

6

Europese top van 20 en 21 oktober 2022

Aan de orde is het **debat over de Europese top van 20 en 21 oktober 2022**.

De voorzitter:

Aan de orde is het debat over de Europese top van 20 en 21 oktober 2022. Ik heet de minister-president van harte welkom, net als de Kamerleden, de mensen op de publieke tribune en de mensen die op een andere manier dit debat volgen. Ik wil met de Kamerleden het volgende afspreken: vier vragen of opmerkingen aan elkaar en zes aan de minister-president.

Dan geef ik als eerste het woord aan de heer Sjoerdsma van D66.

De heer Sjoerdsma (D66):

Voorzitter. Deze week stortten er opnieuw Iraanse zelfmoorddrones neer op Oekraïne. Ongericht, maar met maar één doel: het zaaien van dood en terreur. Het is opnieuw een dieptepunt in de strijd die Rusland voert tegen alles wat maar Oekraïens is. Als we kijken naar de reactie van de Europese Unie, zien we dat die na elke dreiging handelt. Ik moet eerlijk zeggen: als je mij voor de oorlog had verteld dat de Europese Unie in staat zou zijn tot de eenheid die we vandaag de dag zien en de maatregelen die de Europese Unie heeft ontplooid, zou ik zeer verbaasd zijn geweest. Maar tegelijkertijd blijft de reactie van de Europese Unie wel precies dát: het is een reactie. Pas als iedereen het water aan de lippen staat, dan is er een Europese reactie mogelijk. Dat terwijl we nu alles op alles moeten zetten om ons voor te bereiden op wat komen gaat. Daar heb ik een vraag over aan de minister-president. Voor de zomer vroeg ik hem of het kabinet bereid is om in kaart te brengen wat de worst-casescenario's zijn en hoe we voorbereid zijn op alle gevolgen die kunnen voortvloeien uit deze oorlog. De minister-president zei toen: ik heb daar eigenlijk niet zo veel zin in; ik vind dat papier schuiven.

Mevrouw de voorzitter. Ik moet zeggen dat dit echt onverstandig was. Om maar eens een voorbeeld te noemen: deze Kamer heeft HCSS gevraagd om die scenario's in kaart te brengen. Daarin stonden dingen die nu gebeurd zijn. Om maar eens een voorbeeld te noemen: een aanval op een pijplijn. Hoe daarmee om te gaan? Hoe dat te voorkomen? Hoe dat te observeren? Ik snap niet zo goed dat het kabinet en deze minister-president dat niet wilden. Ik zal niet vragen om een reflectie op zijn standpunt van toen, maar ik zou hem wel willen vragen om een kabinetsreactie te geven op het rapport van HCSS en de AIV. Dat is één.

Twee. We moeten ook kijken hoe we nu op wat langere termijn ... Ik zie de heer Van Houwelingen staan. Dit was mijn introductie, dus ik wacht even.

De voorzitter:

Er is een interruptie van de heer Van Houwelingen, Forum voor Democratie.

De heer Van Houwelingen (FVD):

De heer Sjoerdsma heeft het over de aanvallen op de pijpleidingen. Nu is mijn vraag: hoeveel experts zeggen dat Rusland daar mogelijk achter zit? Is D66 ook van mening dat Rusland wellicht achter die aanslagen zit?

De heer Sjoerdsma (D66):

Kijk, D66 heeft niet de middelen om eigenstandig onderzoek te doen naar die pijpleiding. We hebben helaas niet de onderwaterdrones of de inlichtingencapaciteit om dat zelf te verrichten. Tegelijkertijd zegt bijvoorbeeld een zeer belangrijke bondgenoot van Nederland in de Europese Unie en binnenkort ook in de NAVO, namelijk Zweden, dat zij wel het bewijs hebben van wie dat heeft gedaan, en dat dat erop wijst dat Rusland het heeft gedaan. Ik heb geen reden om daar nu aan te twijfelen.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Dank. Ik wil daar toch even op doorgaan. Wat zou dan het motief kunnen zijn van Rusland om zijn eigen pijpleiding op te blazen?

De heer Sjoerdsma (D66):

Wat denkt de heer Van Houwelingen zelf?

De heer Van Houwelingen (FVD):

Dat vraag ik aan u.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik snap überhaupt de vraag niet. Ik snap niet wat de heer Van Houwelingen wil weten, wat het motief zou zijn van Rusland. Ik bedoel, ik kan hem vertellen wat Rusland op dit moment doet: ze voeren een nietsontziende oorlog in Oekraïne en ze zullen er alles aan doen om diegenen die Oekraïne steunen — nou, dat is uw partij niet, dus u hoeft zich geen zorgen te maken — dus elk land dat Oekraïne steunt, het leven zo moeilijk mogelijk te maken. En dat kan gaan in de vorm van tegensancties, het stoppen van het leveren van gas, maar inderdaad ook het saboteren van vitale infrastructuur, of dat nu gaspijpleidingen zijn, telefonie- of internetpijpleidingen. We hebben daar niet alleen nu, tijdens deze oorlog, maar ook in het verleden vele malen voorbeelden van gezien. Ik weet dat de heer Van Houwelingen dat niet zo veel uitmaakt omdat zijn partij een groot voorstander is van wat Poetin op dit moment allemaal in Oekraïne doet, maar mijn partij vindt dat zeer zorgwekkend.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Er komt dus geen antwoord, en dat is wel zorgelijk. Ik ga het nog een keer proberen. U gaat er nu blijkbaar van uit dat Rusland mogelijk die aanslag heeft gepleegd; dat blijkt dan uit onderzoek van Zweden. Maar normaal, als je een aanslag pleegt, moet je daar een motief voor hebben. Dat is vrij gewoon, dus mijn vraag is, nogmaals: wat zou nou het motief van Rusland kunnen zijn om zijn eigen pijpleiding op te blazen, een pijpleiding waar gas door stroomt dat in Moskou met één druk op de knop kan worden uitgezet? Kunt u één motief, iets, bedenken?

19 oktober 2022

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Nou, als Moskou met één druk op de knop de gaskraan had kunnen dichtzetten, dan hadden ze misschien kunnen voorkomen dat de uitstoot uit die kapotgemaakte pijplijn, ter waarde van de jaarlijkse uitstoot van Denemarken, nog was ontsnapt voordat die pijplijn was gemaakt. Die hadden ze dan in één keer stil kunnen zetten. Het feit dat dat niet is gebeurd, noem ik maar als één voorbeeld, één kleine aanwijzing voor meneer Van Houwelingen, dat erop duidt dat Rusland erachter zit. Elk ander weldenkend land dat geconfronteerd zou worden met zulke schade aan een eigen pijplijn, zoals de heer Van Houwelingen zelf zegt, had onmiddellijk die kraan dichtgedraaid. Dat had onmiddellijk geprobeerd om secundaire schade te voorkomen. Dus laten we alsjeblieft, alsjeblieft, in deze zaal dit soort verdedigingen, dit soort zoektochten als die van Forum voor Democratie, niet al te vaak meer zien. Laten we gewoon duidelijk zijn over wat hier gebeurt, en ook over wie op dit moment een gevaar vormt voor de veiligheid en vrijheid hier in Europa, voor onze energievoorziening en voor de vrijheid van de mensen die hier wonen en werken.

De **voorzitter**:

Laatste vraag, de heer Van Houwelingen.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

Ja, laatste vraag. Ik constateer dus dat de heer Sjoerdsma geen enkel motief kan noemen. Er zat gas in die pijpleiding en dat kwam er nog uit; dat is logisch. Maar natuurlijk kan Rusland die gastoevoer stopzetten. Sterker nog, D66 heeft keer op keer in debatten zoals dit gezegd van "Rusland chanteert ons met het afsluiten van gas". Dus u heeft geen enkel motief voor waarom Rusland dat gedaan heeft, en toch gaat u ervan uit dat Rusland dat gedaan heeft. Tja, dat is absurd.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

De heer Van Houwelingen wil mijn antwoorden niet horen. En hij wil ze niet horen, omdat ze hem niet bevallen. En ik snap dat wel als je een partijleider hebt die, tja, zo verheugd is met Poetin dat hij filmpjes opneemt met dat hij de Dark Knight zou zijn, dat het fantastisch is dat hij de globalisten aanvalt, dat het briljant is dat hij al die burgers doodt, dat je dan toch in deze zaal moet zoeken om het maar ergens anders over te hebben. Ik vind het zelf een treurige poging.

De **voorzitter**:

U vervolgt uw betoog.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Voorzitter. Ik was gekomen bij de gasprijzen. Het is eind oktober en de Europese Unie heeft gisteren maatregelen gepresenteerd om die gasprijs te stabiliseren. Nu pleitte D66 vorig jaar december al voor een gezamenlijke gasinkoop, en lezen we in een non-paper dat Nederland daar nu ook echt actief voor pleit, bijna een jaar later. Dat is een klein beetje wrang, omdat het mijn analyse en de analyse van D66 is dat die hoge gasprijzen ook te wijten zijn aan het gebrek aan gezamenlijke inkoop deze maanden, en aan het concurreren om de gasreserves te vullen. Ik vraag de premier om erop te reflecteren waar wij hadden gestaan

als we toen hadden besloten om gas gezamenlijk in te kopen, en hoeveel geld dat had gescheeld.

Ik vraag hem ook of hij het plan van de Europese Unie om maar voor 15% gas gezamenlijk in te kopen, voldoende vindt gezien de ingewikkelde situatie waarin wij ons bevinden, niet per se voor deze winter, maar ook voor de aankomende winter in 2023, en welke stappen de premier noodzakelijk vindt om toe te werken naar een volledige gasunie in de Europese Unie.

Voorzitter. Helemaal tot slot op het punt gas. Er zijn landen die een dynamisch prijsplafond willen. Ik zou graag een reflectie van de premier willen op hoe hij dat ziet en welke voor- en nadelen hij daarbij voor zich ziet.

Voorzitter. Dan, uiteraard, van onszelf naar Oekraïne. Wij zullen alles moeten doen wat we kunnen doen om Oekraïne te laten winnen van Rusland en de winter door te laten komen. Dat begint bij wapens. Vanuit de Verenigde Staten was er vandaag een zorgwekkend signaal, in de vorm van McConnell die zei: als de Republikeinen de midterms winnen, dan gaan wij de steun aan Oekraïne flink terugbrengen. Daarom vraag ik de premier opnieuw om ervoor te zorgen dat de steun voorspelbaar en zo ambitieus mogelijk is, of die steun nou op militair gebied is of op het gebied van liquiditeit, van winterization of van wederopbouw. Daarmee moeten we ook in het gat stappen dat mogelijk na die midterms valt.

Voorzitter. Volgens mij is er een motie van collega Piri aangenomen in deze Kamer om ervoor te zorgen dat die steun voorspelbaar is. Het is iets wat de Oekraïners zelf nadrukkelijk vragen. Als ze de offensieven die zij starten willen volhouden, dan moeten ze zeker weten dat ze op voorspelbare steun op het gebied van zowel wapentuigen als munitie kunnen rekenen. Ik hoop dat we ook daaraan, opnieuw door middel van cofinanciering, meer kunnen doen.

Voorzitter. Ik zag dat het kabinet vorige week al geld heeft vrijgemaakt voor winterization. Ik vraag het ook om ervoor te zorgen dat andere landen ook hun deel doen. Dat is van cruciaal belang, zeker als je weet dat het daar in de winter gemiddeld min 5 graden is en dat er ramen en daken kapotgeschoten zijn. Veel Oekraïners die niet zijn vertrokken omdat ze van hun land houden, zullen deze winter buiten moeten leven. Daar is dus een enorme inhaalslag nodig. Ik zou hopen dat wij niet alleen anderen oproepen, maar ook daar waar nodig meer doen, zeker als het gaat over liquiditeit, om het bankstelsel en de economie van Oekraïne überhaupt overeind te houden. Ik vraag het kabinet ook om verder te kijken dan eind 2022 en ervoor te zorgen dat Oekraïne zich gesteund weet tot ruim in 2023.

Voorzitter. Als we dan nog iets verder kijken — hopelijk komt dat moment ooit — naar het moment dat Oekraïne wint en Rusland al zijn troepen terugtrekt, dan moeten we het hebben over gerechtigheid. Poetin is een illegale oorlog gestart. Hij bracht opnieuw agressie op het Europese continent. In mijn ogen moet hij daarvoor terechtstaan. Poetin en zijn politieke kring kunnen echter niet berecht worden door het Internationaal Strafhof en niet door de rechtbank van Oekraïne. We moeten dus op zoek gaan naar een andere route. Zelensky en de Baltische staten pleiten inmiddels voor een speciaal tribunaal voor berechting van diegenen

die verantwoordelijk zijn voor de Russische agressie in Oekraïne. Ik denk dat het ook principieel van cruciaal belang is dat we het met de positie eens zijn dat deze mensen niet immuun zijn. Maar het lijkt me ook bij uitstek een taak van Nederland, met de stad van recht en vrede op ons grondgebied, om ons niet alleen bij die oproep aan te sluiten, maar zelfs te bekijken of we dat hof in Den Haag huisvesting zouden kunnen bieden als het er komt. Ik hoop dat de minister-president bereid is om dat toe te zeggen en zich daarvoor in te zetten, zowel binnen de Europese Unie als de VN.

Voorzitter. We hadden het al heel eventjes over de vitale infrastructuur. In het vorige debat vroegen wij en meerdere andere partijen al naar de bescherming van pijpleidingen en andere leidingen tussen Europa en Noorwegen. Ik snap heel goed dat wij geen operationele informatie kunnen delen over hoe we dat precies doen. Maar kan de premier ons wel vertellen dát het gebeurt, dus dat er bij wijze van spreken sensoren worden geplaatst zodat we die pijpleidingen kunnen observeren en er materieel, of dat nou van de kustwacht of van de militaire kant is, in de buurt is om in te grijpen als het gebeurt? Ook Nederland heeft capaciteiten die daarvoor zouden kunnen worden ingezet. Mijn fractie zou een groot voorstander zijn om dat te doen als dat nodig is. Ik hoop dat de premier ons die geruststelling kan geven.

De voorzitter:

Dank je wel. Er is een punt van orde, maar dat moet dan wel echt een punt van orde zijn, niet een inhoudelijk punt.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Een punt van orde gericht aan de voorzitter. De heer Sjoerdsma gebruikte zojuist het verboden t-woord, dat wij niet mogen gebruiken. Waarom mag D66 dat woord wel ...

De voorzitter:

Dit is geen punt van orde.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Het is wel een punt van orde. Wij mogen dat woord niet gebruiken.

De voorzitter:

Het is een inhoudelijke discussie. U vervolgt uw betoog, meneer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik wil best aan de heer Van Houwelingen uitleggen wat het verschil is, als dat echt nodig is.

De voorzitter:

Dat hoeft u niet te doen.

De heer Sjoerdsma (D66):

Als hij daar grote behoefte aan heeft.

De voorzitter:

Nee, dat gaan we niet doen. U vervolgt gewoon uw betoog.

De heer Sjoerdsma (D66):

Voorzitter, dan tot slot. Voor mij is nog steeds de vraag welke lessen het kabinet nu echt heeft geleerd uit deze invasie en de houding van het kabinet ten aanzien van Rusland in de jaren daarvoor. Maar het verleden kunnen we niet veranderen. We kunnen misschien wel de toekomst veranderen. Wat ik daarmee bedoel, is dat we eigenlijk zeker weten dat China op een gegeven moment een move zal maken op Taiwan, net zoals Rusland Oekraïne binnenviel. Als je dat weet, dan moet je er alles aan doen om te voorkomen dat dat gebeurt. Dat kan je eigenlijk alleen maar doen door ervoor te zorgen dat de mogelijke kosten van een dergelijke actie van China groter zijn dan de opbrengst die zij hopen met een dergelijke actie voor elkaar te krijgen. Dus ik zou de minister-president willen vragen om in de Europese Raad te pleiten voor een veelomvattend pakket aan maatregelen, politiek, economisch en militair, dat wij van tevoren op tafel leggen, zodat China weet wat de gevolgen gaan zijn mochten zij iets met Taiwan doen. Ik vind het een van de meest cruciale fouten die wij met Rusland hebben gemaakt. Mijn fractie pleitte toen ook voor een duidelijk pakket aan maatregelen om Rusland duidelijk te maken dat we een invasie in Oekraïne niet zouden tolereren. Ik zou dat graag nu met China heel duidelijk wel van tevoren op tafel willen leggen. Laat duidelijk zijn dat Taiwan een modeldemocratie is met vrijheden en gelijkheden zoals wij die hier ook kennen. Elke agressie vanuit China richting Taiwan is onacceptabel.

Voorzitter, dank u wel.

De voorzitter:

Er is een interruptie van de heer Jasper van Dijk, SP.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ik heb nog een vraag over Qatar en het WK dat daar binnenkort wordt gespeeld. Vanochtend heeft de regering een brief gestuurd waarin ze zegt toch een officiële afvaardiging naar dat toernooi te willen sturen, dit ondanks een motie van de SP die ook door D66 is gesteund om dat niet te doen. Dus de Kamer wordt hier geschoufferd, maar nog veel belangrijker is dat de arbeiders in Qatar, waarvan waarschijnlijk duizenden doden zijn gevallen, hiermee worden gepasseerd en hun geen recht wordt gedaan. De mensenrechtenschendingen in Qatar zijn buitengewoon ernstig. Is de heer Sjoerdsma het met mij eens dat dit niet kan, dat het besluit dat het kabinet nu heeft genomen echt onaanvaardbaar is?

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik vind het buitengewoon teleurstellend dat het kabinet heeft besloten om een regeringsdelegatie te sturen naar Qatar, eigenlijk vanwege de redenen die collega Van Dijk net hier uiteenzette. Als je weet dat bij de voorbereiding van dit WK en bij de bouw van stadions er naar alle waarschijnlijkheid duizenden mensen zijn omgekomen en als je vervolgens weet dat de nabestaanden van deze mensen op geen enkele wijze gecompenseerd zijn — je kan natuurlijk nooit echt gecompenseerd worden voor de dood van een

geliefde, dus laat ik daar voorzichtig mee zijn — voor het leed dat zij daardoor hebben moeten doorstaan, vind ik dat zeer teleurstellend. De Kamer heeft eigenlijk de bal op de stip gelegd. Het kabinet hoefde die er alleen maar in te schieten en in plaats daarvan is de bal huizenhoog overgegaan. Dat is teleurstellend.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Volgens mij is het meer dan teleurstellend. Maar goed, we voeren nu een debat met de premier, dus we kunnen kijken wat we daar nog aan kunnen doen. Het punt is natuurlijk dat de mogelijkheid bestaat dat het kabinet de koning naar dit WK stuurt. En u herinnert zich net zo goed als ik natuurlijk die pijnlijke foto van de koning met Poetin en een glas bier. We moeten toch voorkomen dat er een nieuwe foto wordt gemaakt met daarop de autoriteiten van Qatar en de koning? Dat moeten we toch niet willen? Dus zullen we dat proberen te voorkomen vandaag?

De heer Sjoerdsma (D66):

Ook dit ben ik met de heer Van Dijk eens. Het is enige tijd geleden, maar in de aanloop naar de Olympische Spelen in Sotsji pleitte D66 er destijds hartstochtelijk voor om die delegatie zo zakelijk en sober als mogelijk te houden; de premier herinnert zich dat nog wel, want dat was een mondelinge vraag waarbij ik de vragensteller was en de premier de beantwoorder. Het kabinet besloot toen dat indringende verzoek, dat overigens niet alleen van mij kwam, naast zich neer te leggen, met als gevolg die beroemde foto van onze koning samen met Poetin, een biertje drinkend en lachend. We weten allemaal dat enkele weken later Rusland de Krim annexeerde. Dus het zou mij een lief ding waard zijn om te voorkomen dat wij nu naar dit feestje gaan en dat we daar nota bene ook zelf de slingers en ballonnen gaan ophangen. Als je al moet gaan — nogmaals, laat het duidelijk zijn dat D66 het daar niet mee eens is — dan met een zakelijke delegatie, met een zakelijke boodschap en met een oproep om ervoor te zorgen dat dat compensatiefonds zo snel mogelijk niet alleen door Qatar maar ook door de Wereldvoetbalbond wordt gevuld, zodat die nabestaanden iets van compensatie kunnen krijgen.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Sjoerdsma. Dan geef ik het woord aan mevrouw Piri, PvdA.

Mevrouw Piri (PvdA):

Voorzitter. "Terwijl de ogen van de wereld zijn gefocust op Oekraïne dreigt een volgende crisis zich aan te dienen. China zal Taiwan veel sneller willen inlijven dan we denken." Dat waren de woorden van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken in een recente speech. Met de voorspelende gave van de Amerikanen voor de Russische invasie is dit een zorgwekkend signaal. Kan de premier reflecteren op een mogelijke invasie of blokkade van Taiwan door China, zowel op het gebied van veiligheid als op dat van bijvoorbeeld de levering van chips? Welke voortgang is er de afgelopen tijd geboekt als het aankomt op het afbouwen van strategische afhankelijkheden van China en welke rol speelt Nederland hierin?

Dan over de Westelijke Balkan. Afgelopen weekend mocht ik in Berlijn een gesprek modereren met Edi Rama, de premier van Albanië. Hij gaf op een voor hem nogal kenmerkende wijze aan dat zijn land in de coronacrisis volledig afhankelijk was van China en Rusland voor maskers en vaccins. Hij gaf aan dat de EU het, ook nu in deze energiecrisis, laat afweten als het gaat om de Westelijke Balkan. Wil de premier zich ervoor inzetten dat deze kandidaat-lidstaten ook worden gesteund in deze crisis bij de kosten van energie en de leveringszekerheid daarvan? Wat vindt hij van de aanbeveling van de Commissie om Bosnië-Herzegovina in december de status van kandidaat-lid te geven? Het lijkt mijn fractie een erg onrealistisch voorstel, gezien het gebrek aan hervormingen en voortgang op het veertienpuntenplan. Deelt de premier deze analyse?

Wij hebben in een vorig debat, voor de zomer, ook gesproken over Kosovo en visumliberalisatie. Ik zag dat de premier verwacht dat de Commissie nog in oktober met een nieuwe analyse komt, waarna het kabinet mogelijk een nieuw standpunt in zou kunnen nemen. Ik hoor graag of er al meer bekend is over de datum van de update van de Commissie.

Voorzitter. Dan over die vreselijke en voortdurende oorlog in Oekraïne. Mijn fractie steunt het besluit om Oekraïne van militaire steun te blijven voorzien en het besluit van Nederland om een bijdrage te leveren aan de nieuwe EU-trainingsmis­sie voor Oekraïense militairen. Maar we weten inmiddels dat, naast militaire steun, ook inzet op andere terreinen hard nodig is. Als het aankomt op het tegengaan van straffeloosheid roepen de Baltische staten op tot een speciaal tribunaal. Wat vindt de premier hiervan? Kan dit bijdragen aan de pogingen van het Internationaal Strafhof om de daders van oorlogsmisdaden te berechten, of juist niet?

Ten aanzien van financiële steun werd vorige week bekend dat de VS vele malen meer doen dan Europese landen. Ik vind dit eigenlijk niet kunnen. In een motie hebben we als Kamer al gevraagd om een stabielere financiering. Is de premier er voorstander van om dit gat met de VS snel te dichten en dit ook via giften te doen, in plaats van via leningen?

Tot slot kom ik op dit punt te spreken over sancties. Gisteren werd bekend dat, terwijl de import van Russisch gas via pijplijnen is afgenomen, de toevoer van Russisch lng-gas juist sterk is toegenomen. Dit kan nooit de bedoeling zijn. Importeert Nederland nog lng-gas uit Rusland? Is de premier voor snellere maatregelen op Europees niveau om dit tegen te gaan?

Voorzitter. Europese landen zijn keihard aan de slag om de gasopslagen voor de komende winter te vullen. Gelukkig lukt dit in Nederland ook in toenemende mate. Maar aangezien de opslagen dit jaar voor 40% zijn gevuld met Russisch gas, geven experts aan dat het de volgende winter nog veel lastiger gaat worden. Mijn vraag aan de premier is welke stappen er daarom nu moeten worden genomen voor die volgende winter. Hoe moeten minder rijke landen in de EU in staat worden gesteld om gas te blijven inkopen en hun burgers en bedrijven te beschermen? Wat vindt de minister-president van de nieuwe voorstellen van de Commissie om in ieder geval een deel van de Europese gasvoorraad samen te gaan inkopen? Verwacht hij al deze bijeenkomst een akkoord hierover?

Voorzitter. Ook als het aankomt op de gasverbindingen in Europa zelf is er nog een hoop winst te behalen. Hier zit met name chagrijn bij Europese leiders over de houding van Frankrijk. Dat houdt de voltooiing van de verbinding tussen Spanje en Centraal-Europa tegen. Heeft de premier hier al over gesproken met president Macron? Zo nee, is hij dan bereid om dit op korte termijn te doen? Aangezien gas in deze leiding in de nabije toekomst kan plaatsmaken voor groene waterstof, lijkt me dit een prioriteit.

Voorzitter, ik ga richting afronding. Gisteren hoorde ik het verschrikkelijke nieuws dat een meisje van 16 werd doodgeslagen in Iran omdat ze weigerde het volkslied te zingen. Maandag werd duidelijk dat de kamikazedrones in Kiev uit Iran komen. Ook stuurt het land volgens de New York Times technisch personeel naar de Krim om de Russen te helpen. Is de minister-president een voorstander van extra sancties tegen Iran? Is hij bereid dit dan ook in de Europese Raad in te brengen?

Ten slotte, voorzitter. De premier gaat deze week voor het eerst kennismaken met zijn nieuwe ambtsgeenoot in Zweden. Het kabinet daar lijkt zeer op het eerste kabinet-Rutte. Het is namelijk een kabinet met gedoogsteun van extreemrechts. Binnenkort zal de premier ook aan tafel zitten met de Italiaanse regering. Daarbij zien we ook dat centrumrechtse partijen met extreemrechtse partijen gaan regeren. Ik hoor graag de opvatting of de reflectie van de premier hierover.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Piri. Dan geef ik het woord aan de heer Jasper van Dijk van de SP.

Minister Rutte:

En Dassen dan?

De voorzitter:

De heer Dassen heeft zich afgemeld.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dank u, voorzitter. De oorlog tussen Rusland en Oekraïne duurt voort. Iedere dag vallen er slachtoffers door bombardementen op woonwijken, nu ook met Iraanse drones. De inmenging van Iran is buitengewoon zorgelijk en vraagt om een reactie. Net als mevrouw Piri vraag ik de regering: hoe kijkt u naar extra sancties tegen Iran vanwege deze verbintenis tussen Iran en Rusland? De oorlog staat ook steeds meer in het teken van een mogelijke nucleaire escalatie. Het gebruik van kernwapens is niet alleen onacceptabel, het zou ook ondenkbaar moeten zijn. Helaas is het dat niet. Het gaat erom hier verstandig en doordacht op te reageren, dus niet met allerlei dreigementen. Deelt de regering die mening? Wat kunt u nou doen om te de-escaleren? Welke stappen kunnen er op het diplomatieke vlak gezet worden om een einde te maken aan deze verschrikkelijke oorlog?

Voorzitter. Er komt een EU-trainingsmis­sie voor Oekraïense militairen. Ik vraag de regering waar de door minister

Hoekstra toegezegde brief blijft om te bezien of hier sprake is van een artikel 100-missie, waarbij de Kamer instemming moet verlenen. Ik ontvang graag een reactie.

Voorzitter. Ik kom op energie. Als het daarom gaat, zien we een bekend mechanisme vanuit Brussel. Never waste a good crisis. Von der Leyen, de Commissievoorzitter, staat te popelen om energie een volledig Europese bevoegdheid te maken. Dat hebben we vaker gezien. Na de bankencrisis kwam er een bankenunie, na de coronacrisis een transferunie, na de oorlog een defensie-unie en nu moet er een energie-unie komen. Dat gaat ons veel te snel. We moeten op zijn minst een fundamenteel debat voeren en ons niet opnieuw tijdens een crisis ergens in laten rommelen. Deelt de premier de mening dat een energie-unie te ver gaat en dat we als lidstaten zeggenschap moeten houden over onze energievoorziening? Want u weet hoe dat gaat. Bij dit soort zaken ben je altijd te vroeg, te vroeg, te vroeg en dan ben je te laat. Vandaar graag een pas op de plaats maken.

Voorzitter. Als het aan de Europese Commissie ligt, wordt Bosnië kandidaat-lid van de EU. De inhoudelijke argumentatie daarvoor lijkt steeds verder weg te vallen. Waar vroeger nog werd gekeken naar de Kopenhagencriteria, draait het nu vooral om geopolitiek. En dat terwijl we weten dat het bestuur van Bosnië uitermate fragiel is. De Republika Srpska dreigt zelfs met afsplitsing. Wat voor gevolgen hebben dit soort stappen voor de bestuurbaarheid van de EU? Bovendien is het riskant om de EU voor te stellen als een plek waar alles goedkomt. Kijk maar eens naar landen als Polen en Hongarije.

Voorzitter. Over de Europese begroting wordt voor het derde jaar op rij negatief geadviseerd door de Europese Rekenkamer, ditmaal met een grotere foutmarge van 3%. Normaal ligt die marge rond de 2%. We hebben het dan over zo'n 5 miljard euro waar geen goedkeuring over wordt gegeven. Dat is niet mis. Veel geld komt dus verkeerd terecht. Je zou daar echt veel beter op moeten toezien. Wat vindt u bijvoorbeeld van het voorstel om landbouwsubsidies, die nogal eens verkeerd terechtkomen, uitsluitend aan kleinere bedrijven tot een bepaalde omvang te geven? Zou je daar niet veel corruptie mee voorkomen?

Je kunt ook dingen verbeteren bij de begrotingsregels. Het Stabiliteitspact is zeer omstreden en wordt al tijdenlang versoepeld. Ik wil de premier vragen om te kijken naar de adviezen van de denktank Sustainable Finance Lab. Die zegt: kijk nou eens naar begrotingsregels op maat. Dus niet een eenheidsworst voor 27 landen, maar specifiek kijken naar verschillende landen. Wilt u die adviezen ondersteunen met een brief richting de Europese Commissie?

Tot slot, voorzitter, Qatar. We hadden het er al even over in een interruptedebat. Vanochtend heeft de regering besloten om een SP-motie naast zich neer te leggen. Alleen dat is natuurlijk al buitengewoon betreurenswaardig, want de regering dient een motie gewoon uit te voeren. De meerderheid zei: stuur geen officiële afvaardiging naar het WK in Qatar — geen ministers, geen koning — vanwege de ernstige mensenrechtenschendingen in Qatar. Daar gaat het natuurlijk echt om: mogelijk meer dan 6.000 slachtoffers bij de bouw van de stadions. Er wordt wel gezegd: die stadions zijn met bloed doordrenkt. Dus dan moet je Qatar niet gaan bevestigen door daar een minister, laat staan de koning, naartoe te sturen en een feestje te gaan vieren in zo'n skybox. U herinnert zich nog de foto van Willem-

Alexander met Poetin. Volgens mij heeft hij daar ook heel veel spijt van. Volgens mij moeten wij dus voorkomen dat dit kabinet de koning naar zo'n feestje stuurt. Maar ook geen minister. De motie is duidelijk: we moeten Qatar niet de erkenning en waardering geven die ze willen, want daar hebben ze helemaal geen recht op vanwege die ernstige mensenrechtenschendingen.

De voorzitter:

Bent u aan het einde van uw betoog?

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ja.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Ik hoorde de heer Van Dijk iets zeggen over landbouwsubsidies naar kleine bedrijven om corruptie te voorkomen. Ik vraag me af of de heer Van Dijk wel weet waar landbouwsubsidies, dus de subsidies vanuit het gemeenschappelijk landbouwbeleid, vanuit het GLB, naartoe gaan en waarom die ooit zijn ingesteld.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ja, daar heb ik wel een idee van. Daar waren ooit heel goede redenen voor. Maar ik denk dat het ook goed is om keer op keer te kijken of ze goed worden besteed, zeker als de Europese Rekenkamer jaar in, jaar uit tot de conclusie komt dat een deel van het geld helemaal niet op de goede plek terecht komt en verkeerd wordt besteed. Ik hoop dat mevrouw Van der Plas daar ook niet gelukkig mee is. We moeten daar veel strenger op controleren.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Nee, zeker. Als je het hebt over landbouwsubsidies die verkeerd worden besteed, dan heb je het vaak over andere landen in Europa. Ik weet bijvoorbeeld dat in Polen POP-gelden — dat zijn plattelandsontwikkelingssubsidies die eigenlijk zijn bedoeld om een leefbaar platteland te maken — ooit zijn besteed om een geluidswal aan te leggen. Achter die geluidswal lagen echter helemaal geen woningen. Er woonde gewoon helemaal niemand. Dus dat snap ik. Ik sla echter natuurlijk met name aan op onze Nederlandse boeren en tuinders die landbouwsubsidies ontvangen. Er is vaak een groot misverstand. Iedereen denkt dat de intensieve veehouderij, varkenshouders en pluimveehouders, al die subsidies krijgen en gesponsord worden. Dat is niet het geval, want het zijn grondgebonden subsidies. De subsidies gaan dus naar akkerbouwers, melkveehouders en biologische boeren. Ook houdt het ons voedsel goedkoop. Betaalbaar, bedoel ik, want we kunnen tegenwoordig niet meer zeggen dat het goedkoop is. Het houdt het wel betaalbaar. Ik ben het met de heer Van Dijk eens om te kijken waar in Europa die subsidies verkeerd worden besteed. Ik weet wel dat er een paar landen zijn die flink graaien in de pot en het wel aan heel grote bedrijven besteden. Ik wil er wel voor waken dat onze Nederlandse boeren en tuinders daar de dupe van worden. Zij hebben natuurlijk al een heel hoge kostprijs en een lage opbrengstprijs. Er wordt altijd gedaan alsof die subsidies zakken met goud zijn, maar ze zijn ook gewoon bedoeld om de boer een goed inkomen te geven. Ik vraag me af of de heer Van Dijk zich daar wel een beetje in kan vinden.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ik vind dit hele zinvolle aanvullingen op mijn vraag aan de premier. Laten we die vraag dan ook vooral aan hem stellen. Neemt hij dit aspect mee? Volgens mij moet het echter gaan om het hoofdpunt, namelijk: Europees geld moet goed worden besteed en niet aan een fake geluidswal, zoals Van der Plas terecht aangeeft. Daar zijn nog veel meer pijnlijke voorbeelden van. Ook moet je de vraag stellen of alles via Brussel moet. Dat is ook een punt dat de SP vaak maakt. Heel vaak kunnen lidstaten heel goed zelf voor hun zaken zorgen. Je krijgt dan een soort vestzak-broekzak. Het moet eerst via de bureaucratie van Brussel en dan krijg je misschien een kleiner deel daarvan terug. Dat is ook niet handig. Er dient dus ook te worden gekeken naar efficiency van Europese gelden.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Zeker. Daar ben ik het mee eens. Er zijn ook partijen in deze Kamer die zeggen: schaf het allemaal maar af, want waarom moeten die boeren altijd geld hebben? Ik wil echter blijven benadrukken dat door het afschaffen van de subsidies de voedselprijs in Nederland en Europa nog hoger gaat worden. Ik roep de SP op om daar wel goed naar te kijken en niet alles op een hoop te schuiven, zo van: die hele gekke boeren krijgen al dat geld, maar waar is dat voor nodig? De consument, de burger, heeft daar dus ook profijt van.

Tot slot een slotopmerking. Ik weet dat boeren zeggen ...

De voorzitter:

Het wordt een beetje een college, mevrouw Van der Plas.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Ja, dat klopt, maar er gaan hier in debatten altijd toch wel heel veel dingen mis met aannames. Ik vind het dus wel belangrijk om dat te noemen.

De voorzitter:

U heeft zo nog uw bijdrage.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Maar daar staat dit dan weer niet in.

De voorzitter:

Kijk! Keuzes, keuzes.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dus ik word hier gebruikt?

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Een beetje wel.

De voorzitter:

Even uw vragen aan de heer Van Dijk.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Ik wil vragen of de SP daar wel goed op blijft letten en niet alles op één berg gooit. In Nederland moet niet het kind met het badwater worden weggegooid.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Laat ik het zo zeggen: de SP is voorstander van voedsel voor een eerlijke prijs. Voedsel moet uiteraard betaalbaar zijn, maar moet ook eerlijk en zo duurzaam mogelijk worden geproduceerd.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Tot slot. De Nederlandse land- en tuinbouw heeft natuurlijk een heel lage ecologische voetafdruk. Boeren zeggen ook: "We hoeven die GLB-subsidies eigenlijk niet. Als gezorgd wordt voor een goede opbrengstprijs, is het ook prima." Een boer hoeft niet speciaal subsidie te hebben, maar aan die kant moeten we wat doen. Nogmaals, ter bevestiging. We moeten kijken naar landen die geld oneigenlijk gebruiken. Ik ben het ermee eens dat we daar zeker goed naar moeten kijken.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Helder.

De heer Sjoerdsma (D66):

De Europese confederatie van vakbonden, waar ook FNV en CNV in zitten, pleitte vandaag in Brussel voor het gezamenlijk lenen van 300 miljard om vergroening en digitalisering te kunnen stimuleren. Steunt de heer Van Dijk deze oproep van de vakbonden?

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ik vind het moeilijk om dat te zeggen, omdat ik het artikel niet heb gezien. Ik zou het graag goed willen bestuderen.

De heer Sjoerdsma (D66):

Misschien kunnen we dat dan in de tweede termijn van de heer Van Dijk horen, want ik vond het een interessante oproep. Juist vanuit de vakbonden, die over het algemeen toch een beetje de motor van de SP zijn, die tegelijkertijd pleitten voor een gezamenlijke lening. Dit gaat over een wens van de vakbonden. Aan de andere kant moeten we misschien ook wat strenger zijn voor de multinationals met een minimum winstbelasting. Ik zou aan de SP willen vragen of zij bereid is om niet alleen die minimum winstbelasting te steunen, maar ook te steunen dat daar het veto afgaat, zodat het daadwerkelijk kan gebeuren. Nu houdt Hongarije het als enige land tegen voor de multinationals in Europa. Het enige wat ervoor nodig is, is dat partijen zoals de SP zeggen: oké, dan gaan we dat met meerderheidsbesluitvorming doen, zodat we die multinationals wat steviger kunnen aanpakken.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dat is een leuke vraag. De SP is een groot voorstander van het aanpakken van multinationals, liefst met een eerlijk belastingtarief. Als Hongarije dwarsligt, is dat natuurlijk betreurenswaardig. Dan moeten we kijken hoe we dat pro-

bleem tackelen, meneer Sjoerdsma. We kunnen ook kijken wat we met de overige EU-lidstaten kunnen realiseren. De vraag is of je per se dat veto moet afschaffen. Ik snap de insteek in dezen heel goed. Ik ben er ook voor om hier zo goed mogelijk een, liefst mondiaal, winsttarief af te spreken. Maar de vraag is of je direct veto's moet afschaffen.

De heer Amhaouch (CDA):

Ik wil een beetje nuance brengen in het wel of niet bezoeken van Qatar. De heer Van Dijk stelt het overal aan de orde. We moeten niet gaan. Er ligt een motie van Karabulut uit begin 2021. Wat vindt de heer Van Dijk van de brief van het kabinet die vanochtend naar de Kamer is gekomen en de motivatie die daarin wordt gegeven? Kan het zijn dat het beeld dat de heer Van Dijk had over het wel of niet bezoeken en het doel van het wel of niet gaan genuanceerd wordt door die brief?

De heer Jasper van Dijk (SP):

Het korte antwoord is nee. Ik zal het u toelichten. De brief is opgesteld en verdient zeker bestudering. Het kabinet zegt dat er meerdere belangen zijn. Dat geldt voor diplomatie in het algemeen. We hebben relaties met Qatar over grondstoffen, over Afghanistan en over andere zaken. Om die reden wil het kabinet toch een afvaardiging sturen naar Qatar om het land niet voor het hoofd te stoten. De Tweede Kamer zegt, onder leiding van de SP, per motie: stuur geen officiële afvaardiging naar het WK in Qatar. Dat neemt niet weg dat je relaties met Qatar kunt onderhouden. De vraag is of je een feestje moet vieren met de emir en met de autoriteiten van Qatar, waar pijnlijke foto's uit voort kunnen komen, waar gênante toestanden uit voort kunnen komen, terwijl we weten dat er meer dan 6.000 mensen zijn overleden bij de bouw van de stadions. Zij hebben in de bloedhitte deze stadions gebouwd, onder condities die je zou kunnen kenmerken als moderne slavernij. Dat is de reden van die motie geweest. Ik was heel blij met de steun vanuit de Kamer. De regering zou daarnaar moeten luisteren en respect moeten tonen aan deze arbeiders die zijn omgekomen. Je toont geen respect door een feestje te gaan vieren in de skybox van zo'n stadion.

De heer Amhaouch (CDA):

Ik ben het eens met de heer Van Dijk als hij zegt dat het de bedoeling is dat Nederland die mensenrechten agendeert en dat het de bedoeling is dat we respect hebben voor al die arbeidsmigranten die zijn omgekomen in Qatar. Natuurlijk zijn er belangen. In het afgelopen jaar, na die motie, zijn er ook belangen ontstaan. Qatar fungeert als partner voor evacuatie van mensen uit Afghanistan en fungeert nu in een oorlog als partner voor het leveren van energie voor heel veel huishoudens en bedrijven. Maar volgens mij staat juist in die brief, onder het punt mensenrechten, dat zelfs de ILO en mensenrechtenorganisaties zeggen dat je beter in contact kunt blijven en die kritische dialoog kunt hebben om het punt van de mensenrechten aan te pakken, in plaats van weg te blijven, en dan ook nog als enige Europese lidstaat weg te blijven. Dat zou een alleingang zijn voor Nederland. Dan vraag ik de heer Van Dijk toch: als u die brief, met deze toelichting van mij, nog eens tot u neemt, kunt u dat dan een beetje nuanceren en wegblijven bij feestjes in de skybox?

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Maar dat is het hele punt! Het kabinet wil een bewindspersoon, of zelfs de koning, naar het stadion sturen, naar het feestje dat het WK moet zijn. Die kritische dialoog kan gevoerd worden, maar dat hoeft niet in een stadion. Doe dat op een kantoor. Voorkom pijnlijke beelden van de koning of een minister die daar zit, feestvierend met autoriteiten van Qatar, die daardoor denken: kijk eens, Nederland steunt ons ook volledig en heeft geen problemen met de mensenrechten, dus we kunnen doorgaan met wat we doen. Terwijl we dat niet zouden moeten willen.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Jasper van Dijk. Ik geef het woord aan de heer Van der Lee van GroenLinks.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dank u wel, voorzitter. Sinds de brute moord van de Iraanse zedenpolitie op Mahsa Amini worden op grote schaal mensenrechten geschonden in Iran. Daarnaast is Iran medeplchtig aan oorlogsmisdaden in Oekraïne door drones te leveren en zelfs, zoals vandaag bekend werd, Iraanse instructeurs naar de Krim te sturen om de Russen te trainen in het nog verder uitbouwen van het gebruik van die drones en hun vernietigende impact op met name onschuldige burgers. Mijn fractie is met andere van mening dat we dit niet kunnen tolereren. Beide redenen zijn aanleiding om veel zwaardere sancties in te voeren. Veel sancties bestonden in het verleden, maar zijn afgebouwd sinds 2016 omdat er een nucleaire deal is gesloten. Ik roep de premier op om draagvlak te zoeken binnen de Europese Unie, niet alleen voor sancties gericht tegen de mensen in het regime en de mensen die geld verdienen voor het regime, maar bijvoorbeeld ook voor een verbod op de export van dual-usegoederen, omdat die producten gewoon gebruikt worden voor de bouw van die drones. Ik hoop dat hij zich daar hard voor wil maken. Ik hoor graag een reactie daarop.

De top staat met name in het teken van de hele discussie over energie, ook een wapen dat door Poetin wordt ingezet. Collega Piri benadrukte het al: gisteren werd bekend dat de afname van lng uit Rusland door Europa met 50% is gestegen ten opzichte van vorig jaar. En we zitten pas in oktober. Ik roep de minister-president op om ervoor te zorgen dat ook dit aandacht krijgt binnen het pakket dat besproken wordt en dat hier ook tegen wordt opgetreden.

Een aantal maatregelen die nu worden aangekondigd, bewegen in een goede richting. Maar we zien wel weer een hoog compromiskarakter. Er wordt gesproken over de noodzaak van een energiebesparing van 15%, maar dat is geen harde verplichting. Het is weer vrijwillig. Wij zien ook graag een extra inspanning om de uitrol van hernieuwbare energie in heel Europa te versnellen, ter vervanging van fossiele brandstof, zoals gas uit Rusland. Ook daar zien we geen concrete nieuwe stappen.

We zien wel dat er een verplichte inkoop gaat komen om een deel van de gasvoorraden — 15% — te gaan vullen. Wat vindt de minister-president van dat percentage? Moet dat nog verder omhoog wat hem betreft? Hoeveel kritiek krijgt hij te verduren van andere lidstaten op het feit dat Nederland nog steeds verdient aan gas? Is dat ook een

obstakel voor het tot stand komen van een zo effectief mogelijk pakket als het gaat om de energiepolitiek op dit moment in Europa?

Die gezamenlijke inkoop is echt wel een stap vooruit. Tegelijkertijd zie je dat Nederland zich zorgen maakt over zijn gashandel; de virtuele gashandel die via Nederland loopt. Ik ben benieuwd of de minister-president nu iets gedetailleerder kan aangeven waar nou precies de zorgen van Nederland zitten en hoe terecht die zorgen zijn, gelet op de grote uitdaging waar de Europese Unie nu mee worstelt. We maken ons, natuurlijk met het overgrote deel van de Kamer, ook echt zorgen over de oorlog die maar blijft voortduren en over het toenemende geweld dat we zien, ook in wraakacties. Doen we in financiële zin, maar ook in termen van inzet van wapens en luchtafweer, echt wel genoeg om Oekraïne bij te staan? Er wordt wat geleverd, maar kan Nederland niet meer doen? Er is ook een discussie over zwaardere wapens. We zien dat sommige landen in Europa wat aarzelen omdat ze geen alleingang hierop willen. Hoe staat Nederland daarin? Wij hebben zelf niet zo heel veel zware wapens meer — we gaan die voor een deel weer aankopen — maar hoe trekken we op met anderen om te bevorderen dat Oekraïne die strijd kan blijven voeren? Specifiek heb ik in een eerder debat aangegeven dat het ons toch wel pijn doet dat er nog steeds veel diamanten uit Rusland worden geïmporteerd. Waarom is dat niet toegevoegd aan een van de sanctiepakketten? IJvert Nederland ervoor dat dit alsnog gaat gebeuren? Het is nou niet een hoognodzakelijk product voor de dagelijks levensbehoefte. Het is een kostbaar product dat heel veel geld waard is. Het lijkt mij dus een heel effectief sanctie-instrument. Waarom is dat nog steeds niet van kracht?

De uitbreiding van de Europese Unie is ook iets waar we prioriteit aan moeten geven. Doen we genoeg om kandidaat-lidstaten versneld toe te kunnen laten treden? Ik noem natuurlijk Oekraïne, maar ook Moldavië en Georgië. Ook zien we dat Nederland nog steeds tegen het toetreden van Roemenië en Bulgarije tot Schengen is. Is het niet tijd om ook hier beweging in te creëren? Wij hebben al eerder een motie aangenomen, ingediend door collega Piri, die erop aandringt Kosovaren de ruimte te geven om, zonder verdraging, vrij te reizen in de Europese Unie. Ook hier staat Nederland, samen met Frankrijk, op de rem. Waarom? Is het nu niet een moment van Europese solidariteit? Moeten we die niet ook op dit terrein tonen? Ook de gesprekken met Noord-Macedonië zijn gestart. Kan Nederland ervoor pleiten om de Kopenhagencriteria voor toetreding tot de Europese Unie alleen maar toe te passen en te voorkomen dat het vertroebeld wordt door allerlei bilaterale eisen van andere landen, zoals Bulgarije?

Ik ben door mijn tijd heen, maar ik wilde nog een punt maken over Bosnië. Ik hoop dat wij ons ook kritisch uitlaten over de Hoge Vertegenwoordiger, die daar eenzijdig een kieswet heeft aangepast die ook nog eens ten gunste uitpakt van een extremistische partij. Wil de premier op dat punt ingaan en zich daartegen uitspreken? Dan rond ik het hiermee af.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Van der Lee. Ik geef het woord aan de heer Van Baarle van DENK. Ik krijg net te horen dat de heer Dassen zich toch gaat voegen bij het gezelschap, maar dan

als laatste. Dit is tot tevredenheid van de minister-president, zie ik.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Dank u wel, voorzitter. Ik heb vandaag de eervolle doch moeilijke taak om de heer Kuzu te vervangen tijdens dit debat. Ik hoor dat de minister-president mij sterkte wenst, waarvoor dank. Ik ga mijn best doen om in zijn voetsporen te treden.

Voorzitter. Sinds het begin van de oorlog in Oekraïne zien we dat mensenrechten consistent worden geschonden. Rusland wijkt niet voor het plegen van oorlogsmisdaden en valt burgerdoelen en kritieke infrastructuur aan. Apparaten, energiecentrales en ziekenhuizen worden inmiddels bestookt met kamikazedrones. Het is een directe en flagrante schending van het oorlogsrecht en van mensenrechten, waarbij er expliciet wordt geschoten op burgerdoelen en burgers zelf. De bevolking wordt, met de winter in aantocht, afgesneden van water, elektriciteit en verwarming. Dit zijn niet anders dan terreurdaden. Het toont ook met wie we te maken hebben. Oekraïne vecht tegen een leger dat de internationale mensenrechten en het oorlogsrecht niet respecteert.

Voorzitter. Rusland wordt bij de laatste gruwelijke misdaden bijgestaan door Iran met hun kamikazedrones en mogelijk later ook met leveringen van precisieraketten, waaronder de Fateh-raketten. Er vindt ook training plaats van Russische militairen om de Iraanse wapens te kunnen gebruiken. De Iraanse drones, die gebruikt worden om Oekraïense burgerdoelen aan te vallen en oorlogsmisdaden te plegen, moeten een stellige veroordeling krijgen in EU-verband. Ik hoor dan ook graag van de minister-president of hij zich in EU-verband wil uitspreken tegen de Iraanse wapenleveranties, hier een stellige veroordeling over te bewerkstelligen en te verkennen wat de mogelijkheden zijn om, net zoals de Verenigde Staten, entiteiten die materiaal leveren waarmee die wapens gemaakt worden, aan te pakken en aanvullende sancties op te leggen. Is de premier bereid dat te doen?

Voorzitter. In Oekraïne zien we ijzingwekkende taferelen van mensen die zonder genade worden afgeslacht, om vervolgens in massagraven begraven te worden. Deze massagraven zijn onderdeel van cover-ups, die Rusland momenteel uitvoert om de mensenrechtenschendingen te verbergen. Dat toont de noodzaak om zo snel mogelijk vaart te maken met het instellen van het speciale tribunaal. Mijn fractie steunt de oproep van Oekraïne van harte om een speciaal tribunaal in te stellen voor het vervolgen van oorlogsmisdadigers van Russische zijde. Hoe kijkt de minister-president hiernaar? Hoe vordert het met de opvolging van de resolutie van het Europees Parlement, die pleitte voor de oprichting hiervan? Is de minister-president met ons eens dat een speciaal tribunaal, net als sancties, dient als een aanvullend pressiemiddel om de oorlogsmisdaden te stoppen?

Voorzitter. De fractie van DENK steunt de aanvullende financiële hulp aan Oekraïne en doet, net zoals een eerdere spreker, ook de oproep in de richting van de minister-president dat die zo veel mogelijk uit giften moet bestaan. De fractie van DENK steunt ook de trainingsmissies die de

Europese Unie gaat ondernemen om Oekraïense militairen te trainen.

Voorzitter. Hoe kijkt de minister-president naar de dreigementen van Rusland om de graandeal niet te verlengen? Hoe wordt hier in EU-verband mogelijk op voorbereid? Kan de minister-president reageren op het feit dat de graandeal op dit moment onvoldoende werkt om met name de arme mensen in de wereld van voedsel te voorzien?

Voorzitter. Binnen de Europese Unie spreken we ons duidelijk uit over de Russische invasie in Oekraïne. Hetzelfde kan helaas niet gezegd worden over andere landen, zoals China, het land dat volgens de EU te boek staat als onze samenwerkingspartner, economisch concurrent en systeemrivaal. Het land is in de praktijk kampioen mensenrechtenschendingen. Ik vraag me dan ook hardop af wat we hebben aan een samenwerkingspartner die zich op dit gebied zo schuldig maakt aan mensenrechtenschendingen. De Hoge Vertegenwoordiger Borrell gaf over China aan dat gesprekken over mensenrechten voelden als een dialoog tussen doven. China schendt de rechten van de Oeigoerse minderheid consistent en nog steeds op de meest grove manieren. Is dit hetzelfde land dat wij in de EU met trots een samenwerkingspartner moeten noemen? Hoe staat de premier in het EU-krachtenveld ten aanzien van de EU-Chinarelatie?

Voorzitter, tot slot. Midden in Europa wordt momenteel een natie door omringende partijen uit elkaar gerukt. Ik heb het over Bosnië en Herzegovina. Aan de ene kant heb je Kroatië en de Kroaten, die onder leiding van Čović een illegale separatistische staat willen instellen, en aan de andere kant de kwalijke rol van Dodik. Deze bedreiging voor het staatsbestel van Bosnië en Herzegovina maakt het kandidaat-lidmaatschap moeilijker. Ik zou de minister-president willen vragen wat hij in Europees verband gaat bepleiten om dat kandidaat-lidmaatschap te ondersteunen en het staatsbestel in Bosnië in stand te houden.

Voorzitter. Dan vraag ik tot slot naar een reflectie op de nieuwe kieswet die is ingesteld in Bosnië, waar ook de heer Van der Lee volgens mij naar vroeg.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Van Baarle. Dan geef ik het woord aan de heer Van Wijngaarden, VVD. Gaat uw gang.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Voorzitter. De Russische terreurbombardementen op Oekraïense burgerdoelen gaan in alle hevigheid door. De Oekraïense luchtafweer en hulpdiensten leveren een bovenmenselijke inspanning om burgers te beschermen. Aangrijpend was het beeld van een agent die met een pistool op drones schoot. Het zag er hulpeloos uit. Ik was dit voorjaar met de NAVO-Assemblee in Lviv voor een indrukwekkende ontmoeting met Oekraïense parlementariërs en militairen. Maar het waren vooral de gesprekken met oorlogsvluchtelingen uit compleet weggebombardeerde plaatsen die ik nooit zal vergeten. De wanhoop, de hulpeloosheid en het verdriet op de gezichten van de overwegend vrouwen en kinderen deden denken aan de donkerste bladzijdes uit onze geschiedenis. Ouders, grootouders en hun huisdieren op

tuinstoelmatrassen in de kelder van een sportcentrum, zonder een idee hoe nu verder. Voor ons is oorlog iets waar we over praten; voor hen is het een realiteit. Zij ondervinden aan den lijve de essentie van oorlog: het is wij of zij. Hun oorlog is ook onze oorlog. Die oorlog is ongelofelijk dichtbij. Het is daarom aan de EU en Nederland om de Oekraïners in staat te stellen hun strijd vol te houden, te winnen en Rusland te verslaan. Dat kan met wapens, munitie, geld en tempo. Dat is dan ook door EU-landen beloofd. Je moet proberen een belofte zo goed mogelijk waar te maken.

Voorzitter. Precies daarin blijft de EU nu achter, zowel in militaire als financiële steun. De bombastische, groteske en niet op enige bevoegdheid, laat staan militaire rol, gebaseerde uitspraken van EU-buitenlandcommissaris Borrell over hoe het Westen wel of niet zou reageren op de inzet van een atoomwapen door Rusland, kunnen dat niet verbloemen. Laten we kijken naar de feiten. Collega's hebben het al aangehaald: de Verenigde Staten lopen voorop in zowel toezeggingen als daadwerkelijk uitgevoerde toezeggingen. Ik ga hier niet hakketakken over percentages, maar feit is dat de door Europa toegezegde steun aan een buurland in humanitaire en militaire nood momenteel achterblijft bij de uitgekeerde steun als we ons vergelijken met de Amerikanen, en dat terwijl Oekraïne grenst aan de EU. Oekraïne snakt naar deze steun. Oekraïners vechten daar ook onze oorlog met hun bloed.

Oekraïne heeft zoals gezegd nu vier dingen van ons nodig: wapens, munitie, geld en tempo. De motie die ik samen met collega's Piri en Amhaouch heb ingediend, is aangenomen. Die verzocht het kabinet om een versnelling te bepleiten van het uitkeren van noodsteun en de Europese Vredesfaciliteit op te hogen, om zo de militaire steun aan Oekraïne uit te breiden. Deze week is dan eindelijk 2 miljard euro van de in september beloofde 5 miljard uitgekeerd en de Vredesfaciliteit is met 500 miljoen opgehoogd. Een goede eerste stap, maar we weten allemaal dat dit niet genoeg is. Hoe geeft het kabinet nu verder uitvoering aan onze motie?

Via Oekraïne kom ik op Iran. Meisjes en vrouwen protesteren tegen de hoofddoekdwang, die gebaseerd is op de denkbeelden van bebaarde oude mannen die onder het mom van hun geloof vrouwen onderdrukken. Laten we hopen dat de vrijheid in Iran wint van de onderdrukking en de middeleeuwse hoofddoekdwang. De EU moet de vrijheidsstrijd van vrouwen ondersteunen. De EU heeft daarom deze week terecht sancties ingesteld tegen betrokkenen bij de onderdrukking van de eigen bevolking, maar het regime in Teheran levert ondertussen ook kamikazedrones aan Rusland, die de bevolking in Oekraïense steden terroriseren en vermoorden. Gelukkig bepleitte minister Hoekstra deze week al om sancties in te stellen. Kan de premier schetsen hoe en op welke termijn dit verdergaat en wat de hindernissen nog zijn? Maakt Iran bijvoorbeeld gebruik van westerse dual-usegoederen in deze wapens, net zoals Rusland dat deed? Wat is daaraan te doen in de vorm van verdere exportrestricties? Kan het kabinet specifiek voor de dual-useproducten aandacht vragen in EU-verband? Er zouden tenslotte geen essentiële "made in Europe"-onderdelen in die drones mogen zitten. De vraag is of dat nu het geval is. Zo ja, dan mogen die onderdelen op de sanctielijst. Deelt het kabinet dat uitgangspunt?

De heer **Van Haga** (Groep Van Haga):

We vinden de oorlog in Oekraïne natuurlijk allemaal vreselijk. De inval wordt door bijna iedereen veroordeeld. Maar het verbaast me dan toch wel een beetje dat de VVD zo graag mee wil doen op het grote toneel en zo graag die oorlog wil stimuleren. Ik vraag dan: is er voor de heer Van Wijngaarden ergens een grens waarbij we onze eigen krijgsmacht verzwakken? We geven nu namelijk zo veel weg dat we onszelf niet meer kunnen verdedigen. Daar moet toch een limiet aan zitten?

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Op de eerste plaats — daar zijn de heer Van Haga en ik het denk ik over eens — is het van het allergrootste belang dat we onze eigen krijgsmacht versterken. Daarom doet het kabinet in deze regeerperiode ook de grootste investeringen in decennia in het versterken van de krijgsmacht, juist ten behoeve van onze eigen verdediging. Ik denk dan ook dat je iedere vraag vanuit Oekraïne om militaire steun van geval tot geval moet beoordelen. Dat moet je altijd in goed overleg doen met de commandanten en de generaals van de desbetreffende Defensieonderdelen, waarbij zij ook afwegen of wij daarmee niet door de ondergrens zakken van wat de NAVO van ons vraagt voor onze eigen landsverdediging. Daar zijn wij het volgens mij over eens.

De heer **Van Haga** (Groep Van Haga):

Het enige goede wat de oorlog in Oekraïne Nederland heeft gebracht, is inderdaad dat hier een aantal partijen zijn gedraaid met betrekking tot het investeren in onze eigen krijgsmacht. Dat is mooi. Dat gebeurt nu. Alleen, de lead times bij het bestellen van nieuw materieel zijn gigantisch. Daar zit een ondergrens aan. Het is mooi dat de heer Van Wijngaarden dat net benoemt, maar we spreken allemaal met de generaals, en die geven aan dat we door die ondergrens aan het heen zakken zijn. Nogmaals, die grens is nu bereikt. Dus gaan we nu door, met het risico dat we onszelf niet meer kunnen verdedigen — dat punt is nu bereikt — of gaan we door met oorlogje spelen in Oekraïne en goede sier maken op het wereldtoneel?

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Van die laatste kwalificatie wil ik echt afstand nemen. Niemand speelt oorlogje. Zoals ik net aangaf, ben ik daar geweest. Je wordt er stil van als je die mensen spreekt en ziet wat zij daar hebben meegemaakt. Echt, dat we dat nog in deze tijd meemaken. Niemand speelt daar oorlogje. We willen hen helpen waar we kunnen. Natuurlijk moet je voorzichtig zijn met wat je daarnaartoe stuurt. Dat moet je in overleg doen, zoals ik net heb gezegd. Je moet niet zomaar alles aangeven. Maar we moeten nu vooral bezig zijn met investeren in Defensie. Dat zie je ook. Gister nog was er het nieuws vanuit Defensie over wat er weer in gebruik wordt genomen: nieuwe pantserhouwitsers, nieuwe luchtafweer. Dat is waar we mee bezig moeten zijn. We moeten juist van die ondergrens vandaan.

De heer **Van Haga** (Groep Van Haga):

Voorzitter, hoeveel interrupties heb ik eigenlijk?

De voorzitter:

In totaal vier. U heeft er nog twee.

De heer Van Haga (Groep Van Haga):

Dat is mooi, dan ga ik die nu meteen besteden. Het is toch de VVD; dat is altijd een dankbare prooi.

Over de delegatie naar Qatar is hier al eerder wat gezegd. D66 blijkt daartegen te zijn, dus het moet van de VVD komen dat we daar met alle geweld toch naartoe willen. Nu heb ik hier een papier. Daar staat op: "Qatar welcomes you." Ik zal even aangeven wat je daar allemaal niet mag doen. Je mag geen foto's nemen, je mag niet daten, je mag niet luid iets zeggen, je mag geen grappen maken over een moskee, je mag niet vloeken, je mag als vrouw je benen niet laten zien en homo's worden van een gebouw geflikkerd. Iedereen mag alles doen in zijn eigen land, hè, want ik ben voor soevereiniteit, maar staat dit nou niet in schril contrast met het opgeheven vingertje waarmee wij wijzen naar bijvoorbeeld Hongarije en Polen? Is de VVD het niet gewoon met mij eens dat we soevereine landen soeverein moeten laten zijn en dat we met gelijke maten moeten meten?

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Wat de heer Van Haga allemaal opleest over wat daar allemaal niet kan, dat raakt mij. Dat raakt mij als liberaal. Het raakt mij ook persoonlijk; ik bedoel, ik ben zelf ook homo. Dus ik zal er geen geheim van maken: ik ben geen fan van Qatar. Maar ik ben wel een fan van Oranje. En ik denk dat het heel belangrijk is dat we ook dat punt belichten. Ik bedoel, laten we ook nog even kijken waar het om gaat: het gaat om het wereldkampioenschap voetbal. Sport is ook iets wat verbreedert, wat mensen bij elkaar brengt, al heel lang. Dat is ook het idee achter dit soort kampioenschappen. En ik hoop ook dat Oranje wint. Ik hoop dat ze de finale halen, en ik hoop dat heel veel mensen met plezier daarnaar gaan kijken. Dat laat onverlet dat we niet de ogen moeten sluiten voor de schendingen van arbeiders die daar keihard hebben gewerkt, soms met de dood tot gevolg. Dat is verschrikkelijk, en daar moeten we dat land ook op aanspreken, net zoals op al die andere verschrikkelijke dingen die u net noemde. Maar is dat dan een reden om geen mensen te sturen? Ik vind dat het kabinet daar prima zelf over kan beslissen. Ze hebben daar ook een heel helder briefje over gestuurd.

De voorzitter:

Tot slot, de heer Van Haga.

De heer Van Haga (Groep Van Haga):

Ik houd ook van voetbal. En ik ben geen homo, maar het raakt mij ook persoonlijk. Mijn vraag was alleen niet of dat allemaal erg is. Nee, de vraag is: moeten we niet met gelijke maten meten? Dus als wij met het opgeheven vingertje naar Polen en Hongarije wijzen, moeten we dan hier niet ook gewoon een duidelijk signaal afgeven? Of we doen het allemaal niet, hè. Dat vind ik ook prima, maar dan zijn we voor soevereiniteit van de verschillende landen. Dan mag Polen doen wat Polen wil, Hongarije wat Hongarije wil, en dan mag Qatar doen wat zij willen. Allemaal verschrikkelijke dingen, maar prima; gelijke monniken, gelijke kappen. Dat is mijn vraag.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Ik denk dat wat de heer Van Haga hier bepleit — en daarmee probeer ik zeker geen karikatuur te maken van wat hij zegt, maar ik vertaal het gewoon even in mijn eigen woorden — toch een soort one-size-fits-all-diplomatie is. Ik denk dat dat niet werkt, omdat je altijd van land tot land, van geval tot geval, moet kijken naar wat voor relatie wij willen hebben met dat land, en dan moet bekijken wat verstandig is. En dat kan niet alleen per land verschillen, maar ook qua moment in tijd. En die vraag hangt mede af van de vraag: wat is in het Nederlands belang? Ik denk dat dat ook moet meespelen. Zo kijk ik ernaar, en ik geloof dus niet in een one-size-fits-all-benadering.

De voorzitter:

U vervolgt uw betoog.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Ja. Oekraïne staat niet alleen. Ook in de EU-lidstaten zijn de consequenties van de Russische agressie in een andere mate voelbaar. Economisch zwakkere lidstaten raken steeds meer in problemen omdat zij de hoge kosten voor gas niet kunnen betalen. Hier worden verscheidene mogelijke oplossingen voor aangedragen. De sceptische houding van het kabinet over een generiek Europees prijsplafond deelt de VVD, maar het feit blijft dat andere lidstaten steeds verder in problemen komen door de hoge prijzen. Het handelen van de EU als blok kan hierbij een oplossing bieden. Er is brede steun voor het Nederlands-Duitse initiatief voor Europese gasinkoop. Kan de minister-president de contouren en het tijdspad schetsen van dit initiatief? Hoe helpt dit de zwakkere economieën in Europa?

Als het gaat om economie moeten we in Europa weer toewerken naar houdbare schuldenlasten, zoals Nederland ook heeft gedaan met het strakke begrotingsbeleid door voorgaande kabinetten. De weg naar begrotingsdiscipline is ook de weg die zwakkere economieën moeten bewandelen. Gezamenlijke EU-schulden zijn geen oplossing. De Kamer is hierover meermaals al heel duidelijk geweest, met de moties-Heinen, -Eppink en -Omtzigt. Het komt aan op de verantwoordelijkheid van individuele lidstaten. Hoe gaat het kabinet zich blijven inzetten voor Europese begrotingsdiscipline?

Waar eenheid in de EU juist bij deze energiecrisis zo belangrijk is, ontbreekt het bij sommige lidstaten. We zien dat Hongarije wederom de effectiviteit van EU-sancties probeert te ondermijnen. Dit doet het samen met Servië, waarin het een nieuwe pijpleiding voor de doorvoer van Russische olie wil aanleggen, een zogenaamde "vriendschapspijpleiding". Deelt het kabinet de analyse dat dit idee van Hongarije botst met sanctiepakket 6 en artikel 17 van de Sanctieverordening van 3 juni 2022, dat doorvoer naar derde landen verbiedt? In de uitzondering voor Hongarije om voor eigen gebruik te importeren, zit bijvoorbeeld een inspanningsverplichting om de afhankelijkheid van Russische olie af te bouwen. Komt Hongarije die verplichting naar het oordeel van het kabinet nu goed na? En is een doorvoerleiding naar Servië verenigbaar met die verplichting? Naar de mening van de VVD-fractie is dat bepaald niet het geval. Hoe schat het kabinet het risico in dat Hongarije in de toekomst een extra uitzondering voor de zogenaamde interconnector naar Servië als voorwaarde stelt om akkoord

te gaan met sanctieverlenging? Leeft de optie van importheffingen op pijplijnolie dan als nieuwe mogelijkheid? Wat de VVD betreft is dit geen taboe. Hoe staat het kabinet hierin?

Het conflict tussen Rusland en Oekraïne is dermate fundamenteel dat er een moment komt dat alle landen zich moeten afvragen aan welke kant van de geschiedenis ze willen staan. In dat kader heeft de VVD al bepleit dat Israël zijn verzet tegen de levering van Spike-antitankraketten moet staken. Dichter bij huis noem ik Servië, nota bene een kandidaat-EU-lid. Ten aanzien van Servië vraag ik de minister-president of hij met mij deelt dat tegen de achtergrond van de oorlog in Oekraïne hoofdstuk 31 van het acquis voor toetredingsonderhandeling, te weten het buitenlandbeleid, in belang zwaarder is gaan wegen. Een land dat denkt van twee walletjes te kunnen eten, roept bedenkingen over zich af bij wie het eigenlijk wil horen. Deelt de minister-president die bedenkingen?

Graag wil ik nog ingaan op het mogelijke toetreden van Bulgarije en Roemenië tot het paspoortvrije Schengengebied. Nederland is hier samen met enkele andere lidstaten kritisch over geweest. Corruptie en georganiseerde misdaad blijven de overheden van beide landen uitdagen. De VVD is dan ook strikt en fair over mogelijke toetreding. De verslagen, rapporten en gesprekken die de komende periode zullen plaatsvinden, moeten we afwachten. Maar ik ben er niet van overtuigd dat de nu gedane onderzoeken genoeg reikwijdte en focus hebben. Ik ben er daarom ook nog steeds van overtuigd dat we nu zouden kunnen concluderen dat Bulgarije en ook Roemenië qua opsporing, grensbewaking en de strijd tegen corruptie voldoende vooruitgang hebben geboekt. We kunnen ons immers geen risico op falende grensbewaking permitteren. Juist daarom is nader onderzoek essentieel. Daarom wil ik eerst goed onderzocht hebben of deze landen er klaar voor zijn om de paspoortcontroles aan de binnengrenzen te laten vervallen. Deelt het kabinet de grondhouding dat op de eerste plaats goed onderzocht moet zijn of landen Schengenproof zijn voordat van toetreding sprake kan zijn?

Ik zie dat er een vraag is ...

De voorzitter:

Maakt u uw bijdrage eerst maar af.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Dit was het einde van mijn betoog.

Mevrouw Piri (PvdA):

Misschien ook leuk om een keer te constateren dat ik het op twee kleine puntjes na helemaal eens was met de inbreng van de heer Van Wijngaarden. Ik heb een vraag waarvan ik denk dat we er elkaar ook op kunnen vinden. Een van de dingen waarin onze twee partijen altijd samen hebben opgetrokken, zijn sancties tegen Rusland. Er blijkt dat import van lng uit Rusland is toegenomen, met name door twee EU-landen, Frankrijk en Spanje, die voor de rest meedoen aan de algehele sancties. Is de VVD het ermee eens dat we het kabinet moeten vragen om dit in te brengen bij de Europese top?

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Ik hoorde mevrouw Piri dat net ook inbrengen. We zijn het er in ieder geval over eens dat we een zo sterk mogelijk isolement, economisch en anderszins, van Rusland moeten nastreven, omdat wat Rusland doet zijn weerga niet kent. Ik heb daar net al genoeg over gezegd. Dit is een heel specifiek punt. Ik wil even afwachten wat het kabinet daarover zegt. Ik moet daar gewoon even iets meer van weten. Ik ga ook graag met mevrouw Piri in overleg. Maar de kritische grondhouding hierover deel ik.

Mevrouw Gündoğan (Lid Gündoğan):

Ik ben blij met de inbreng, tot nu toe de eerste waarin het gaat over de financiële positie van de EU. Met het oog op de mondiale schuldenberg denk ik inderdaad dat het hoog tijd is dat Europa ook daar orde op zaken gaat stellen. Maar ik hoorde maar één aspect, de begrotingsdiscipline, en geen andere aspecten. Ik ben dus benieuwd of de heer Van Wijngaarden ook op een andere manier naar de sterkte van de eurozone en de EU wil kijken.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Als het echt gaat om de eurozone en het hele monetaire beleid, vind ik dat we bij de minister van Financiën en de Ecofin-Raad moeten zijn. Eén ander aspect, waarvan ik hoop dat mevrouw Gündoğan het met mij deelt, is denk ik heel belangrijk: de wijze waarop de Europese Commissie geld uitgeeft. Geen misverstand: er zitten ongetwijfeld allemaal heel goede bedoelingen achter. Ik vind het alleen ontzettend jammer dat de Europese Rekenkamer nog nooit een goedkeurende verklaring heeft afgegeven. Dat gaat jaar in, jaar uit mis. De Europese Commissie kan volstrekt onvoldoende verantwoorden hoe het geld is uitgegeven. Dan zijn er te hoge foutpercentages. Ik hoop dat mevrouw Gündoğan met mij deelt dat dit uiteindelijk voor het draagvlak onder de EU niet goed is en dat we dus ook naar dit soort dingen moeten kijken.

Mevrouw Gündoğan (Lid Gündoğan):

Absoluut. Het is ook niet zo dat ik alleen maar de slingers ophang voor de Europese samenwerking. Ik vind dat we alle fouten en gebreken van de EU in alle transparantie met elkaar moeten bespreken, want op dit moment lijkt dat alleen maar het domein te zijn van de eurosceptici. Als je een sterker Europa wil, moet je juist ook alle gebreken blootleggen, zoals een goede arts ook bij een anamnese doet. Het gaat mij om het volgende. We hebben gezamenlijk een munt zonder dat we een goed economisch beleid met elkaar formuleren over hoe de eurozone kan groeien, zeker gelet op de mondiale schuldenberg, die hoger is in het percentage van het mondiale bnp dan ooit tevoren. We zitten allemaal vrij veel te focussen op de problemen die we nu en op de korte termijn zien, maar dit is een probleem dat op de middellange termijn speelt. Ik denk dan ook dat het tijd is dat op de aankomende top ook wordt gesproken over de vraag hoe we de euro gaan vervolmaken en hoe we ons beter aan de fiscale discipline kunnen houden in plaats van die een papieren werkelijkheid te laten zijn, inclusief dus ook uw opmerking over de Europese Rekenkamer.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Ik ben erg blij dat mevrouw Gündoğan mijn zorgen wat betreft de Europese Rekenkamer deelt. Ik denk ook dat het goed is om het kabinet te vragen of het van plan is om tegen het verlenen van decharge aan de Europese Commissie te stemmen. Ik ben daar benieuwd naar. Ik weet dat ze dat eerder hebben gedaan en het lijkt mij hier ook op z'n plaats. Volgens mij kunnen we elkaar op dat punt de hand reiken.

Mevrouw **Gündoğan** (Lid Gündoğan):

Dan heb ik nog een vraag hierover en die gaat over de groeipotentie van Europa. Het gaat erom dat in alle landen van de EU, waaronder Nederland, meer werk wordt gemaakt van het feit dat vrouwen op dit moment onvoldoende werken en ook onvoldoende goed vertegenwoordigd zijn op alle posities. Dat zou de Europese economie zo'n 25% meer bnp geven, los van wat je aan andere variabelen nog mee wil nemen. Het bnp is een heel wezenlijke en harde variabele die wat zegt over je economische positie. Dan is het toch tijd dat Europa ook hiervan meer werk gaat maken? Het gaat mij echt om de betere Europese samenwerking voor een betere toekomst voor ons allen.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Ik vind dat mooi om te horen. Als het gaat om het aantrekkelijk maken voor vrouwen om maximaal te participeren op de arbeidsmarkt, hebben we ook als Nederland nog een enorme slag te maken en kunnen we nog van veel Europese landen wat leren. Ik ben zelf niet zo van de school om met een soort van geheven vingertje te zeggen "dat moet allemaal", omdat ik vind dat vrouwen daar in de eerste plaats zelf over gaan. Ik geef je het bijvoorbeeld te doen als je kleine kinderen hebt. Niettemin is het een zeer interessant punt dat we de participatie moeten bevorderen en dat we ook moeten kijken naar wat we van elkaar kunnen leren. Misschien is Nederland een van de landen die daarin nog het meeste hebben te leren.

De **voorzitter**:

Tot slot, mevrouw Gündoğan. Nee? Dan de heer Sjoerdsma, D66.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Een van de grootste fouten die we met Rusland hebben gemaakt, is niet van tevoren duidelijk op tafel leggen welke maatregelen zij konden verwachten bij een eventuele inval in Oekraïne. We hebben ze niet verteld welke politieke, economische of militaire maatregelen wij zouden treffen. Mijn fractie vindt dat we met China en Taiwan die les moeten leren, dat we van tevoren duidelijk moeten maken aan China: dat zijn de politieke, de economische en de militaire maatregelen die wij treffen als jullie van plan zijn toch iets te doen met Taiwan. Mijn vraag aan de heer Van Wijngaarden is of de VVD dat met D66 eens is.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Mijn collega Ruben Brekelmans is ook ontzettend actief en zichtbaar op dit dossier en heeft daarin altijd een scherpe opstelling. En dat deel ik uiteraard.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ik heb nog een vraag in aanvulling op de vraag van collega Sjoerdsma en het antwoord daarop van de heer Van Wijngaarden. De afgelopen jaren hebben we in toenemende mate een discussie over de grote afhankelijkheid die we hebben ten opzichte van China. We zien zelfs in relatieve zin dat die afhankelijkheid nu toeneemt omdat een deel van de industriële capaciteit in Europa wegvalt vanwege de hoge energieprijzen. Tegelijkertijd is de dreiging richting Taiwan recent reëler. Naast het voorbereiden van een pakket dat wij als Europa in reactie op een mogelijke aanval van China op Taiwan straks klaar hebben liggen, ben ik ook wel benieuwd hoe de VVD aankijkt tegen de vraag hoe wij ons in zo'n scenario nou echt gaan beschermen, in die zin dat we voldoende industriële capaciteit opbouwen voor goederen die wij echt nodig hebben. Welke stappen wil de VVD daar nou concreet, en niet in algemene zin, in zien?

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

In de eerste plaats begint het inderdaad met de gezamenlijke erkenning dat de dreiging reëler is. De heer Van der Lee gaf dat net ook aan. Ik ben het daar volledig mee eens. Ik ben dan ook ontzettend verheugd en positief over het feit dat GroenLinks inmiddels ook aangeeft dat het dreigingsbeeld echt is veranderd en dat we juist daarom een sterke krijgsmacht nodig hebben, waardoor GroenLinks nu ook investeringen in de krijgsmacht ondersteunt. Zoals de heer Van der Lee zegt, is het dreigingsbeeld verslechterd. We zitten nu met Rusland. Ik vind dat we niet te veel op de zaken vooruit moeten lopen ten aanzien van Taiwan, maar ik wil er twee dingen over zeggen.

De heer Van der Lee vraagt naar industriepolitiek. Ik vind die "raw materials" een ontzettend goed initiatief van de Europese Commissie. Dat gaat om aardmetalen; dat is de juiste vertaling. Dat zijn bepaalde delfstoffen die nu vooral in China worden gewonnen. We zijn daarvoor volstrekt afhankelijk van China. We zeggen nu dat we die afhankelijkheid gaan afbouwen. Dat is nou typisch iets wat je als Europa moet doen. We gaan die stoffen hier dan op een zo'n milieuvriendelijke wijze proberen zelf te winnen, zodat we de afhankelijkheid van dat land afbouwen.

Maar de heer Van der Lee vraagt naar industriepolitiek. Ik denk dat daar ook bij hoort dat wij eerlijk zijn over het belang van het hebben van een eigen, volwaardige en florierende defensie-industrie. Ik hoop dan ook dat ik, als het gaat om industriepolitiek, GroenLinks aan mijn zijde vind als ik zeg dat het toch niet zo kan zijn dat wij het soort defensiebedrijven dat nu de wapens maakt waarmee de Oekraïners zich moeten verdedigen en zonder welke ze die oorlog allang hadden verloren, de mogelijkheid ontzeggen om hier überhaupt een bankrekening te kunnen openen omdat het niet maatschappelijk verantwoord ondernemen zou zijn. Ik hoop dus dat ik GroenLinks dan ook aan mijn zijde vind.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dit vind ik nou wel weer jammer, want als we ergens niet afhankelijk van zijn als het gaat om China, is het de wapenindustrie. We hebben die namelijk voldoende in Europa en in Amerika. Ik vind dat dus niet zo'n handig antwoord. Ik zoek nou juist meer naar hoe we ervoor kunnen zorgen dat we de Europese afhankelijkheid voor andere

producten, ook van China — het voorbeeld dat de heer Van Wijngaarden noemt, is terecht — verminderen. Daarvoor zou ik graag wat meer concrete initiatieven willen zien van de VVD. Ik hoor deze analyse namelijk al een aantal jaren. Mijn eigen partij heeft trouwens ook diezelfde analyse. Maar wij hebben uitgewerkte plannen voor een groene industriepolitiek en dat zie ik bij de VVD echt nog te weinig. Als je een dreiging ziet, moet je niet alleen praten over militaire inzet. We hebben inderdaad gezegd dat we mee willen werken aan die 2%. Maar daar hoort wel een ander, veel groter stuk bij. Wat gaat de VVD daar nou concreet aan doen?

De heer Van Wijngaarden (VVD):

De vraag was gekoppeld aan een eventuele inval in Taiwan door China. Dat is natuurlijk wel militair. Volgens mij is het dan ook belangrijk dat je nadenkt over de kracht van je eigen defensie-industrie en die van de krijgsmacht die wij hier überhaupt hebben. Het gaat in China ongelofelijk snel qua uitbreiding. Ik vind dat deel van mijn antwoord dus wel relevant.

Dan een nieuw deel dat ik aan de heer Van der Lee zou willen meegeven. Kijk naar de verduurzaming van de landbouw. Er is met Europese subsidies echt een stimulans gekomen om te verduurzamen. Ik denk dat dat een hele positieve ontwikkeling is. Daar staan we volgens mij beiden achter.

De heer Amhaouch (CDA):

Ik wil even doorgaan op die industriepolitiek. Op militair vlak ben ik het met hem eens. Kijk naar wat Polen investeert. Als Europees land maken ze volgens mij 12 miljard over naar Zuid-Korea, om alles in te kopen. Dat moeten we dus zeker doen.

Maar mijn vraag gaat over de strategische kwetsbaarheid van Europa. Door de hoge energieprijzen en de hoge grondstofprijzen zien we niet alleen in Nederland maar in alle lidstaten dat de economie in Europa heel kwetsbaar is geworden. Ik merk dat er aan de tafel waar de minister-president naartoe gaat, toch nog een beetje weggekeken wordt: moeten we wel iets doen of niet, en moeten we met een nieuw fonds iets doen of met bestaande middelen? Mijn vraag aan de VVD is: herkent u de kwetsbaarheid van de Europese industrie? Wat is uw reflectie daarop? Hoe kunnen we die krachtiger maken?

De heer Van Wijngaarden (VVD):

De grote bedrijven en de industrie kampen nu inderdaad met die energieafhankelijkheid en met die hoge energiekosten. Het is natuurlijk geen geheim dat wij daar als Europa kwetsbaar in zijn. Als u vraagt of ik dat herken, dan zeg ik: ja. Maar laten we elkaar hier ook niet onnodig in de put praten. Europa heeft een fantastisch opgeleide bevolking. Er is een goede infrastructuur. De basis van de economie is gezond. We moeten nu met elkaar de transitie maken naar duurzamer, energiebesparender en onafhankelijker. Daarbij moet je ook naar nieuwe bronnen van energie kijken, zoals waterstof. Denk ook aan het doen herleven van oude bronnen, zoals kernenergie. Dat zijn dingen waarin we elkaar echt vast moeten houden. De Europa, de EU, is het machtigste handelsblok ter wereld. Dat hebben we met

elkaar bereikt. Dat is ook een hele gezonde basis om naar de toekomst te kijken.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Wijngaarden. Sorry, eerst nog even mevrouw Maeijer, PVV.

Mevrouw Maeijer (PVV):

Dat laatste ging wat sneller dan ik dacht. Ik heb nog een vraag over het blokje economie. Meneer Van Wijngaarden stipte het eventjes aan. Mijn vraag gaat over het recente pleidooi van twee Eurocommissarissen voor nieuwe fondsen met betrekking tot de energiecrisis. We hebben ook mevrouw Von der Leyen gezien die al pleit voor verhoging van bestaande fondsen. We hebben hier in de Kamer een aantal aangenomen moties liggen. U verwees daar volgens mij zelf naar. Maar nu lees ik in de geannoteerde agenda dat er eerst zo veel mogelijk gebruik gemaakt moet worden van bestaande middelen. Dat laat dus ruimte over. Dat is iets anders dan: nee, er komt geen nieuw fonds; nee, er komen geen nieuwe middelen; nee, er komen geen nieuwe garantstellingen. Ik vroeg me dus eigenlijk af: hoe staat de VVD daarin? Er lijkt hier ruimte te zijn. Die ruimte lijkt er ook te zijn in de Raadsconclusies. Dat lijkt me heel erg onwenselijk. Ik denk dat we hier heel duidelijk moeten maken dat er geen nieuwe fondsen moeten worden opgetuigd en geen nieuwe middelen moeten komen voor andere lidstaten.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Ik denk juist dat dat vrij duidelijk is, want bestaande middelen zijn volgens mij het tegenovergestelde van nieuwe middelen. We zijn hier ook als Kamer heel duidelijk over geweest. Ik noem hierbij de motie-Omtzigt: verzoekt de regering niet akkoord te gaan met een gezamenlijke schulduitgifte voor nieuwe Europese fondsen en projecten, en gaat over tot orde van de dag. Die motie is hier ook aangenomen. Volgens mij staat er noch in de brief, noch in deze motie, en andere moties die hierover zijn ingediend en zijn aangenomen, een woord Spaans. Ik herken dat beeld van die onduidelijkheid dus niet. Dat artikel van die Eurocommissarissen heb ik ook gezien, evenals het pleidooi van mevrouw Von der Leyen. Er gaat bijna geen dag voorbij of ik zie mevrouw Von der Leyen weer via de social media tot ons komen. Ik moet zeggen dat ze dat ook hartstikke professioneel doet. Maar over de positie van mijn partij en die van het kabinet kan geen onduidelijkheid bestaan.

Mevrouw Maeijer (PVV):

Daar ben ik het toch niet helemaal mee eens. Die motie is heel duidelijk, maar wat ik net voorlas uit de geannoteerde agenda, is wel iets anders. Daar staat dat het kabinet vindt dat er éerst zo veel mogelijk gebruik dient te worden gemaakt van bestaande middelen. Daarin staat "eerst" en dus niet dat er daarna geen nieuwe middelen kunnen worden verlangd of gegeven. Dat staat er niet en dat staat ook niet in de Raadsconclusies of in de concept-Raadsconclusies. Ik vraag me af hoe de VVD dat ziet.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Maar er staat ook niet dat dat wel gaat gebeuren. Ja, het is ook een beetje wat je erin wilt lezen, merk ik.

De heer **Dassen** (Volt):

Ik ga nog even door op de industrie. Daar maken wij ons op dit moment grote zorgen over. We zien dat partijen stil komen te staan. Ik noem in dit verband Chemelot, Nyrstar en farmaceutische bedrijven die inmiddels stilstaan, waarbij de zorg is dat de productie zich naar de Verenigde Staten of Azië gaat verplaatsen. Wij hebben hier gisteren in de Tweede Kamer een motie over aangenomen die het kabinet oproept om met beleidsvoorstellen te komen. Maar dat is vanuit Nederland. En je ziet toch ook dat dit echt een Europees probleem is. Ik ben benieuwd hoe de VVD denkt over het ervoor zorgen dat we niet alleen nadenken over de toekomst maar nu ook handelen om te waarborgen dat we die strategische autonomie ook bewaken.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Ik ben ontzettend blij met deze vraag en met de aandacht die hier wordt gevraagd voor de industrie. Je hebt het hier over grote bedrijven, ook over multinationals. Ik heb zelf, voordat ik in de politiek zat, ook bij dat soort bedrijven gewerkt. Ik geneer me daar ook niet voor. Maar ik merk dat "grootbedrijf" of "multinational" in deze Kamer soms bijna scheldwoorden zijn geworden. Dat vind ik ontzettend jammer, want het zijn juist die bedrijven die zorgen voor innovatie en voor die strategische autonomie waar de heer Dassen het over heeft. Strategische autonomie, wat is dat dan? Dat is gewoon dat we voor essentiële zaken zo min mogelijk afhankelijk zijn van landen die ongelofelijk ver van ons afstaan qua waardenpatroon en die soms ook echt betiteld worden, ook door de NAVO, als regelrechte systeemrivalen. Juist daar moeten we niet naïef over zijn. Dus ik denk dat het inderdaad goed is dat er op dat gebied ook Europees gezien een offensieve agenda is en dat we ook proberen te luisteren naar wat die bedrijven nodig hebben.

De heer **Dassen** (Volt):

Op dat punt ben ik het helemaal eens met de VVD. Het is goed om te horen dat dat inderdaad ook in Europees verband aangepakt moet worden. Een van de uitdagingen die daarbij spelen, is dat het ene land voldoende middelen heeft om dat te doen en om ervoor te zorgen dat deze bedrijven inderdaad de crisis door kunnen komen, terwijl andere landen duidelijk aangeven dat die middelen niet beschikbaar zijn. Om te zorgen dat we binnen Europa een gelijk speelveld houden, maar ook om te zorgen dat we in de toekomst voedselzekerheid, energiezekerheid, strategische autonomie en groene maakindustrie behouden, ook voor de klimaat- en energietransitie, is het toch juist nodig dat de Europese Unie er in deze tijd gezamenlijk voor zorgt dat bedrijven overeind kunnen blijven? Als dat alleen maar kan via gezamenlijke schulduitgifte, zou dat dan ook een optie moeten zijn?

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Dat laatste lijkt mij geen goed idee. Ik geloof ook niet in de verenigde staten van Europa. Ik zit er niet federalistisch in. Ik denk dat het heel belangrijk is dat landen hun eigen broek ophouden, maar dat we wel proberen om de economieën

naar elkaar toe te laten groeien. Dat kan alleen maar met houdbare schulden, waarvoor je zelf verantwoordelijk bent.

De heer **Dassen** (Volt):

Hier vind ik dan toch dat de VVD zich tegenspreekt. Aan de ene kant zegt de heer Van Wijngaarden dat we moeten zorgen dat we de industrie in Europa behouden. Hij erkent het belang daarvan. Maar aan de andere kant zegt de VVD op het moment dat landen het mogelijk niet gaan redden en er een ongelijk speelveld binnen de Europese Unie ontstaat, dat iedereen zijn eigen broek moet ophouden. Waar staat de VVD dan precies?

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Als ik zeg "we", dan betekent dat niet automatisch dat er een nieuw directoraat-generaal in Brussel moet worden opgericht en dat het meteen een zaak is van de EU als institutie. Dat "we" zijn ook de afzonderlijke landen. Die hebben er gewoon een eigen verantwoordelijkheid in, zoals ze die altijd al hebben gehad.

De **voorzitter**:

Tot slot, de heer Dassen.

De heer **Dassen** (Volt):

Maar er wordt geen antwoord gegeven op de vraag. De vraag ging erover dat we binnen Europa zien dat bepaalde industrieën dreigen te verdwijnen die belangrijk zijn voor onze Europese toekomst. Daarom wordt door verschillende landen de noodklok geluid. Zij zeggen dat zij bepaalde steunmaatregelen niet hebben, die andere landen, zoals Duitsland, wel hebben. Dan is de vraag wat we er in Europa aan gaan doen, om te zorgen dat we die gezamenlijke toekomst blijven waarborgen. De VVD is dus geen voorstander van eventuele gezamenlijke schulduitgifte, wat juist een stabiliserende uitwerking zou kunnen hebben voor ons financiële systeem, waardoor bepaalde bedrijven voor de toekomst behouden kunnen worden. Ik vraag me af hoe de VVD dat met elkaar laat samenhangen.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Ik zou bijna willen zeggen: er zijn meerdere wegen die naar Rome leiden. Ik denk echter dat de weg van gezamenlijke schulduitgifte niet leidt naar Rome, maar naar de afgrond. Ik geloof daar oprecht niet in. We moeten ook kijken naar wat er wel gebeurt. Gisteren heeft er een overleg van de Energieraad plaatsgevonden. Er is een pakket gekomen — daarover heb ik ook een aantal vragen gesteld — waarmee we gezamenlijk inkopen gaan doen. Je ziet dat er wel degelijk dingen gebeuren op het gebied van energie. Dat is denk ik ontzettend belangrijk. En ik heb al aangegeven dat de Europese Unie het meest succesvolle en het machtigste handelsblok ter wereld is. Ook het sluiten van handelsverdragen biedt ongelofelijke voordelen voor bedrijven. We hebben hier een goed opgeleide bevolking. De farmaceutische sector werd al even genoemd. Dat is een sector die ongelooflijk veel investeert in R&D. Dat soort bedrijven moeten we niet demoniseren. We mogen er wel kritisch op zijn, maar we moeten met ze in gesprek gaan en zorgen dat ze een gezonde uitgangspositie hebben. Dat heeft de EU

altijd gedaan en daar is de EU ook ontzettend succesvol in geweest, zonder gezamenlijke schulduitgifte.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Wijngaarden. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Van der Plas, BBB.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Voorzitter, burgers thuis en burgers op de tribune. In Oekraïne is het oorlog en daar leren ze deze dagen pas echt goed wie essentieel is. De vraag naar consultants, communicatieadviseurs en innovatiemanagers is nul. Intussen houden verplegers, technici, maar bovenal ook de boeren de samenleving draaiende. Zij zijn onmisbaar. Afgelopen week sprak ik met een Nederlandse boer die een melkvee- en akkerbouwbedrijf heeft in Oekraïne. Hij heeft 2.000 koeien en 5.000 hectare akkerbouwgrond. In Nederland vinden we 200 koeien en 50 hectare al een megabedrijf. Deze boer vertelde mij dat zijn bedrijf in Oekraïne geldt als klein tot middelgroot. Gelukkig heeft hij zo veel koeien en zo veel grond, anders hadden vele dorpingen en stedelingen honger geleden. Want binnen 24 uur na de start van de oorlog waren alle schappen leeg in de dorpen om hem heen. Niks was er meer te eten. Deze boer aarzelde geen moment en leverde, en levert nu nog, tarwe, melk en vlees aan zijn omgeving. Van zijn koeien kunnen 150.000 mensen van melk worden voorzien. Hij schafte zelfs speciaal varkens aan om de Oekraïners te voorzien van varkensvlees, waar de Oekraïners dol op zijn. Nederlands noaberschap strekt zelfs tot in Oekraïne. Wat kunnen wij hier verder van leren? Dat in tijden van nood en oorlog de boer er altijd zal zijn om voedsel te produceren. Laten we dit in Nederland goed in onze oren knopen.

Voorzitter. Van diezelfde boer begreep ik dat het vervoeren van graan over de weg knettermoeilijk is. En hoewel natuurlijk niet alles over de weg kan — daarvoor is er te veel — blijkt er een enorme bureaucratische toestand te zijn. De boer schetste het zo: het is makkelijker om chemisch afval naar Europa te exporteren dan graan. Graag hoor ik van de minister-president hoe hij bij zijn Poolse collega en de Europese Unie erop gaat aandringen om de import van graan, al is het maar weinig — een druppel op de gloeiende plaat, maar wel nodig — over de weg makkelijker te maken. Kan hij de Kamer informeren over welke spreekwoordelijke blokkades aan de grenzen van Oekraïne allemaal worden opgeworpen?

Voorzitter. Om stroomuitval deze winter te voorkomen, moet het piekverbruik van elektriciteit met 5% worden verlaagd. Minder verbruiken betekent minder vraag, en die mindere vraag zorgt voor een lagere prijs. Tot zover. Maar het kabinet heeft in de afgelopen jaren wel ingezet op elektrificatie van auto's. Ik vraag de minister-president: als we 5% piekbelasting willen verlagen, is het dan niet verstandig om dit beleid even op pauze te zetten? Want met elke elektrische auto op het net neemt de vraag naar elektriciteit tijdens de piekmomenten toe. Heeft de minister zicht op wat de Europese Unie van Nederland verwacht om piekbelasting en gasverbruik te dempen?

Voorzitter. Elke keer wanneer er financiële tegenspoed komt, kloppen landen met een hoge staatsschuld aan bij de landen

die wel hun best hebben gedaan om de staatsschuld beperkt te houden. Dit gaat met de stijgende rentes weer gebeuren. Het gaat het kabinet overkomen dat het zich braaf aan de begrotingsdiscipline houdt, terwijl andere landen er een potje van maken. Het is de hoogste tijd — en we zeggen dit als BBB nu al — dat Nederland zijn poten in de klei en de hand op de knip houdt, en weigert om bij de eerstkomende financiële crisis Nederlandse spaarcenten te gebruiken om landen met een te hoge staatsschuld te redden. Is de minister-president het hiermee eens en gaat hij dit duidelijk maken in Brussel? En hoe gaat hij ervoor zorgen dat landen zich aan het Stabiliteits- en Groeipact gaan houden?

Voorzitter. Er wordt door Eurocommissaris Frans Timmermans een torpedo op Nederland afgevuurd, figuurlijk dan, maar wel met mogelijk desastreuze gevolgen. Hij komt met een voorstel om ook een verbod te zetten op natuurverslechterende activiteiten buiten de Natura 2000-gebieden. Dus dan hebben we het over groen in steden en dorpen. Dit is onaanvaardbaar en heeft straks gigantische gevolgen voor de dichtbevolkte Nederlandse samenleving, bijvoorbeeld bij de aanleg en het onderhoud van wegen, de woningbouw en de energietransitie. Het idee van Timmermans is dat alle natuur in Nederland in kaart gebracht wordt op het niveau dat vereist is voor juridisch houdbare toestemmingsverlening. Dat is een uiterst kostbare en tijdrovende zaak, als het al mogelijk is. Wil de minister-president de heer Timmermans vragen om uit zijn sprookjeswereld te komen en weer even normaal te gaan doen? En wil de minister-president hem wijzen op de gigantische gevolgen die deze plannen hebben voor ons land?

Als laatste Iran. We hebben — het is hier al meer genoemd — gezien wat daar voor vreselijke daden worden begaan door het regime tegen mensen die gewoon vechten voor hun vrijheid — vrouwen met name, maar ook andere Iraniërs. Mijn vraag aan de minister-president is: wat is de laatste stand van zaken als het gaat om wat wij tegen Iran doen? Blijven wij ons haar knippen, of komen er sancties? Is de Iraanse ambassadeur al ontboden? En ik vraag me af wat andere EU-landen doen. Hoe zit het met de veiligheid van onze Nederlandse staatsburgers in Iran op dit moment? Weten we al of dat gedegen en onpartijdig onderzoek door Iran nu wel serieus is gestart? Want de eerste uitkomsten zijn natuurlijk volstrekt belachelijk. Mijn allerlaatste vraag is: hoelang blijven we oproepen doen aan Iran en wanneer gaan we sancties opleggen? Ik ben ook benieuwd naar de Europese inzet op dat gebied.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Van der Plas. Dan geef ik het woord aan de heer Van Haga, Groep van Haga.

De heer Van Haga (Groep Van Haga):

Voorzitter. Nederland zit in een grote crisis. Dat komt niet door de oorlog in Oekraïne, maar door verkeerde beslissingen van de afgelopen kabinetten. Wij hebben een energiecrisis die we zelf hebben gecreëerd door het Groningengasveld te sluiten, door niet-werkende sancties tegen Rusland die alleen onszelf raken en door miljoenen over de balk te smijten voor klimaatwaan, stikstofdwaling en perverse globalistische belangen van dit kabinet. Ik zou van de premier willen weten wanneer we Nederland weer eens

gaan opbouwen en we de hardwerkende Nederlanders gaan helpen die door zijn beleid in armoede vervallen.

Voorzitter. Dan de oorlog in Oekraïne. Het kabinet zal bij de Europese top aangeven weer meer geld vrij te maken voor militaire steun en wederopbouwsteun aan Oekraïne. Hoeveel heeft Nederland ondertussen bijgedragen aan de Europese Vredesfaciliteit en het Europese defensiefonds? Hoeveel is het kabinet nog van plan hiervoor uit te trekken? De premier heeft aangegeven dat wij collectief gaan verarmen voor Oekraïne, maar hoever is hij bereid hierin te gaan? Hoeveel mkb'ers en bakkers moeten er nog failliet gaan? Hoeveel mensen moeten er in energiearmoede leven voor zijn oorlog, die de premier met zo veel bravoure aan het voeren is?

Voorzitter. Waarom wordt de oorzaak van de inflatie niet kortdaat aangepakt door de ECB? De ECB drukt geld bij alsof het niets is, terwijl het beter zou zijn om te bezuinigen op het overheidsapparaat en de economische productie te stimuleren door de lasten op arbeid te verlagen. De ECB bemoeit zich met van alles, van genderneutraliteit tot klimaatbeleid, maar de ECB is maar met één doel opgericht, namelijk prijsstabiliteit. Is de premier bereid om aan de ECB-president duidelijk te maken dat de strijd tegen inflatie niet wordt gewonnen door het bijdrukken van meer geld?

Voorzitter. Dan de Europese inzet bij de internationale klimaatconferentie en de conferentie van het VN-verdrag inzake biodiversiteit. BVNL verzoekt het kabinet af te stapen van onhaalbare en onbetaalbare klimaatdoelen. Kan de premier zich daarnaast uitspreken tegen het VN-biodiversiteitsverdrag, het Global Biodiversity Framework, en de Europese biodiversiteitsstrategie? We moeten stoppen met deze globalistische, bureaucratische en ondemocratische onzin ten behoeve van wensnatuur die alleen bestaat op de Europese tekentafels. Bescherm de Nederlandse en mondiale voedselzekerheid en daarmee ook onze boeren, in het belang van Nederland.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Haga. Dan geef ik het woord aan meneer Eppink van JA21.

De heer Eppink (JA21):

Voorzitter. De komende Europese top van 20 en 21 oktober staat in het licht van een aanhoudende, torenhoge inflatie. Nederland kent dit jaar 12% inflatie. Daarmee is het een van de hoogste percentages in Europa. In grote mate is dit inflatiespook veroorzaakt door het jarenlang geld bijdrukken door de ECB, met goedkeuring van De Nederlandsche Bank onder leiding van de heer Knot. Het IMF schat dat de Nederlandse prijzen tussen 2021 en 2027 met 32% zullen stijgen. Volgens oud-president van De Nederlandsche Bank, de heer Wellink, zullen we nog jaren te kampen hebben met hoge inflatie. Nederland moet dit jaar nog voldoende koopkrachtherstel bewerkstelligen, nationaal geregeld, net als Duitsland. Duitsland heeft ter bescherming van de koopkracht van de Duitse burgers 200 miljard euro apart gelegd. En terecht, meen ik. Niet iedereen in de Europese Unie is daar even positief over. Frankrijk, Spanje en Italië stonden als eerste vooraan in de rij om kritiek te hebben.

Zij willen meer Europese solidariteit en een nieuw Europees hulpfonds. Kortom, deze landen willen een nieuw gemeenschappelijk Europees schuldenfonds optuigen met onder andere de triple A-kwalificatie van Nederland en Duitsland om dat krediet te waarborgen in de vorm van een coronaherstelfonds of van een SURE-instrument. SURE was voor het betalen van werkloosheidsgelden. Dat bedroeg 100 miljard euro. Dat waren leningen. Het coronaherstelfonds was 800 miljard. Het tijdperk van gratis geld is voorbij. De rente gaat alleen nog maar omhoog. Hoeveel weten wij niet. Ik vind derhalve een nieuw schuldenfonds onaanvaardbaar. Nederland kan beslissen er niet aan mee te doen. De Duitse bondskanselier Scholz zal onder druk misschien door de knieën gaan. Hoe schat de minister-president, die de heer Scholz inmiddels goed kent, de Duitse houding in? Blijft Duitsland een rechte rug houden of slappe knieën? De aangenomen motie-Eppink roept het kabinet op om geen gemeenschappelijke Europese schulden meer aan te gaan. Is de minister-president bereid dat te doen op de Eurotop? Ik zal in de tweede termijn een motie daarover indienen.

Voorzitter. Ten slotte over Oekraïne. Daar is reeds veel over gezegd. Met het meeste ben ik het allemaal eens. Ik wil in dit verband nog drie vragen stellen aan de minister-president. Veel mensen in het land zitten met de vraag: waar gaat deze oorlog heen? We weten het niet. Er is soms een nucleaire dreiging. De premier zegt dan: dat laat mij siberisch. Ik zou er toch nog eens goed over nadenken als ik de premier was. Hoelang gaat het allemaal nog duren? Is er ergens een punt van bemiddeling of onderhandeling? Dat is mijn eerste vraag. Wordt er überhaupt nog ergens gesproken? In de Cubacrisis hadden we backchannels. Er was een hotline ingesteld. Zo zijn dingen opgelost. Ik heb de indruk dat er geen enkel contact meer is. De ene retoriek en de andere retoriek stapelen zich op elkaar. De vraag bij bemiddeling of onderhandeling is: wie zou dat moeten doen? Is dat de Turkse president? Bent u dat, premier? U kent de heer Poetin ook. U weet een beetje hoe de gedachtewereld van die mensen werkt. Er moet toch iemand zijn die ergens een brug kan slaan? Of zitten we in een scenario van een jarenlange uitputtingsslag waarvan burgers in heel Europa slachtoffer zullen zijn?

Voorzitter. Ik heb nog één opmerking, over Iran. Ik ben het eens met alles wat erover gezegd is. De Iraanse drones in Rusland vormen een zeer gevaarlijke ontwikkeling. We weten dat er een nucleaire deal is tussen Iran en verschillende andere landen, waaronder Rusland, om ervoor te zorgen dat Iran vreedzame atoomenergie mag gebruiken, maar geen atoombom gaat maken. Ik kan me zo voorstellen dat deze combinatie van Iran en Rusland, met drones voor Rusland en hulp bij het vervaardigen van een atoombom voor Iran ... Voor dat soort landen, net zoals Noord-Korea, is een atoombom een soort levensverzekering. Ik zou de premier willen vragen daar eens verder over na te denken. Misschien kan hij daar straks wat over vertellen.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Eppink. Dan geef ik het woord aan mevrouw Gündoğan.

Mevrouw **Gündoğan** (Lid Gündoğan):

Dank u wel, voorzitter. Ik heb er al een punt van gemaakt bij de Algemene Financiële Beschouwingen en ik doe dat nu nogmaals. Los van de grote crisissen, een oorlog in de eigen achtertuin en een oorlog die verderop dreigt, is er ook nog eens een gigantische mondiale schuldenberg. Nooit eerder was de mondiale schuldenberg percentageel ten opzichte van het mondiale bnp zo groot en daarmee zo beangstigend. Nederland is verbonden aan de wereld, maar vooral aan de EU. Dat lidmaatschap geeft het instrumentarium om er iets aan te doen. De schuldenberg is zo beangstigend groot dat die groter is dan in 2000, toen de internet-bubbel barstte, en veel groter dan in 2008, toen de grote financiële crisis de banken omvertrok. Of in de woorden van Nout Wellink van twee dagen geleden: "De lage rente heeft verdoezeld dat overheden, bedrijven en particulieren veel te veel schulden hebben gemaakt."

Voorzitter. Het is mijn overtuiging dat Europa dit probleem van excessieve schulden kan oplossen, gezamenlijk, als sterke Unie. Het is tijd dat de EU haar rol meer gaat pakken. Dat kan alleen beter en sneller wanneer Brussel een grotere EU-begroting heeft met veel meer slagkracht om supranationale problemen aan te kunnen pakken. Dat vraagstuk ligt voor deze EU-top echter niet op tafel. Desalniettemin is het de inrichting van de EU die de EU beperkt in haar slagkracht, variërend van landen die de EU van binnenuit uithollen en landen die goedkoop profiteren van de Europese markt, tot en met geen eigen begroting en helder financieel beleid. Daardoor holt de EU structureel als brandweer van crisis naar crisis, terwijl voorkomen beter is dan genezen en regeren vooruitzien is. Het is hoog tijd dat we de euro vervolmaken en de Europese economie toekomstbestendig maken voor alle Europeanen.

Daarom ben ik van mening dat de landen Noorwegen en Zwitserland, die veel profiteren van de Europese markt, meer horen bij te dragen dan de 0,2% van hun bnp nu. Om de financiën van Europa gezonder te maken, is het tijd dat Europa meer werk maakt van fiscale rechtvaardigheid. Dan is het hoog tijd dat Zwitserland bij voorkeur op Europees niveau wordt aangesproken, want dat is nog steeds een belastingparadijs. Het kan geen toeval zijn dat een bergstaatje in het hart van de EU zo'n enorme berg geld uit het buitenland onder beheer heeft.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Gündoğan. Dan geef ik het woord aan de heer Bisschop, SGP.

De heer **Bisschop** (SGP):

Voorzitter, dank u wel. Laat ik mijn bijdrage beginnen met een citaat. "Deze ongeëvenaarde aanval op ons land is een laaghartigheid die in de geschiedenis van de beschaafde landen haar gelijke niet heeft." Van wie is dit citaat? Het ligt voor de hand om te veronderstellen: Zelensky. Het zou koningin Wilhelmina geweest kunnen zijn, zoals ik de minister-president net hoor zeggen, maar het is min of meer haar tijdgenoot. Molotov, de minister van Buitenlandse Zaken, zei dit nadat Duitsland op 22 juni 1941 de Sovjet-

Unie was binnengevallen. Vandaag is juist Rusland die laaghartige agressor, met een leider die steeds vaker dreigt met de inzet van nucleaire wapens. Het is een ongehoorde omkering, zou je kunnen zeggen. Maar verontwaardiging alleen is dan niet genoeg. Een concrete vraag: wat wordt gedaan om Poetin glashelder te maken, ook vanuit de EU, dat de inzet van nucleaire wapens met gelijke munt zal worden terugbetaald? Nou zou u kunnen interrumpen met: ik dacht dat een bijbelvast christen iets leerde over de ene wang en de andere wang. Maar in de internationale politiek wordt dat toch iets lastiger. Wij achten het een heel onverstandige opmerking van de Europese Hoge Vertegenwoordiger Borrell dat een nucleaire inzet van Rusland niet op dezelfde wijze vergolden zal worden. Hoe kijkt de minister-president daartegen aan?

Voorzitter. Het is van vitaal belang dat de EU en de NAVO hun eenheid vastberaden blijven bewaren. Daarbij moeten we wel trouw blijven aan de eigen waarden, democratie en transparantie. Mijn vragen daarbij: wanneer ontvangt de Kamer, op een vraag van collega Van der Staaij, een toelichting op de wijze van instemming met de militaire trainingsmissie EUMAM ten opzichte van een artikel 100-procedure? Kan de minister-president aangeven wat het voorstel is rondom extra budget voor de Europese Vredesfaciliteit en wat dat zou betekenen voor Nederland? Ik noem ook de waarden, het blijvende doel van vrede en veiligheid. Mijn vraag: wat is de inzet om van toenemende dreigingen te komen tot een route richting de-escalatie?

Dan het punt van de EU-uitbreiding, voorzitter. Een spannend discussiepunt. Het verslag van de Europese top van 23 en 24 juni gaat zeer beknopt in op de motie-Stoffer/Omtzigt over de gevolgen daarvan. Volgens het kabinet is de collectieve veiligheidsclausule in artikel 42 VEU alleen van toepassing op EU-lidstaten en niet op kandidaat-lidstaten. Daarmee lijkt de kous dan ook af, maar toch zijn wij daar niet gerust op. Het feit dat een kandidaat-EU-lid in oorlog is, heeft directe en ernstige consequenties voor de EU. We merken dat alleen al vanwege de betrokkenheid van de EU bij Oekraïne. Mijn vraag aan de minister-president is of hij deze stelling deelt en dat er dus wel degelijk consequenties aan verbonden zijn, zo niet materieel, dan toch moreel of qua doorwerking. Bovendien vraagt deze motie om een bredere beschouwing. De vraag is namelijk of de toetredingscriteria onverkort worden toegepast. Wat zou een uitbreiding van de EU met Oekraïne, Moldavië, en wellicht zelfs Georgië of Bosnië en Herzegovina betekenen voor de aard en mate van integratie? Ik zou graag nog een reactie op deze vragen willen.

Voorzitter. Tot slot energie. Ook op dat punt zijn eenheid en vastberadenheid belangrijker dan ooit, want huishoudens zitten in de kou en mkb-bedrijven staan op omvallen. De SGP steunt daarom de inzet op gemeenschappelijke onderhandelingen ten behoeve van leveringszekerheid en lagere gasprijzen. Ten opzichte van Nederland hebben andere lidstaten relatief kleine gasopslagen. Dat leidt tot een paar vragen. Wordt ingezet op uitbreiding? Wordt ook bij Duitsland bepleit om vooralsnog geen kerncentrales te sluiten? Maakt de regering van de gelegenheid gebruik om snel Europese erkenning te krijgen voor zogenaamde kunstmestvervangers uit dierlijke mest? Dat scheelt weer in de productie van kunstmest en de vraag naar aardgas. Dat is substantieel. Wij moeten er wel voor waken dat er wordt toegewerkt naar een energie-unie. Is de minister-president het ermee eens dat bijvoorbeeld gasbesparings-

verplichtingen geen taak zijn van de Commissie, maar een bevoegdheid van de lidstaten?

Tot slot, voorzitter. Minister Molotov van Buitenlandse Zaken, met wie ik begon, sloot zijn speech in 1941 als volgt af: "Onze zaak is rechtvaardig. De vijand zal verslagen worden. Wij zullen overwinnen." Laten wij net zo ferm de hoop uitspreken dat Oekraïne in zijn rechtvaardige strijd vandaag snel de overwinning zal mogen behalen.

Dank u zeer.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Bisschop. Dan geef ik het woord aan mevrouw Maeijer, PVV.

□

Mevrouw Maeijer (PVV):

Dank u wel, voorzitter. "Een wind van verandering blaast weer door Europa en we moeten dit momentum grijpen", zei mevrouw Von der Leyen op een bijeenkomst voor EU-ambassadeurs. En dat deed ze, want vervolgens stelde de voorzitter van de Europese Commissie voor om Bosnië en Herzegovina het kandidaat-lidmaatschap van de Europese Unie te geven. Na Oekraïne en Moldavië moet nu ook Bosnië en Herzegovina versneld deze felbegeerde status krijgen. Dat is opmerkelijk, want er is amper vooruitgang geboekt. Het land staat op een gedeelde 110de plek op de corruptie-index, onder landen als China, Sri Lanka, Burkina Faso en Wit-Rusland, en de politiek is er op z'n minst chaotisch. Het land zal uiteindelijk ongetwijfeld geen nettobetaler worden, maar een netto-ontvanger.

Voorzitter. Uitbreiding is een doel op zich geworden in Brussel. In juni van dit jaar nam Von der Leyen ook al een voorschot op een toekomst van een uitgebreide Unie. Dan moet er gepraat worden over hervormingen, zoals hoe het verder zou moeten met de eis van unanimiteit bij besluiten. Daar gaat dan dus wat nog over is van onze zeggenschap. Daarom wil de PVV de premier dringend oproepen om niet mee te doen aan het alsmaar uitdelen van kandidaat-lidmaatschappen. Zeg nee tegen die voortdurende drang tot expansie.

Voorzitter. Als er één ding is waar mevrouw Von der Leyen zich de afgelopen jaren zeer bekwaam in heeft getoond, dan is het wel in het momentum grijpen. Want sinds de coronacrisis lijken we in een stroomversnelling terechtgekomen te zijn. Er kwamen voorstellen voor een gezondheidsunie, een digitale unie, een Europees digitaal paspoort, een Europese ruimte voor gezondheidsgegevens. De onderhandelingen met Albanië en Noord-Macedonië werden geopend. En natuurlijk is er het coronaherstelfonds van 750 miljard euro, bestaande uit leningen en subsidies. Nu, midden in de energiecrisis, pleiten twee Eurocommissarissen opnieuw voor een fonds. We zagen ook dat Duitsland het verzet tegen een EU-steunpakket voor lidstaten in de problemen staakte.

Von der Leyen sprak zich ook al uit voor verdere verhoging van bestaande fondsen. Prompt staat het op de agenda voor de komende top. In de geannoteerde agenda lezen we dat er "mogelijk discussie ontstaat over nieuwe gemeenschappelijke EU-instrumenten om lidstaten te ondersteunen die beperkte financiële ruimte hebben" en dat "het kabinet

vindt dat er eerst zo veel mogelijk gebruik dient te worden gemaakt van bestaande middelen". Opties lijken daarmee dus open te blijven. Ik zou de premier willen vragen om klare wijn te schenken. Waar blijft het "nee, dat gaan we niet doen" van de zijde van de premier, het "nee, we gaan niet opnieuw miljarden belastinggeld lenen aan landen als Italië" en "nee, we gaan ook geen opties openhouden"? Onze mensen hebben hulp nodig. Daar is hij voor ingehuurd, niet om ons weer voor miljarden garant te laten staan.

Voorzitter. De oorlog in Oekraïne deed de oproep tot een EU-leger weer klinken en deed de drang om de EU te vergroten weer toenemen. Afgelopen maandag hebben de EU-lidstaten besloten om zeker 15.000 Oekraïense militairen te trainen met een trainingsmissie die vanuit het Brusselse militaire hoofdkwartier wordt geleid en op grote schaal door Brussel wordt gecoördineerd. Waarom mengt Brussel zich hier eigenlijk zo nadrukkelijk in en wordt het initiatief weggehaald bij de lidstaten? Worden we zo niet steeds verder een directe confrontatie in gerommeld? De PVV zou willen dat er naar mogelijkheden wordt gezocht om tot een wapenstilstand en vrede te komen. Nederland zou zich hard moeten maken om beide partijen aan tafel te krijgen, zodat er een einde wordt gemaakt aan het bloedvergieten. Wat wordt er gedaan om te de-escaleren? Wat wordt er gedaan om partijen aan tafel te krijgen? Wordt er überhaupt iets gedaan? Graag een reactie.

Voorzitter. Met de ontploffingen bij Nord Stream 1 en 2 zijn er terecht zorgen over onze eigen kritieke infrastructuur. Ik lees dat de Europese Commissie met een plan komt om onze kritieke infrastructuur te beschermen met een blauwdruk voor toekomstige incidenten. Alleen, wij gaan toch zelf over onze eigen verdediging en bescherming? Bovendien leven we in het nu en zijn er actueel mogelijk risico's. Heeft het kabinet die in het vizier en wordt daar actie op ondernomen?

Voorzitter. Tot slot de Europese Vredesfaciliteit. De bodem van deze pot van 5,7 miljard, die naast de begroting van de Europese Unie bestaat, komt in zicht, terwijl de Unie er eigenlijk tot 2027 mee moest doen. Minister Hoekstra zei maandag te willen praten over het aanvullen hiervan. Het lijkt onderhand een begroting naast een begroting te gaan worden. Waar houdt het op, vraag ik de premier. Om hoeveel Nederlands belastinggeld gaat het? Kan hij toezeggen dat Nederland hier niet opnieuw de portemonnee voor zal trekken? Want de mensen in ons eigen land, die hun boodschappen niet meer kunnen betalen en hun energierekening over de kop zien gaan, hebben dat geld keihard nodig.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Maeijer. Dan geef ik het woord aan meneer Amhaouch, CDA.

□

De heer Amhaouch (CDA):

Voorzitter. Wij leven inmiddels al acht maanden in oorlog op het Europese continent. Het wordt steeds duidelijker dat deze oorlog nog lang gaat duren. De gevolgen zijn ook hier

in Nederland voor alle huishoudens en veel bedrijven merkbaar.

Voorzitter. Wij zien de afgelopen dagen beelden van dat Iraanse drones veel schade aanrichten in Oekraïne. Ook zal Iran naar verluidt precisiewapens gaan leveren aan Rusland en, zo lees ik vandaag, zelfs manschappen om ze te trainen. Wat is de reactie van de minister-president hierop, en wordt er ook gesproken over mogelijke sancties voor Iran als wapenleverancier van Rusland? Daarnaast zien wij dat Belarus toegezegd heeft Russische troepen te stationeren om zich te beschermen tegen "de dreiging van het Westen". Wordt hier ook over gesproken? En ook hier: wat is de reactie van de minister-president? En zijn die sancties vanuit Europa ook op hun plaats?

De afgelopen dagen is ook de bespreking tussen Erdogan en Poetin in het nieuws geweest. De geruchten gaan dat Turkije mogelijk een bemiddelingsrol kan en wil gaan spelen, waar ook de heer Eppink het over had. Kan de minister-president hierop reflecteren, en nader ingaan op de uitkomsten en het eventuele vervolg van deze bijeenkomst in Kazachstan?

Voorzitter. Dan wil ik het ook graag hebben over de wederopbouw van Oekraïne en de voorbereiding op de winter, ook al door een aantal collega's aangehaald. Is er een goede inventarisatie vanuit Oekraïne van wat er nodig is om het leger en de burgers in het land voor te bereiden op deze winter? En zijn hiervoor ook concrete hulpvragen aan Nederland gesteld? Verder wordt er mogelijk over de "early recovery"-behoefte gesproken. Inmiddels worden al Nederlandse bedrijven door Oekraïense overheden benaderd voor bijdragen aan die wederopbouw. Als Nederlandse bedrijven acteren in Oekraïne moeten wij als Nederland daaraan bijdragen. Daarom vraag ik aan de minister-president of er ook gedacht kan worden aan een soort Europees garantiefonds voor bedrijven die in Oekraïne bijdragen aan de wederopbouw. Kunnen wij die bedrijven op die manier meer financiële mogelijkheden geven, en ook risico's delen?

We weten dat de wederopbouw van Oekraïne ook economisch en financieel veel van ons vergt. Inmiddels is er zo'n 35 miljard aan fondsen voor Oekraïne opgehaald. Duitsland raadt aan minder leningen af te geven, omdat Oekraïne mogelijk alle leningen niet terug kan betalen. Is er een mogelijkheid om door directe garantstellingen aan Oekraïne nog wat te betekenen, net zoals wij via de Wereldbank eerder hebben gedaan?

Voorzitter. 24 november loopt de graandeal af. De Russische ambassadeur in Genève heeft aangekondigd deze deal niet te willen verlengen als gevolg van het opblazen van de Krimbrug, en omdat de afspraken over graan- en kunstmest-export vanuit Rusland niet nageleefd zouden worden. Wat is de reactie hierop van het kabinet? En hoe kunnen wij als Nederland aansturen op een verlenging van deze deal en van de Solidarity Lanes? Ik sluit me ook aan bij mevrouw Van der Plas, die het inderdaad had over de moeilijkheden van graantransporten over de weg. Daar krijgen wij ook veel signalen van. Maar tevens: 74% van het graan gaat naar rijke landen, 48% van het graan gaat naar Europese havens en maar 4% komt terecht bij de landen die het ook echt nodig hebben, die echte armoede hebben. Ik vraag dan ook: wie bepaalt dit? Toch niet de grote vier handelaren, de ABCD-handelaren, in deze situatie, waar overheden juist

bij betrokken zijn om de Zwarte Zee vrij te maken voor die graanschepen?

Voorzitter. Er vinden veel oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid plaats in Oekraïne. In de recent heroverde gebieden worden burgerdoden, martelkelders en soms ook massagraven aangetroffen. De heer Sjoerdsma had het daar al over. Het kabinet blijft zich voortdurend inzetten om accountability te bewerkstelligen. Kan de minister toelichten wat de kabinetspositie is bij het oprichten van een speciaal tribunaal voor de oorlogsmisdaden van Poetin en zijn leger in Oekraïne?

Voorzitter. Op deze agenda staat, terecht, weer energie. Het voorstel om te pleiten voor een gezamenlijke gasinkoop lijkt op dit moment ook strategisch slim en de beste optie. Kan de minister-president erop reflecteren of dit voorstel mogelijk steun gaat krijgen? Welke andere lidstaten steunen de Nederlandse inzet hierin? En welke afspraken worden gemaakt om binnen heel Europa de energie-infrastructuur te versterken, van noord tot zuid, van west tot oost?

Voorzitter. Deze oorlog heeft ook ongekende economische gevolgen. We zien inflatie en stijgende rente, voedsel- en energieprijzen. Dit gaat gepaard met een roep om steun vanuit de bevolking. Deze schrijnende situatie kan lang aanhouden. Daarom is het belangrijk hier ook rekening mee te houden in het korte- en langetermijnbeleid van de Unie. Kan de minister-president reflecteren op hoe de Unie om zou gaan met de verslechterde begrotingssituatie van verschillende lidstaten? En hoe gaan wij een nieuwe economische crisis voorkomen of beperken?

Voorzitter. Deze oorlog heeft niet alleen grote gevolgen voor burgers in de Europese Unie. Sterker nog, voor onze industrie dreigt een kaalslag door de hoge energieprijzen en grondstofprijzen. Hoe gaan wij om met deze strategische kwetsbaarheid van de Europese industrie, die hard geraakt wordt door de hoge energieprijzen? Wat is de inzet van Nederland om hier gezamenlijk, als Europa, sterker uit te komen? Wordt er gesproken over het inzetten van bestaande fondsen om de Europese industrie snel weerbaar te maken en te behouden?

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dank aan collega Amhaouch. Veel van wat hij zegt, kan ik omarmen. Hij vraagt om een reflectie van de premier, maar ik ben ook wel benieuwd naar zijn eigen reflectie. Hij schetst namelijk een heel zwaar scenario. Dat kennen we. Dat zien we. Maar tegelijkertijd zitten we in een unie waarvan een groot deel van de lidstaten die een zware schuldenpositie hebben, dezelfde munt gebruikt. We zien in Nederland dat het kabinet begrotingsregels opzijzet als de nood aan de man is. Wanneer is voor het CDA het moment aangebroken om dat ook in Europa te doen?

De heer **Amhaouch** (CDA):

We praten regelmatig, vorige week nog, met de minister-president over Europa. Dat doen wij als Nederlandse Kamer volgens mij het vaakst in Europa. Ik denk dat dat goed is. We hebben het toen ook over die middelen gehad. Moet je wel een gezamenlijk fonds of een gezamenlijke lening aangaan?

Ik zou aan de andere kant willen beginnen. Ik mis de discussie, ook vanuit de Europese Unie, over de investeringen die we moeten doen om onze industrie en economie weerbaarder te maken. Ik zie dat het ene land het wel aankan, maar dat het andere land het wel kan, maar het niet doet. Wij moeten hier samen sterker uitkomen. Onze waardeketens in de industrie zijn allemaal zo vervlochten. Op het gebied van sancties treden we collectief op, maar ik mis een collectief geluid over het weerbaarder maken van onze industrie en economie. Daar hoort natuurlijk altijd een prijskaartje bij. Dan is de vraag: wat zit er nog in de potjes? Er zit volgens mij nog 200 miljard in de fondsen. Wat hebben de lidstaten? Wat zouden de lidstaten moeten doen? Wat zou Europa moeten doen?

De laatste vraag is dan — daar wil de heer Van der Lee naartoe, denk ik — of je gezamenlijk nog schulden aan moeten gaan, maar dat vind ik een discussie van de tweede of derde orde.

De voorzitter:

Tot slot, de heer Van der Lee.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Ik ben het eens met de heer Amhaouch dat we ook hierin gezamenlijkheid missen, zeker op het moment dat de energieprijzen zo hoog zijn dat een deel van de industrie stil komt te vallen en de afhankelijkheid van onder andere China, die we niet willen, nog verder toeneemt. Tegelijkertijd komt die gezamenlijkheid er ook niet, omdat er een aantal rijkere lidstaten zijn die buitensporig veel meer verdienen dan de andere lidstaten. De discussie komt er niet, omdat uiterekend die rijkere lidstaten het strengst willen zijn over het begrotingsbeleid. Het gaat geld kosten, linksom of rechtsom. We zien ook dat doordat we die herverdeling niet op orde hebben, onze munt ook te lijden heeft. De ECB is aan het einde van zijn latijn. Die kan nu ook moeilijk met het rente-instrument werken, gelet op de hoge inflatie. Dus dit vraagt van de regeringspartijen om buiten de box te denken en over hun schaduw heen te springen, en die Europese discussie te faciliteren. Daar roep ik de heer Amhaouch toe op.

De heer Amhaouch (CDA):

Ik doe juist de oproep om de Europese discussie te faciliteren, maar die begint met de inhoud. De heer Van der Lee had het over kosten, maar ik wil het over investeringen hebben. Europa is op dit moment kwetsbaar ten opzichte van China en ook ten opzichte van de Verenigde Staten, als je kijkt naar de grondstofprijzen en de energieprijzen, en zelfs ook naar het tekort aan personeel. We zijn de producties aan het afschakelen. Dat is niet een voorspelling; dat gebeurt nu. Elke week schakelen er meer bedrijven af, of het nu kunstmestfabrieken of aluminiumfabrieken zijn, of dat het gaat om ruwe materialen. Het gebeurt. Ik verwacht inderdaad eerst een collectief verhaal. Het kabinet krijgt de ruimte om die discussie te voeren in Europa. Als daar een kostenplaatje aan zit ... Ik wil het niet over kostenplaatjes hebben. Nu neem ik het woord zelf in de mond. Als daar een investeringsplaatje aan zit, wil ik graag dat de ministers die daarover gaan, terugkomen naar deze Kamer. Op dat punt ben ik het volledig met de heer Van der Lee eens: kabinet, kaart dit aan aan de Europese tafel. De Europese

industrie en economie zijn kwetsbaar en staan op het spel. Dat gaat niet vanzelf over.

De voorzitter:

U vervolgt uw betoog.

De heer Amhaouch (CDA):

Ja. Ik was aangekomen bij China. De EU-Chinabetrekkingen worden steeds gecompliceerder. Ook hierin zullen wij gezamenlijk moeten optrekken. We kennen China als partner, als concurrent en als systeemrivaal. We beseffen natuurlijk dat we elkaar nodig hebben, maar ongewenste afhankelijkheden moeten we beperken. Mijn vraag aan de minister-president is: zijn die verhoudingen in balans?

Op het partijcongres van Xi Jinping is gesproken over Taiwan desnoods met geweld te heroveren. Gaat hier ook over gesproken worden tijdens de Europese top? Graag krijg ik een reflectie van de minister-president hierop.

Voorzitter, als laatste. Deze week wordt in het Europees Parlement gesproken over de eventuele toetreding van Roemenië, Bulgarije en Kroatië tot het Schengenacquis. Graag vraag ik de minister-president naar het kabinetsstandpunt hierover. Kan de minister-president ook het krachtenveld in de Unie schetsen? Hoe zitten landen zoals Frankrijk en Duitsland hierin? En langs welke meetlat gaat de minister-president toetreding toetsen?

De voorzitter:

Dank u wel. Er is nog interruptie van de heer Jasper van Dijk.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ik wilde de heer Amhaouch graag nog vragen hoe hij zit in de discussie over mensenrechten en mensenrechtenschendingen in Qatar. De motie van de SP was duidelijk: stuur geen officiële afvaardiging naar dat toernooi. Het is al pijnlijk genoeg dat het WK in Qatar wordt gehouden. Maar als je er ook nog een minister of koning naartoe stuurt, die daar lachend in een skybox zit met de autoriteiten van Qatar, dan is dat toch buitengewoon pijnlijk? Deelt u die mening?

De heer Amhaouch (CDA):

Die deel ik niet. Het begint bij het begin. Die motie kun je inderdaad heel zwart-wit uitleggen: ga niet naar Qatar. Maar dan sla je de geopolitieke discussie en de mensenrechten-discussie heel plat. Volgens mij heeft die motie tot doel dat we Qatar aanspreken, zodat de mensenrechten daar verbeteren. We hebben net al een debatje gehad over de duizenden mensen die daar overleden zijn. Daar moeten we bij stilstaan. Toch geloof ik heilig in het aangaan van de kritische dialoog. Het zou op dit moment niet het goede signaal zijn van het kabinet om als, nogmaals, enige Europese land weg te blijven. Er zijn dingen veranderd in de afgelopen tijd. Ik ga niet zeggen dat Qatar nu in één keer een voldoende scoort. Maar ik ben ervan overtuigd dat men er zich in Qatar door die aandacht, ook de aandacht van de oppositie en coalitie in deze Tweede Kamer, van bewust is dat men moet gaan verbeteren. Er is hulp geboden. Ik blijf erbij dat de heer Van Dijk zich die nuance wel moet aantrekken.

De brief die vanmorgen gekomen is, vraagt ook om nuance van de SP. Anders maakt hij er een karikatuur van over de skybox.

De voorzitter:

Tot slot, de heer Jasper van Dijk.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Qatar is een ultraconservatief land. Ze hebben niks met vrouwenrechten. Ze hebben niks met homorechten. Ze hanteren moderne slavernij om daar stadions te bouwen. De heer Amhaouch herinnert zich ook nog die foto van Willem-Alexander met Poetin. Ik denk niet dat hij daar, met de kennis van nu, blij mee is. Het was toen volgens mij al lastig. Dat moeten we toch voorkomen, zo vraag ik het CDA. Je kunt alsnog allerlei dingen blijven bespreken, maar de vraag is of je een feestje moet vieren met de Qatari of dat je daar beter van kunt wegblijven.

De heer Amhaouch (CDA):

Je hoeft echt geen feestje te vieren met de Qatari. Het zijn onze mannen, onze oranje leeuwen, die daar gaan voetballen. Sport is inderdaad verbodering, of dat nou gaat om de Olympische Spelen in Peking — daar hadden we ook van alles over kunnen vinden — of in de toekomst een WK in Brazilië, waar je ook van alles van kunt vinden. Maar ik blijf erbij: ik sta hier niet alleen voor de beeldvorming en de vraag welke foto's er dadelijk gemaakt of misbruikt worden. Ik sta hier voor de daden die op de achtergrond gedaan worden. Ik ben ervan overtuigd dat dit kabinet en heel veel andere mensen de mensenrechten continu agenderen. Dat geeft die brief van vanochtend ook aan. Ik ga dus niet mee in het stramien van de heer Van Dijk dat hij graag op de voorpagina wil hebben, namelijk die foto van een feestje. Het gaat om de vraag of we de mensenrechten voor die mensen daar in Qatar echt verbeteren.

De voorzitter:

Tot slot de heer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66):

Een korte vraag. Het ging over Roemenië en Bulgarije, en hun toetreding tot Schengen. Het CDA was daar in het Europees Parlement voor. Is het CDA in de Tweede Kamer daar ook voor?

De heer Amhaouch (CDA):

De EVP-fractie maakt haar eigen afweging en heeft die resolutie inderdaad gesteund. De EVP-fractie is onze familie in Europa; een mooie, christendemocratische familie. Wij maken onze eigen afweging. Daarom ook mijn vragen aan het kabinet. Neem even Roemenië. Pin me er niet op vast, maar het is volgens mij sinds 2007 lid van de EU. In 2011 is er al een oordeel geveld over of het voldoet. Ik heb begrepen dat er nu een hertoetsing komt. Die laat ik graag naar ons toe komen. We zullen dat dan beoordelen. We gaan nu niet op voorhand blokkades opwerpen of zeggen: ja, maar. We hebben een positieve grondhouding. We laten het op ons afkomen. We volgen ook even de gedachtegang van het kabinet over hoe we hierin samen kunnen optrek-

ken. Het belangrijkste vind ik dat we naar de inhoud kijken en redelijk en eerlijk zijn naar die landen. Als ze voldoen, voldoen ze. Als ze niet voldoen, voldoen ze niet. Dat is belangrijk in deze fase, en ook in deze crisissituatie.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Amhaouch. Ik schors de vergadering voor een paar minuten en daarna gaan we door met de heer Van Houwelingen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De voorzitter:

Ik geef het woord aan de heer Van Houwelingen, Forum voor Democratie.

□

De heer Van Houwelingen (FVD):

Voorzitter. Inmiddels zijn er maar liefst al zes verschillende pakketten met Europese sancties tegen Rusland ingesteld, dit terwijl algemeen bekend is dat sancties niet of nauwelijks werken. In dit geval werken de sancties zelfs contraproductief. Het Russische staatsbedrijf Gazprom boekt recordwinsten en terwijl de euro steeds verder wegzakt, floreert de Russische roebel. Deze sancties zijn dan ook geen sancties tegen Rusland want ze raken Poetin niet of nauwelijks. Ze raken wel de Nederlandse bevolking, die zijn gasrekening ziet verdrie- of verviervoudigen. Het zijn dus sancties tegen de Nederlandse burger. Sancties voor een oorlog die in tegenstelling tot wat onze premier beweert, helemaal niet de onze is. Het is een oorlog waar we in worden gesleurd door de fanatici die ons land besturen, de politici die als schoothondjes van de Verenigde Staten alles doen wat van ze wordt gevraagd. Want dat is keer op keer wat we zien gebeuren.

Amerika gedraagt zich als de grote bully, die de hele wereld inclusief haar bondgenoten stelselmatig pest. Zo sleuren ze ons mee in de door henzelf veroorzaakte oorlogen in het Midden-Oosten en nu rommelen ze ons in een proxy-oorlog tegen een kernmacht op Europees grondgebied nota bene. Terwijl de Europese Unie en Rusland elkaar bevechten, is Amerika de lachende derde. Met het opblazen van de Nord-Streampijpleidingen zal Europa bijvoorbeeld nog afhankelijk worden van vloeibaar gas, ook wel Ing genoemd, uit de Verenigde Staten. Vandaar ook dat Amerika altijd een groot tegenstander is geweest van de Nord-Streampijpleidingen. Zowel president Biden als de Amerikaanse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Victoria Nuland wond er afgelopen jaar bepaald geen doekjes om. "We will bring an end to it", zei Biden daags voor de uitbraak van de oorlog over de Nord-Streampijpleidingen. En "If Russia invades Ukraine, one way or another, Nord Stream 2 will not move forward", waarschuwde Nuland, de Amerikaanse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, in januari.

De voormalig minister van Buitenlandse Zaken van Polen, Sikorski, schreef vlak na de aanslag nota bene op Twitter "thank you USA", begeleid door een foto van de lekkende pijpleiding. Alles, alles wijst er dus op dat de Amerikanen de Nord-Streampijpleidingen hebben gesaboteerd. Sterker nog, dit is inmiddels een publiek geheim. Jeffrey Sachs, een bekende Amerikaanse econoom en globalist, verbonden

aan de Columbia University in New York, stak het niet onder stoelen of banken en zei dat de Verenigde Staten heel waarschijnlijk achter de aanslag op deze Russische pijpleidingen zitten.

Maar onze premier leeft ondertussen in een totaal andere wereld, waar dit publieke geheim niet eens benoemd mag worden. In een debat twee weken geleden kwalificeerde hij zelfs alleen al de mogelijkheid dat Amerika wellicht verantwoordelijk is voor deze aanslag als — ik citeer hem — "grote onzin". Waarom sluit de minister-president bij voorbaat zo stellig uit dat de Verenigde Staten deze aanslag hebben gepleegd, dit terwijl de Verenigde Staten de mogelijkheid en, in tegenstelling tot Rusland, ook het motief hebben voor het plegen van deze aanslag? Sluit de premier wellicht ook uit dat Rusland achter de aanslag zit? Zo nee, waarom niet? Waarom zou Rusland in hemelsnaam zijn eigen pijpleiding waarvan het de gastoevoer met een druk op de knop in Moskou elk moment kan stopzetten, opblazen? Waarom doet Zweden bovendien zo geheimzinnig over het onderzoek naar de aanslag en weigeren de Zweden de resultaten van dit onderzoek zelfs met bondgenoten te delen? Is de premier bereid druk uit te oefenen op Zweden om dat wel te gaan doen?

Voorzitter. Op al deze vragen zullen we ongetwijfeld geen antwoord krijgen van de minister-president. Hij zal zeker geen druk uit gaan oefenen op Zweden. De minister-president lijdt namelijk aan het stockholmssyndroom.

De voorzitter:

Nou, nou, meneer Van Houwelingen. We hebben met elkaar afgesproken: niet op de persoon. Dit is een persoonlijke kwalificatie. Die heeft u ook niet nodig voor uw betoog. Gaat u verder.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Twee weken geleden bleek namelijk dat Amerika voor de premier per definitie altijd de good guy is, een bondgenoot die zonder twijfel het beste met Nederland en Europa voorheeft. Amerika kan een aanslag op deze Europese pijpleiding volgens hem dus simpelweg niet gepleegd hebben, ondanks dat alles wat we weten op dit moment wijst op het tegendeel. Het gaat om een pijpleiding waarvan onze Gasunie trouwens ook aandeelhouder is. Daarom is deze premier in onze ogen simpelweg niet in staat om op te komen voor het Nederlandse belang.

Dank u, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Houwelingen. Dan gaan we tot slot luisteren naar de heer Dassen van Volt.

□

De heer Dassen (Volt):

Dank u wel, voorzitter. Te lang zijn we tegen beter weten in steeds afhankelijker geworden van fossiele brandstoffen en het gas van een imperialistische dictator. Nu staan, naast huishoudens, bedrijven op omvallen door de huidige energieprijzen. Het gaat om bedrijven die essentieel zijn voor onze Europese economie van de toekomst en voor voedselproductie, maar ook voor producten als antibiotica.

Onze concurrentiepositie ten opzichte van de Verenigde Staten en Azië staat onder zware druk en strategisch belangrijke productie verhuist mogelijk uit Europa als we nietsdoen. Daarmee verdwijnt die. Daarom is het positief dat de Kamer gisteren een motie van de hand van de heer Omtzigt en mij heeft aangenomen. Daarmee roepen we het kabinet op om tot een afbakening van cruciale sectoren en om met beleidsvoorstellen te komen.

Maar dit zouden we ook in Europees verband moeten doen, want we horen ook dat er op dit moment in heel Europa bedrijven stilstaan. Gisteren deed de Europese Commissie een voorzet voor voorstellen die Europa deze winter kunnen helpen. Denk daarbij aan gezamenlijk inkopen, een dynamisch prijsplafond en onderlinge solidariteit bij het delen van gas. In geval van nood kunnen niet-essentiële sectoren afgeschakeld worden ten gunste van essentiële sectoren. Maar daarmee ligt er nog geen duidelijke afbakening voor in Europees verband. Ik wil aan de minister-president vragen of hij zijn collega's ervan wil overtuigen dat het belang van afschakeling en de prioritering van essentiële productie in Europees verband afgestemd moeten worden en dat daar dus ook een gezamenlijk Europees kader voor moet komen. Wil de minister-president zich daarvoor hardmaken?

Voorzitter. Het is duidelijk dat we allemaal op zoek zijn naar een nieuwe balans tussen leveringszekerheid, strategische autonomie en marktwerking. We hebben nu gezien dat alles overlaten aan de markt niet in het belang is van de Europeanen. Daarmee is het ook tijd voor een nieuw debat. Want waar werken we nu met elkaar en met al deze voorstellen naartoe? Wat Volt betreft werken we toe naar een echte Europese energie-unie. Kan de minister-president tijdens de top het belang van het debat hierover benadrukken? Schaart hij zich ook achter de woorden van de Europese Raadsvoorzitter Charles Michel? Wat vindt de minister-president hier zelf van?

Voorzitter. De verschrikkingen in Oekraïne duren inmiddels al acht maanden. Mede door de Russische aanvallen van drones ligt de energie-infrastructuur van Oekraïne voor een derde stil. De consequenties hiervan zullen groot zijn. Hierover heb ik dan ook de volgende vragen aan de minister-president. Iran gaat namelijk door met het leveren van drones en meer raketten aan Rusland. De NAVO gaat nu antidronesystemen leveren, maar welke mogelijkheden ziet de minister-president om de levering van wapens van Iran aan Rusland te stoppen? Is er zicht op hoeveel drones er geleverd gaan worden en op wanneer deze verscheept gaan worden? Wordt hierop geanticipeerd door met meer relevante actoren te spreken? Is het mogelijk om naast de antidronesystemen nog meer antiraketssystemen te leveren?

Voorzitter. Naast energie weten we dat Oekraïne op de korte termijn ook miljarden nodig heeft om zijn burgers van de eerste levensbehoeftes te voorzien, zoals dekens, medicijnen en voedsel. Wat gaat Nederland hieraan bijdragen? Hoe wordt hier in internationaal verband bij geholpen? Want de mensen op de grond weten goed waar de spullen terecht moeten komen, maar de levering is vaak langzaam. Hoe versnellen we nu die levering? Hoe zorgen we ervoor dat niet alleen de Verenigde Staten hier het voortouw in nemen maar dat ook Europa zijn eerlijke rol daarin neemt?

Voorzitter. Dan kort over de graandeal. Op dit moment duurt het lang voordat de schepen met graan gecheckt zijn. Ziet de minister-president een mogelijkheid om vanuit Europa

ondersteuning te leveren om dit proces te versnellen? Daarnaast is er onzekerheid over of Poetin de deal wil gaan verlengen. Kan de minister-president daar inzicht in geven? En wordt het graan dan ook beter verdeeld over de landen die het nodig hebben?

Voorzitter. De prijzen van energie, grondstoffen en voedsel op de wereldmarkt worden hoger. De onzekerheid neemt steeds verder toe. Dat heeft een stijging van de inflatie als gevolg. De inflatie in de eurozone was in september 10%. Door de stijging van de rente komen steeds meer landen in de financiële problemen. Dat versterkt de roep om een Europese aanpak. We moeten namelijk alles op alles zetten om te voorkomen dat we ook nog met een eurocrisis te maken krijgen. Bondskanselier Scholz is zich kortgeleden ook bewust geworden van deze noodzaak. Hij sprak zich uit voor een nieuw Europees instrument. Voelt de minister-president deze noodzaak ook? Neemt hij in plaats van een afwachtende houding in dezen het leiderschap?

Voorzitter, tot slot een korte vraag. Er zijn nieuwe Amerikaanse regels aangekondigd voor de export van chips en chiptechnologie naar China. Deze hebben mogelijk ook gevolgen voor de Europese strategische autonomie en de Europese markt. Ik verzoek de minister-president dan ook met klem om de onderhandelingen met de Verenigde Staten niet op bilateraal niveau te voeren maar op Europees niveau. Is de minister-president dat met Volt eens? Kan hij zich daar op de top hard voor maken?

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Dassen. Meneer Van Dijk, u heeft geen vragen meer. Hiermee zijn we dus aan het einde gekomen van de eerste termijn van de kant van de Kamer.

De heer Dassen (Volt):

Och, wat zonde.

De voorzitter:

Ik zie enige teleurstelling van de heer Dassen. Sorry, dat ik de brenger ben van het slechte nieuws. De minister-president heeft aangegeven ongeveer twintig minuten nodig te hebben om zich voor te bereiden. Ik schors de vergadering tot kwart voor vier.

De vergadering wordt van 15.22 uur tot 15.45 uur geschorst.

De voorzitter:

Aan de orde is het vervolg van het debat over de Europese top van 20 en 21 oktober 2022. Aan de orde is de eerste termijn van de kant van het kabinet. Ik geef het woord aan de minister-president.

Minister Rutte:

Voorzitter, dank. Ik denk dat het goed is om de vragen over energie eerst te doen, omdat ik verwacht dat dat ook het hoofdpunt zal zijn van deze Europese Raad. Daarna behandel ik de vragen over alle andere zaken met betrekking tot Oekraïne, gevolgd door de vragen over de uitbreiding

van Schengen. Dat staat overigens nu niet op de agenda van deze Europese Raad, maar daar zijn wel veel vragen over gesteld. En dan is er ook nog een hele stapel overige vragen over belangrijke kwesties als Iran, China en de begrotingsdiscipline. Behalve China zijn dat allemaal zaken die niet op de agenda voor deze Raad staan, maar ik begrijp heel goed dat er vragen over gesteld zijn. Ik ga proberen die vragen te beantwoorden.

Ik begin met energie, want dat staat in ieder geval wél op de agenda van deze Europese Raadsvergadering. Wat je ziet, is dat we met z'n allen pogingen doen om meer beheersing te krijgen op de energieprijs, vooral op de gasprijs, op zo'n manier dat de leveringszekerheid geen gevaar loopt, dat het ook echt prijsverlagend werkt en dat ook het tempo van de energietransitie naar hernieuwbare energie behouden blijft. Je wilt namelijk uiteindelijk ook dat er überhaupt minder energie gebruikt wordt. Je ziet gelukkig nu al dat dat gebeurt en dat zal ook moeten, want zo veel gas is er niet. Dus even los van of je nu wel of niet gelooft in klimaatverandering, het is ook echt nodig, omdat we de komende tijd gewoon te weinig gas zullen hebben om de oude volumes te kunnen handhaven. Die transitie is dus gewoon van groot belang. Of dat nou is naar hernieuwbaar of naar "niet meer", we moeten in ieder geval weg van het gas.

Dat zijn de doelstellingen. Er liggen daarvoor allerlei voorstellen. Nederland is daar zeer actief in. De minister voor Klimaat en Energie heeft samen met zijn Duitse collega en ook anderen allerlei voorstellen gedaan, ook vorige week bij de informele Energieraad. Wat daarvan nu in ieder geval blijft plakken, blijft hangen, wat er op de zeef blijft liggen, is een belangrijk idee. Dat is namelijk de gezamenlijke inkoop voor het vullen van Europese gasopslagen. Het gaat dan om 15% van die Europese gasopslagen. Dat is een belangrijk voorstel. Dat gaat om heel veel volume en dat gaat naar verwachting ook helpen om meer marktmacht te krijgen.

Voorzitter. Het tweede wat lijkt te gaan werken, is dat we gaan toewerken naar een alternatieve benchmark voor de gasmarkt als aanvulling op de huidige benchmark, de TTF. Ook dat staat in de voorstellen van de Commissie. Dat zal echt nog wel enige tijd duren. Die nieuwe benchmark zou dan ook meer representatief moeten zijn voor de gasmarkt in delen van Europa en ook voor de Ing-markt. Daar staat Nederland ook positief tegenover. Nederland heeft wel een aantal randvoorwaarden. Maar dat kan werken.

Dan zijn er twee voorstellen die er ook al liggen, waar wij wat voorzichtiger mee zijn. Ik kan zelfs zeggen: stevig voorzichtig. Het eerste voorstel heeft te maken met het Iberische model. Het idee is om de gasprijs te subsidiëren, omdat je dan van het goedkopere gas elektriciteit kunt maken. Dat heeft echt risico's, ook in financiële zin. Daar hebben wij dus heel veel vragen bij. We zijn niet ideologisch tegen, maar het leidt naar waarschijnlijkheid tot een lekkage van gas naar bijvoorbeeld Engeland of andere gebieden waar wij mee verbonden zijn, waar wij elektriciteit aan leveren. Dus dan lever je elektriciteit aan Engeland tegen een lagere prijs dan wij zelf voor het gas betaald hebben. Nou, dat kan misschien als dat in beperkte hoeveelheden gebeurt nog wel te dragen zijn, maar het kan er ook toe leiden dat een land als Nederland, dat erg afhankelijk is van gasgestookte centrales, onevenredig wordt geraakt als dat Iberische model zo wordt uitgerold. Dus dat vraagt echt

nog heel veel discussie. Op dit moment zijn we er eigenlijk gewoon niet positief over. Ik zeg het maar even: we zijn er gewoon niet positief over, omdat we te veel problemen zien en denken dat je dan zeer veel randvoorwaarden moet inbouwen. Dus daar hangen wij tegen.

Waar wij ook bezorgd over zijn maar waarvan wij zeggen "daarbij zal ook aan allerlei randvoorwaarden moeten worden voldaan", is dat prijsplafond via de Amsterdamse gasmarkt. Dat is niet omdat wij zo hechten aan die Amsterdamse gasmarkt — dat interesseert ons verder niet zo veel; mooi dat die in Amsterdam zit, maar we zijn er niet mee getrouwd — maar vanwege het risico dat kleeft aan een prijsplafond via die Amsterdamse gasmarkt, via die TTF. Daar zitten echt risico's aan vast ten aanzien van de vraagstukken die ik ook net noemde. Ik noem vraagstukken rondom leveringszekerheid. Komt dat gas dan nog wel deze kant op? Er is ook een liability risk. Als mensen het gas eerder tegen een hogere prijs hebben ingekocht en die inmiddels is gecapt op die Amsterdamse gasmarkt, dan brengt dat ook risico's met zich mee. Tegelijkertijd snap ik heel goed dat landen als Griekenland zeggen: die TTF bepaalt nu in belangrijke mate de prijs. Daar gaat een klein volume in om. Dat betekent dat bijvoorbeeld in Zuid-Europa lng misschien onnodig duur is. Dus ik snap heel goed dat we daar iets aan moeten doen. Daarom vinden wij de oplossing voor de wat langere termijn van zo'n alternatieve benchmark aantrekkelijk. Daar zijn wij dus positief over. Maar we zien echt een aantal risico's met betrekking tot het op korte termijn zodanig ingrijpen in die gasmarkt. Het hangt ook af van vragen als: hoe stevig doe je dat, onder welke randvoorwaarden et cetera?

Ik verwacht dus dat er echt nog een robbertje gevochten zal worden over die twee voorstellen. Dat zijn dus het voorstel om het Iberische model zomaar te kopiëren en het voorstel om op korte termijn in te grijpen in de TTF. Tegen die achtergrond zijn er heel veel vragen gesteld. Die ga ik proberen te beantwoorden.

Om te beginnen werd gevraagd of die 15% voldoende is. Ik denk in eerste instantie wel. Het is een goed begin. Het maakt het ook mogelijk om de zaak nu te laten werken. Als het succesvol is, kunnen we kijken of er meer mogelijk is. Ik denk dat die 15% in eerste instantie goed is.

De heer Van der Lee vroeg: is er kritiek op het feit dat Nederland zelf nog steeds verdient aan gas? Nee. Doordat de gasbeurs in Amsterdam zit, is er soms het misverstand dat wij zouden verdienen aan de hoge gasprijzen, maar dat is niet zo. Op de TTF wordt door gashandelaren uit heel Europa gehandeld. Die is representatief voor de markt. Wij verdienen er geen geld aan en we zijn al jaren netto importeur van gas geworden, dus een hoge prijs is eerlijk gezegd niet in ons belang. Het is waar dat Rusland nog steeds lng exporteert. lng valt niet onder het sanctiebeleid. De Kamer is erover geïnformeerd dat Nederland eind 2022 onafhankelijk wil zijn van Russische fossiele brandstoffen. Op dit moment komt er al heel weinig Russisch lng binnen en de hoeveelheid daalt ook. De totale EU-gasimport uit Rusland is ook substantieel lager, want die is zo'n 80% gedaald, maar is op dit moment nog geen onderdeel van de sancties.

Gaat de Europese Raad op deze vergadering besluiten over de Commissievoorstellingen? Nee. Ze zullen worden besproken. We zullen politiek richting geven. Dat is de taak van

de Europese Raad. De verwachting is dat het daarna naar de Energieraad gaat en dat er op 25 oktober verder wordt gesproken over het pakket. Besluitvorming vindt dan hopelijk in november plaats. Ik denk niet dat dit al in de Energieraad gebeurt. De verwachting is dat het iets meer tijd zal nemen.

Ik ben het eens met mevrouw Piri dat we de Westelijke Balkan moeten helpen. Ik heb erover gesproken met Edi Rama, de premier van Albanië. De Commissie heeft een pakket aangekondigd om de regio te helpen op energiegebied: leveringszekerheid, kosten en diversificatie. Wij dringen daarop aan bij de Commissie en houden u op de hoogte. Sowieso vinden wij het belangrijk dat de Westelijke Balkan gaat meedoen met de gezamenlijke inkoop. We willen dus dat de nieuwe voorstellen voor gezamenlijke inkoop ook meteen gelden voor de Westelijke Balkan.

De heer Van der Lee vroeg: moet je een extra inspanning doen om hernieuwbaar te stimuleren? Ja, daar wordt ook ambitieus op ingezet in het "Fit for 55"-pakket. Ook met REPowerEU wordt de transitie naar volledig hernieuwbare energie versneld. Dat moet ook, want, los van de energietransitie en de klimaatverandering, hebben we gewoon het gas niet meer in de mate dat we het hadden. Met Frankrijk zijn er contacten over de pijplijn. Ik weet niet helemaal zeker of ik het er zelf met Macron over gehad heb. Dat zal ik zeker weer doen als we wat langer bij elkaar zitten. Maar het is zeker tussen Nederland en Frankrijk een aantal keren opgebracht. Ook andere Europese partners doen dat. Het is van groot belang dat de interconnectiviteit met het Iberische schiereiland er zo snel mogelijk komt.

Uitbreiding van de gasopslagen. Dat was een vraag van de heer Bisschop. Gasopslag vindt vaak plaats in oude gasvelden of gesteentelagen. Daarom is uitbreiding niet zo gemakkelijk. Er zijn op korte termijn geen plannen voor, omdat het niet heel perspectiefrijk lijkt. Wat Duitsland met zijn kerncentrales doet, is echt een nationaal besluit van Duitsland. Wij gaan ze bouwen, terwijl zij ze sluiten. Dat is soms niet te begrijpen, maar dat is nu eenmaal hoe het in Europa verdeeld is.

Elektrische voertuigen zijn belangrijk om de uitstoot in de transportsector terug te dringen. Ook dat is allemaal onderdeel van de afspraken in Fit for 55. Vorige maand is afgesproken om het elektriciteitsverbruik tijdens piekuren met 5% terug te dringen om zo de prijzen te dempen. Door de minister voor Klimaat en Energie wordt ook heel druk gekeken naar maatregelen om het elektriciteitsnet verder te versterken.

De heer Van Wijngaarden vroeg naar Hongarije. Doen zij genoeg om Russisch gas af te bouwen? Er zijn op dit moment geen sancties tegen de import van gas. Je ziet in het zesde sanctiepakket wel dat er een verbod is op de doorvoer van olie uit Rusland naar derde landen. Dat is dus ook naar Servië, waaraan de heer Van Wijngaarden refereerde. Het plan tot bouw van een pijplijn voor het transport van Russische olie van Hongarije naar Servië is dan ook niet in lijn met het doel van de sancties, maar er is geen expliciet verbod op het bouwen van zo'n pijplijn. Wel op de doorvoer van olie. Dat is overigens op dit moment nog niet aan de orde. Het is natuurlijk aan de Europese Commissie om toe te zien op de naleving van de sancties door de lidstaten. Daar zal Nederland zo nodig ook op aandringen. Het verbod op doorvoer staat overigens los van heffingen.

Dan was er een vraag naar de bescherming van ...

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, een interruptie van mevrouw Piri van de PvdA.

Mevrouw Piri (PvdA):

Toch even een vraag over het Russisch gas. De premier komt eigenlijk elke keer weg met het antwoord: er zijn nu eenmaal geen sancties op het Russisch gas. We wisten qua pijpleidingen dat we best wel enorm afhankelijk waren van Rusland. Rusland had ook weinig andere mogelijkheden om het gas naar ons toe te brengen. We zien wel dat de import via pijpleidingen enorm drastisch is verminderd. Nou zien we — volgens mij zijn we echt niet afhankelijk van Russisch lng, zoals de premier waarschijnlijk kan beamen — dat juist de import van Russisch lng enorm toeneemt. Dan is dat toch iets waarvan je zou moeten vinden, gezien het eerdere standpunt van het kabinet, dat we dat bespreekbaar moeten maken en dat dat moet afnemen?

Minister Rutte:

Ik zou daar geen bezwaar tegen hebben, maar er zijn nog te veel landen in Europa volledig of grotendeels afhankelijk van Russisch gas. Ik denk aan Bulgarije en andere landen in Oost-Europa. Dus ik zie echt geen steun komen om sancties te krijgen op Russisch gas. lng is natuurlijk een wereldmarkt. Als je lng koopt, kan het ook uit Rusland komen. Voor Nederland gaat het om beperkte volumes. Wij willen überhaupt af van Russische fossiele grondstoffen, zoals ik al zei.

Mevrouw Piri (PvdA):

Die afhankelijkheid van Russisch gas geldt zeker voor landen als Slowakije, Hongarije en Tsjechië, vanwege de manier waarop de pijpleidingen lopen. Maar die afhankelijkheid geldt echt niet voor Russisch lng. De premier kan dan toch op z'n minst bespreekbaar maken dat we daar veel makkelijker vanaf moeten kunnen? Dit lijkt me een veel minder problematisch item dan de Russische pijpleidingen.

Minister Rutte:

Wat we eigenlijk nooit doen, is discussiëren over wat je eventueel onder een volgend sanctiepakket zou kunnen brengen. Dat doe je pas als het gelukt is. Dus ik noteer hem. Mag ik het zo even wat ambtelijk vaststellen? Ik begrijp de vraag. Ik noteer die. Ik zie ook wel de logica in de vraag van mevrouw Piri. Maar ook hiervoor geldt: immuniteit. Meer zeg ik er even niet over. Ik moet ook uitzoeken hoe die markt werkt. Als je lng koopt, kun je dan precies bepalen waar het vandaan komt? Zo deskundig ben ik ook niet wat betreft de lng-markt.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Inderdaad, Russisch gas valt niet onder het sanctiepakket. Maar er wordt toch wel overwogen om een price cap op specifiek Russisch gas te leggen?

Minister Rutte:

Nee.

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Ook niet?

Minister Rutte:

Nee. Het enige voorstel tot nu toe uit de Europese Commissie is de flexibele prijsridor, wat eigenlijk een ingreep is op de TTF-markt die ik net beschreef, waar Nederland dus grote zorg bij heeft. Nederland zou overigens geen bewaar hebben tegen een cap op Russisch pijplijngas. Alleen, de landen die daar afhankelijk van zijn, zeggen dan: het komt dan misschien niet meer. Daar zit het probleem.

Dan de vraag over de bescherming van de vitale infrastructuur. Een terechte vraag natuurlijk. Het is belangrijk dat we al het noodzakelijke doen om de onderzeese infrastructuur adequaat te beschermen. Dat doet de overheid door ondersteuning aan vitale aanbieders bij het nemen van passende maatregelen. Wij zijn daarover voortdurend in gesprek, ook binnen het kabinet — vandaag nog weer. Ik kan daar niet alles over zeggen, maar het is natuurlijk in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de mensen die de vitale infrastructuur bezitten en beheren. De overheid heeft daar een ondersteunende rol in. Het is internationaal ook van belang, omdat het per definitie grensoverschrijdend is. Daarom is ook samenwerking met EU-partners en NAVO-bondgenoten van groot belang. De NAVO heeft haar maritieme presentie in de Noordzee en de Oostzee al vergroot. Zijner Majesteits Tromp, die het commando voert over een van de Standing NATO Maritime Groups, speelt daarbij een belangrijke rol. Vorige week is door de NAVO-ministers van Defensie afgesproken om de weerbaarheid van die infrastructuur verder te versterken en de inlichtingen te delen. Ook Commissievoorzitter Von der Leyen heeft een Commissievoorstel daarover aangekondigd.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Op dit punt. We hoorden onder andere de heer Sjoerdsma zeggen dat Rusland mogelijk de aanslagen heeft gepleegd op Nord Stream. Verschillende experts zijn ook die mening toegedaan. Is de premier het daarmee eens? Is voor de premier Rusland mogelijk de dader van die aanslagen?

Minister Rutte:

We weten dat simpelweg niet. Attributie is niet mogelijk, want de Denen en de Duitsers zijn met het onderzoek bezig. Als dat klaar is, kunnen we attribueren, hopelijk.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Oké, we weten het simpelweg niet. Maar twee weken geleden stelde u heel stellig dat in ieder geval de Amerikanen het niet gedaan hebben. Dus dat weet u wél zeker. Hoe kan dat?

Minister Rutte:

Volgens mij ging de discussie anders. De heer Van Houwelingen kwam hier met een heel betoog, waar ik mijn reflecties tegenover heb geplaatst ten aanzien van de rol van Amerika in dit hele conflict. Maar ten aanzien van die pijpleidingen weten we gewoon niet wie daarachter zit.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

U zei twee weken geleden tegen de heer Baudet, die hier niet aanwezig kan zijn om dit debat te voeren — wat hij wel graag had gewild — omdat hij is geschorst: dat is grote onzin. We kunnen de Handelingen daarop naslaan en de beelden trouwens ook. U kwalificeert überhaupt het idee, de mogelijkheid dat Amerika erachter zit als onzin.

Minister **Rutte**:

Ja, en ik hoop dat ook uit het onderzoek blijkt dat het onzin is.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

Dit is niet te bevatten. U hoopt ...

De **voorzitter**:

De minister-president hoopt.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

De minister-president hoopt dat het onzin is. In ons betoog hebben wij allerlei aanwijzingen opgesomd. Amerika heeft allerlei motieven. Sterker nog, Biden heeft het min of meer gezegd: we gaan dit doen. Als er oorlog komt, gaan we die pijpleidingen saboteren. Hoe kunt u dan zeggen dat het onzin is en dat u hoopt dat het onzin is? Hoe kijkt u daartegenaan?

Minister **Rutte**:

Nou, dat specifieke gedeelte van het debat is echt wel iets genuanceerder verlopen dan de heer Van Houwelingen hier nu weergeeft. We weten simpelweg niet wie erachter zit. Ik heb gezegd dat ik de opbouw van een soort bewijslast naar Amerika erg far-fetched vind. Ik vind dat onzin. We zullen dadelijk zien wie erachter heeft gezeten. Hopelijk komen we daarachter.

Voorzitter. Dan was er ...

De **voorzitter**:

Er is nog een nabrander van de heer Van Wijngaarden van de VVD.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Even voor de geschiedschrijving en voor de duidelijkheid: ik kijk hier naar het schriftelijk overleg over de geannoteerde agenda van de Raad Algemene Zaken en daarin staat dat de staatssecretaris Mijnbouw zich tijdens de Energieraad van 9 september jongstleden wel heeft uitgesproken voor een price cap op Russisch gas. Is dat dan ook de kabinetsopstelling?

Minister **Rutte**:

Ja. Het kabinet is daar in ieder geval geen tegenstander van. We waren er erg bezorgd over omdat er een grote afhankelijkheid van Russisch gas was in ons deel van Europa. Dat is inmiddels teruggelopen naar onder de 10%. Volgens mij kun je dat risico nemen, maar ik merk dat er

gewoon te veel landen zijn die dat niet willen. Maar het klopt: wat u zegt over Vijlbrief is ook mijn opvatting.

Dan waren er nog wat meer gedetailleerde vragen over bijvoorbeeld de Gasunie. De strategie van de Energie-unie stamt uit 2015 en was bedoeld om meer duurzame energie op te wekken en te komen tot één Europees energienetwerk. We vinden het van groot belang dat de energievoorziening betrouwbaar, schoner en betaalbaar is. Daarom moeten we samenwerken. Dat zit ook in de "Fit for 55"-aanpak. We vinden zeker niet dat dat te ver gaat. We zijn er zelfs actief bij betrokken. De Commissie presenteert begin 2023 een nieuw voorstel voor de energiemarkt. Daar betrekken we uiteraard de Kamer ook weer nauw bij.

De heer Amhaouch vroeg: welke afspraken worden er binnen Europa gemaakt om de energie-infrastructuur te versterken? Dat is een terechte vraag, want het vraagt investeringen, zeker ook als je energieonafhankelijk wilt worden van Rusland. Daarvoor is ook het REPowerEU-pakket voorgesteld. Ten aanzien van de financiering is er op 4 oktober een akkoord bereikt door de ministers van Financiën en de Ecofin-Raad. Landen moeten nu in hun plannen ook een REPowerEU-hoofdstuk toevoegen. Dat is in de plannen die voortkomen uit het Resilience en Recovery-fonds, dat is gericht op hernieuwbare energie, maar ook op de bredere infrastructuur. De Commissie zal daarnevens nog een needs-assessment uitvoeren voor de verdere versterking van REPowerEU ten bate van investeringen in bijvoorbeeld energie-infrastructuur en zal daarbij ook naar de absorptiecapaciteit kijken. Wij wachten nu die analyse af. Er zijn veel gelden, veel middelen beschikbaar onder REPowerEU en in het herstelfonds, dus we zijn zeker niet overtuigd van het nut van extra middelen.

Over Nord Stream hebben we het net gehad.

De heer Amhaouch vroeg nog naar steun aan het bedrijfsleven met EU-fondsen. Hij sprak ook over de kwetsbaarheid van onze industrie. Onze inzet is er in de eerste plaats op gericht om de energieprijzen te drukken. Ik weet niet of het allemaal door ons komt, maar ze lopen nu gelukkig iets terug. Ze zitten weer fors onder de piek, maar je weet nooit hoelang dat zo blijft. Het blijft volatiel, maar in ieder geval is het beeld de laatste weken wat gunstiger. Dat geeft ook verlichting voor bedrijven met hoge kosten. Maar de prijs is nog steeds veel hoger dan wij gewend waren tot eind 2021. Wij kijken daarbij naar een gelijk speelveld voor de interne markt. De Commissie stelt voor structuurfondsen flexibeler in te zetten voor steun aan mkb, zelfstandigen en kwetsbare huishoudens. Dat is ook in lijn met de inzet van het kabinet om bestaande EU-fondsen te herprioriteren.

Voorzitter. Dat waren allemaal vragen over energie en gas, nog even los van de bredere context van de verschrikkelijke Russische agressie in Oekraïne. Daar kom ik zo apart op terug.

De **voorzitter**:

Gezien de tijd graag korte en krachtige interrupties. De heer Amhaouch, CDA.

De heer **Amhaouch** (CDA):

Een vraag over de kwetsbaarheden van onze industrie en de Europese industrie. De minister-president begint nu over de financiën en de voorkant. Ik wil de financiën vandaag even parkeren. Ligt er een analyse van de Europese Unie of de Commissie van waar de kwetsbaarheden in Europa liggen en wat de landen wordt aanbevolen om wel of niet te doen? Wat zou een land zelf moeten doen en wat zouden wij vanuit Europa moeten doen? Dat mis ik. Komt dat aan de orde? En kan de minister-president toezeggen dat zo'n Europees plan om onze industrie en economie weerbaarder te maken, ook met de Kamer gedeeld gaat worden?

Minister **Rutte**:

Zoiets is er niet. Dat is ook niet voorzien. Wat wel voorzien is, is dat landen in hun nationale plannen die voortkomen uit het resiliënpakket ook REPowerEU toevoegen. Nederland heeft dat, dacht ik, ook al gedaan omdat wij vrij laat waren, zoals u weet. Ik meen dat dat daar ook in zat. Ik kijk even naar de ambtenaar, maar die let even niet op. Dat klopt toch, dat zit erin? Yes.

Punt twee. De verantwoordelijkheidsverdeling is zo dat in de eerste plaats de landen aan zet zijn. Maar als je praat over het vraagstuk van het grotere bedrijfsleven, dan raak je ook direct aan vraagstukken van leverketens en hoe die kunnen worden doorbroken. Dat is dus in de eerste plaats iets wat tussen landen moet gebeuren, waarbij de Commissie vooral zou letten op het Europese level playing field. Dat raakt niet wat wij bijvoorbeeld doen met individuele huishoudrekeningen. Het speelt al wat meer als je kijkt naar steun voor het mkb en het wordt natuurlijk nog veel belangrijker als je nationaal het grotere bedrijfsleven zou gaan steunen. Vandaar dat het ook weer voor de hand ligt dat het voor een deel Europees gebeurt. Maar het is niet zo dat iemand nu ergens een alomvattend plan aan het schrijven is. Dat moet echt worden opgebouwd vanuit de lidstaten.

De heer **Amhaouch** (CDA):

Ik begrijp dat we het mkb met nationale plannen doen. Maar de grote industrie lijkt me een beetje een taboe in Nederland, maar ook in Europa. We weten dat Rotterdam en de chemische industrie van Nederland keihard samenhangen met die van Duitsland en met die van zelfs nog verder weg. Ik wil de minister-president toch verzoeken om wel de vraag aan de orde te stellen op welke gebieden we samen gaan optrekken. Als we duidelijk hebben waar die kwetsbaarheden zitten, dan komt er volgens mij ook iets los. De minister-president heeft het er vaak zelf over: zijn wij speelbal of speler in Europa ten opzichte van China of Amerika? Want die kwetsbaarheden zijn er en ik ben bang dat daar aan die tafel niet degelijk over gesproken wordt.

Minister **Rutte**:

Ik vrees dat het leidt tot een enorme bureaucratie als we dat helemaal Europees moeten opbouwen. Het komt van bottom-up. Van de week was bijvoorbeeld Hendrik Wüst hier, de premier van Noordrijn-Westfalen. Dan praten we natuurlijk over de verbinding tussen het Nederlandse chemische cluster en het Ruhrgebied. BASF, Bayer, alle groten bedrijven waar ook ons chemische cluster aan levert en hoe je voorkomt dat er hele leverketens stilvallen als een

deel van die industrie zou besluiten, vanwege de hoge gasprijzen af te schakelen. Maar het is niet zo dat daar nu een groot Europees plan voor gemaakt wordt. Daar zie ik de meerwaarde ook niet van, zeg ik heel eerlijk. Ik ben het wel helemaal eens met de heer Amhaouch dat je ervoor moet zorgen dat je het in beeld hebt, maar dat is echt een nationale verantwoordelijkheid, met de landen om je heen, waarbij de Commissie moet letten op het level playing field.

De heer **Dassen** (Volt):

Ik wil daar heel even op doorgaan. Ik ben het niet helemaal met de minister-president eens dat je dat niet ook Europees moet afstemmen met elkaar. We zien namelijk juist — en dat krijgen we ook terug vanuit onderzoeken die daarnaar gedaan worden — dat je die ketens hebt. Het kan in de productieketen zitten, maar het kan ook zijn dat er eindproducten zijn die weer beginproduct van een andere keten zijn. Zo kan het einde van een kaasproduct het begin van een babyvoedingsproduct zijn. In Europa hebben we natuurlijk een gemeenschappelijke markt, dus die ketens zijn door heel Europa verspreid. Als we die afstemming niet beter maken met elkaar, dan kan het goed zijn dat die afschakelplannen in al die verschillende landen op een heel andere manier vormgegeven gaan worden, met direct gevolg voor die ketens. Ik denk dus wel dat er vanuit Europa een gemeenschappelijk beeld moet komen van wat de cruciale sectoren zijn.

Minister **Rutte**:

Ik ben heel benieuwd wie dat dan moet doen. Europa heeft niet een of ander megakantoor staan in Brussel dat dat weet. Ik zou de meerwaarde daarvan ook niet zien. Het is toch veel verstandiger dat de bedrijven van onze basisindustrie in Nederland — SABIC en Dow en het chemisch cluster rond Pernis en de Botlek — zich realiseren waar spullen naartoe gaan en hoe belangrijk het is dat er een goede connectie is met het achterland? Zij kennen die connecties ook. Zij kennen die links. Dan moet de Europese Commissie erop letten dat wat je vervolgens aan staatssteun doet, ook past binnen de staatssteunkaders. Maar ik zie niet meteen in wat de meerwaarde ervan zou zijn dat Europa, Brussel ... Ik zou ook niet weten wie dat moet doen. Volgens mij bestaat zo'n ... Ik zal nog eens navragen voor de tweede termijn of er iets is aan logistiek of structuur, maar wat ik weet en wat op dit moment ook relatief goed werkt — want het is allemaal heel spannend — is dat die industrieën dat onderling doen, dat ook de industrieorganisaties dat doen en dat de landen daar natuurlijk op letten. Maar dat is bij mijn beste weten niet gebaat bij een grote Brusselse ingreep.

De heer **Dassen** (Volt):

Het probleem is dat die industrieën niet allemaal direct van elkaar weten wat de gevolgen zijn in de ketens of eventueel in de aanpalende sectoren op het moment dat zij stil komen te staan.

Minister **Rutte**:

Waarom zou Brussel dat wel weten?

De heer **Dassen** (Volt):

Volgens mij hebben we daar totaal geen grip op. Dat is dus het probleem op dit moment. We hebben met elkaar niet scherp wat er gebeurt als bedrijven stil komen te staan, door inderdaad op dit moment de hoge energieprijzen, en wat de consequenties en de gevolgen dus zijn voor de energiezekerheid, de voedselzekerheid en onze strategische autonomie. Dat is precies het punt dat ik probeer aan te kaarten. Als Europa hebben we daar geen zicht op. Het is belangrijk dat dat er komt.

Minister **Rutte**:

Dat is toch niet in een paar weken te organiseren? Je kunt dan toch veel beter even wat vertrouwen hebben in de industrie zelf, die een belang heeft om te blijven leveren? Er is toch geen belang bij SABIC of bij het chemisch cluster in Pernis om nu door te gaan met het leveren aan het Duitse achterland? Als er in het Duitse achterland bedrijven afschakelen, is er toch belang bij om dat met elkaar goed af te stemmen? Ik zie niet meteen een meerwaarde van een Brusselse interventie. Maar goed, ik laat het nog eventjes checken. Misschien gebeurt er meer dan ik nu weet, maar dat zou mijn eerste reactie zijn op die gedachte.

De heer **Dassen** (Volt):

Ik ben benieuwd naar uw reactie in de tweede termijn. Ik krijg een beetje het gevoel dat we het volledig aan de markt willen overlaten en dus zelf geen regie daarop willen en kunnen voeren. Maar goed, misschien moeten we even afwachten wat er in de tweede termijn van de minister-president komt.

Minister **Rutte**:

Ja, doen we.

De **voorzitter**:

Ik kijk even wie er eerder was, de heer Van Houwelingen of de heer Van der Lee.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dank aan de premier voor alle antwoorden. Ik mis het antwoord op de vraag die ik had gesteld over de beste manier om de prijs te drukken, namelijk energiebesparing.

Minister **Rutte**:

Dat heb ik wel genoemd, kort.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Er is een ambitie geformuleerd, maar geen verplichting. Wat is nou het obstakel om dat verplicht te stellen? Is dat gelegen in het feit dat men die bevoegdheid niet wil geven aan Brussel? Is het gelegen in het feit dat we al een CO₂-reductiedoel hebben? Is het gelegen in het feit dat er landen zijn die denken: dat kunnen we niet halen? Welke landen zijn dat dan? Kan er dan niet op een andere manier voor gezorgd worden dat alle andere lidstaten deze ambitie wel halen en deze landen op een of andere manier tegemoetgekomen worden?

Minister **Rutte**:

Ja. Hier zit bij mij ook een zekere frustratie. Je zou daar verder willen gaan. Dat ben ik met Van der Lee eens. Dat ligt politiek inderdaad gevoelig. In de Commissievoorstellen zit nu wel een versterkte inzet op gasbesparingen, dus er gebeurt wel meer. Wat mij daarbij vooral verbaast, is dat er dan bijvoorbeeld gedachtes worden gelanceerd over zo'n Iberisch model of zo'n prijskorridor op de TTF-markt. Dan denk ik: jongens, let er wel even op dat je dan nog meer verplichting nodig hebt voor gasbesparing, want dit kan leiden tot meer gasgebruik, of tenminste tot het stoppen met gasbesparing. Dus als je al zo'n kant opgaat, zal het toch altijd gepaard moeten gaan met het veel verplichtender stellen van gasbesparingen. Maar politiek ligt dat in een aantal landen in het zuiden en het oosten erg gevoelig.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ik vraag juist naar een duiding van waar de gevoeligheid 'm dan precies in zit.

Minister **Rutte**:

Dat kan ik niet precies inschatten. Dat heeft volgens mij ook te maken met de financiële omstandigheden. Gasbesparing gaat niet altijd over de thermometer een paar graden kouder zetten en een extra trui aandoen; soms moet je ook echt grotere investeringen doen om bijvoorbeeld huizen te isoleren. Daar is niet altijd het geld voor. Dat snap ik ook nog wel als een economische neergang dreigt. Daar kunnen dus ook best hele praktische omstandigheden een rol spelen. Ik zie nu ook hoe dat werkt in Portugal en Spanje. Het leidt eerder tot meer gasgebruik dan minder. Los van de andere bezwaren, heb ik wel nog een paar kanttekeningen bij het idee om dat model nou voor heel Europa te kopiëren, zonder dat ik of de Nederlandse regering nu daarover zegt: dat kan nooit. Maar dan moet het wel onder allerlei voorwaarden, waaronder, vrees ik dan toch voor het oosten en zuiden, meer verplichtende gasbesparingen.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

Nog even terugkomend op de veiligheid van onze energie-infrastructuur. We hebben begrepen dat Zweden onderzoek gaat doen naar de aanslagen op de pijpleidingen. Nu heeft Zweden onlangs besloten dat Duitsland en Denemarken geen onderdeel mogen uitmaken van dat onderzoek. Mijn vraag is: hoe gaat de minister-president ervoor zorgen dat Nederland er oog voor houdt dat er goed en degelijk onderzoek wordt gedaan en dat we daarover worden geïnformeerd?

Minister **Rutte**:

Wij zijn daar niet aan zet. Die pijpleidingen liggen niet hier. Het is nu echt aan de regio. Ik heb vertrouwen in die landen.

De **voorzitter**:

Tot slot, meneer Van Houwelingen.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

Tot slot. Dat is dus heel jammer. De minister-president zegt "de pijpleidingen liggen niet hier", maar Gasunie is deels eigenaar van die pijpleidingen. Dat was ook de hele tijd ons

betoog. U zou moeten opkomen voor het Nederlands belang en u zou daar bovenop moeten zitten. U laat het dus over aan die landen, maar wij vragen ons dus af of er, wellicht door druk vanuit de Verenigde Staten, goed en degelijk onderzoek kan worden gedaan. U zou daar bovenop moeten zitten.

Minister Rutte:

Dat is mijn overtuiging, hoor, dat daar echt geen politieke motieven een rol spelen.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Kan de premier nog ingaan op mijn vraag over de Energie-unie?

Minister Rutte:

Dat heb ik gedaan, uitvoerig, maar ik ga het gewoon nog een keer doen. Dat is geen enkel probleem.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Wat aardig.

Minister Rutte:

De Energie-unie stamt uit 2015. De inzet is, zoals bekend, meer duurzame energie en één Europees energienetwerk. Wij vinden dat ook van belang, omdat dat leidt tot een betrouwbaarder energievoorziening, schoner en betaalbaarder. Het hangt ook samen met Fit for 55. Wij vinden absoluut niet dat dat te ver gaat. We zijn actief betrokken. De Commissie presenteert begin 2023 een nieuw voorstel voor de energiemarkt. Daar wordt de Kamer dan nauw bij betrokken.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dat laatste is goed, maar mijn politieke punt in mijn termijn was dat we volgens mij heel erg moeten oppassen dat we nu in deze crisis weer zo'n groot onderwerp, in dit geval energie, overhevelen naar Brussel. Dat is eigenlijk mijn vraag aan de minister-president. Is hij het met mij eens dat we als Nederland in essentie zelf de bevoegdheid moeten houden over zo'n cruciale voorziening?

Minister Rutte:

Natuurlijk, absoluut, maar het is ook niet zo dat we dé energie overhevelen naar Brussel. De Energie-unie gaat heel specifiek over de vraag hoe je kunt zorgen voor meer geïntegreerd Europees werken en dat vooral renewable, dus duurzame energie ook echt ruim baan krijgt.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dat is heel mooi. Dan hebben we dat genoteerd. We gaan dus niet toe naar een situatie waarin Brussel bevoegd is op energie en de lidstaten niet langer.

Minister Rutte:

Er zitten ook nu ongetwijfeld al bevoegdheden in Brussel, al is het maar vanuit de interne markt, op energie, maar dat

is in ieder geval niet het doel van dit project. Het doel is om ervoor te zorgen dat je geïntegreerder gaat werken.

De heer Sjoerdsma (D66):

We hebben nu heel veel gesproken over hoe we omgaan met de huidige situatie. Tegelijkertijd heeft Rusland de afgelopen dagen 30% van de energievoorzieningsleveranciers van Oekraïne platgelegd en dreigt zomaar eens het scenario dat de Europese Unie ook in deze winter grote hoeveelheden elektriciteit richting Oekraïne zal moeten sturen. Hoe wordt daarover nagedacht? Welke conclusies kunnen we daarover verwachten?

Minister Rutte:

Op dit moment is dat nog niet te zeggen. Het is waar dat de eerste indicaties zijn dat een groot deel van de Oekraïense elektriciteitsproductie is geraakt door die droneaanvallen en andere aanvallen vanuit Rusland. Dat is verschrikkelijk. Je ziet ook dat nu hier en daar de energievoorziening platligt. We zullen natuurlijk met Oekraïne solidair moeten zijn en kijken wat we kunnen doen om te helpen. Maar dat moet zich nog helemaal uitkristalliseren. Dat is op dit moment nog niet precies te zeggen. Maar we gaan natuurlijk proberen te helpen, vanzelfsprekend. Dat moet.

Dat bruggetje brengt me overigens ook bij Oekraïne. Daar zijn heel veel vragen over gesteld. Hoelang gaat de oorlog nog duren? Ja, wisten we het maar. Op dit moment gaat Rusland door met deze illegale oorlog. Dat kunnen we vaststellen. Dat betekent ook dat er op dit moment geen perspectief is op een oplossing, ook niet via diplomatieke weg. Uiteindelijk is het natuurlijk aan Oekraïne om de voorwaarden voor een eventuele diplomatieke oplossing en ook een politieke oplossing te bepalen. Daarin zullen wij Oekraïne natuurlijk altijd steunen, maar zij zijn daar in de eerste plaats aan zet. Ik deel de mening van de heer Sjoerdsma dat onze steun zo ambitieus en voorspelbaar mogelijk moet zijn, zowel militair, financieel als humanitair.

In het verlengde daarvan zijn ook allerlei vragen gesteld, bijvoorbeeld over de nucleaire dreiging. Daar hebben we natuurlijk eerder op gereageerd langs de lijn: we moeten hier het hoofd koel houden. Er is vaker mee bedreigd. Rusland is op alle mogelijke manieren te verstaan gegeven dat een eventuele nucleaire interventie zal leiden tot catastrofale gevolgen, waarbij we in het midden houden wat dat precies is en ook in het midden houden of dat wel of niet nucleair is. Dat blijft open. Maar men weet dat het catastrofaal is. Intussen is voor ons van belang dat die nucleaire dreiging op geen enkele manier ons ervan moet weerhouden om door te gaan met maximale steun leveren aan Oekraïne langs de ingezette lijnen. Dat is ook helemaal afgestemd en in lijn met de positie van de Europese landen, maar ook Amerika. Dan heb ik daarmee denk ik ook de vraag van de heer Van Dijk op dat punt beantwoord.

Dan zware wapens. We zijn in internationaal verband voortdurend in overleg over militaire steun aan Oekraïne. Dat doen we inderdaad gezamenlijk. Dat doen we bijvoorbeeld langs de lijnen van de Ukraine Defense Contact Group, de Kopenhagenconferentie, maar ook bilateraal. De pantserhouwitsers hebben we samen met Duitsland gedaan. Je probeert iedere keer, zeker bij die grote wapensystemen, dat te coördineren en dat gezamenlijk te doen.

Dan financiële steun. Het is nu van belang dat in ieder geval ook zo snel mogelijk de 3 miljard die nog op de plank ligt, wordt vrijgegeven. Daar dringt Nederland op aan. Ik hoop dat dat snel kan. Tegelijkertijd hebben we ook veel waardering voor de omvangrijke steun die de Verenigde Staten aan Oekraïne leveren. We werken zeer nauw samen: de Europese landen, Amerika en andere gelijkgezinde landen. In reactie op de vraag van de heer Sjoerdsma heb ik al gezegd dat die steun ook vanuit Europa omvangrijk is. Dat neemt niet weg dat het allemaal nog sneller en voorspelbaarder moet. Daar proberen we met elkaar aan te werken. We dringen aan op snelle besluitvorming en bijvoorbeeld uitkering van het restant liquiditeitssteun, maar ook — en dat is richting 2023 misschien nog wel belangrijker — op tijdige structurele en voorspelbare structuren rondom de steun. Daarvoor komt de Commissie met voorstellen. Die zullen naar verwachting een combinatie bevatten van zowel leningen als giften voor Oekraïne.

Het is een beetje rijp en groen, maar er werden veel vragen gesteld over Oekraïners. Ik schakel nu even over naar de diamanten. Wat betreft de diamanten liggen voor Nederland alle opties op tafel, maar we doen tegelijkertijd geen uitlatingen over specifieke nieuwe sancties. Daar komen we pas mee als er een besluit genomen is, zodat we de effectiviteit van maatregelen niet ondergraven. Maar voor Nederland zijn er geen taboes.

Er zijn een aantal specifieke vragen gesteld over graan. Volgens cijfers van de Commissie is sinds de oorlog ongeveer 6 miljoen ton graan geëxporteerd via de Solidarity Lanes. Er zijn nog steeds belemmeringen. Er is voortdurend overleg tussen de Commissie en lidstaten over de vorderingen. Dat komt ook weer terug op de informele Transportraad later deze maand, op 21 en 22 oktober; die is zelfs deze week. Daar zijn ook de ministers van Transport van Oekraïne, Moldavië en Nederland aanwezig. Ik denk dat het belangrijk is om te bedenken dat de grootste hoeveelheden traditioneel via de Zwarte Zee worden vervoerd en dat de graandeal daar natuurlijk bij helpt. Daar kom ik zo nader op terug. Sinds het sluiten van die deal is 7,4 miljoen ton aan landbouwproducten vanuit Oekraïne verscheept naar Azië, Europa en Afrika.

Dan wat verder over de graandeal. Die loopt op 24 november af. De onderhandelingen over verlenging zijn begonnen. De deal is erg effectief, dus het is zaak om ervoor te zorgen dat die wordt verlengd. Wij steunen de onderhandelingen, ook de onderhandelingen die de secretaris-generaal van de United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) hierover voert samen met de VN en het hele VN-systeem. Tegelijkertijd blijven we ook inzetten op de alternatieve routes, die al genoemde Solidarity Lanes, omdat ook die helpen, al is het uiteindelijk uiteraard maar gedeeltelijk.

De heer Van Baarle vroeg omtrent graan of we voldoende doen om arme mensen van voedsel te voorzien. Die graandeal is mogelijk zelfs onvoldoende, zei hij. Het primaire doel van de graandeal is om de graanmarkt te stabiliseren en daarmee de prijzen te laten zakken, zodat ook kwetsbare landen en groepen weer toegang krijgen tot die markt. Je kunt gewoon vaststellen dat die graandeal daarin effectief is gebleken. Je ziet ook dat meerdere schepen, in ieder geval vijf, zijn gecharterd door het World Food Programme. Die hebben nu kunnen uitvaren. Veel bestemmin-

gen van de schepen liggen in het Midden-Oosten, vaak ook in Turkije. Er vindt natuurlijk heel veel doorverhandeling plaats en verwerking tot bijvoorbeeld meel. Uiteraard blijft dat wel een commerciële markt.

De heer Dassen van Volt zei dat het lang duurt voordat de schepen gecheckt zijn. Hij vroeg: kunnen we dat vanuit de Europese Unie niet versnellen? Daar ben ik het mee eens. Je ziet steeds dat zo'n succes als een graandeal weer nieuwe bottlenecks oplevert. Er zijn inmiddels meer dan 350 scheepsbewegingen onder deze deal. Je ziet dat bij het checkpoint van het Joint Coordination Centre Istanbul soms opstoppingen ontstaan. Maar liever daar dan in Odessa, maar ook die moeten we uiteraard proberen op te lossen. Uiteraard moeten ze wel conform de deal geïnspecteerd worden door Oekraïne, Rusland en Turkije. Dat vergt van al die landen weer capaciteit. Daar probeert de Europese Unie in te ondersteunen. Wij sturen natuurlijk aan op verlenging van de graandeal. Ik heb dat al genoemd, net als de onderhandelingen bij de UNCTAD, die daar ook een belangrijke rol in spelen, en de sg daarvan. Wij leveren ook een financiële bijdrage aan de organisaties die betrokken zijn bij het uitvoeren van de graandeal. Bij de onderhandelingen van de graandeal is ook het Centre for Humanitarian Dialogue (CHD) van groot belang. Ondertussen blijven wij ons inzetten op die alternatieve routes.

De heer Amhaouch zegt dat slechts 4% terechtkomt bij arme landen. Daar zou ik tegenover willen zetten dat het doel is om de graanmarkt te stabiliseren en om er daarmee voor te zorgen dat de prijzen zakken, zodat kwetsbare landen ook weer toegang hebben tot die markt. Dat lukt wel. Nogmaals, ook het World Food Programme heeft een heel aantal van deze schepen gecharterd. Dat in antwoord op de verschillende vragen over de graandeal.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Kan de minister-president misschien iets meer vertellen over de belemmeringen aan de grens en over de bureaucratie waar die transporteurs mee te maken hebben aan de grens?

Minister Rutte:

Ik weet dat het grootste probleem in Istanbul zit. Dan gaat het niet om Istanbul als stad of om Turkije, maar in de graandeal is voorzien dat Oekraïne, Rusland en Turkije moeten toezien op de juiste uitvoering van de deal. Daar doen zich op een gegeven moment capaciteitsproblemen voor. Daar proberen de Europese Unie en iedereen in te ondersteunen.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Dat bedoel ik niet. Ik bedoel de vrachtwagentransporten. Ik noemde het voorbeeld van die ene boer die wat vrachtwagens richting de EU heeft laten rijden, ook richting Nederland. Die zei dat het makkelijker is om chemisch afval de grens over te krijgen bij Polen en Hongarije.

Minister Rutte:

U noemde het voorbeeld van Polen.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ja.

Minister Rutte:
Dat heb ik hier niet in mijn setje zitten. Mag dat in tweede termijn? Ik kom daarop terug. Ik herinner mij uw vraag, maar ik heb die niet in mijn stapeltje zitten.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Oké.

Minister Rutte:
Ja, daar kom ik op terug.

Voorzitter. Dan nog een paar andere vragen over Oekraïne en de wederopbouw. De Wereldbank stelt inmiddels 3,5 miljard dollar beschikbaar voor de winterization en de eerste herstelwerkzaamheden. Nederland heeft zelf vorige week 70 miljoen toegezegd voor die winterfase. Steun aan het bedrijfsleven loopt via de lidstaten. Daar doet Nederland veel aan. Oekraïne is ook toegevoegd aan de relevante lijsten, zodat het Nederlandse bedrijfsleven gebruik kan maken van het hele bedrijfsleveninstrumentarium bij RVO en Invest International. 50 miljoen is vrijgemaakt voor ondersteuning van infrastructuurprojecten van Nederlandse bedrijven. Er zijn ook publiek-private platforms opgericht voor landbouw, voedsel, water en gezondheid. Vandaag is er een wederopbouwconferentie aan de gang die wordt bijgewoond door de minister voor BHOS. Zij vertelde mij vanmorgen dat er 300 Nederlandse bedrijven verwacht werden, dus dat is een imponerende bijeenkomst.

Naar de mogelijkheid van een garantstelling vroeg de heer Amhaouch. Het kabinet ziet een versnelde uitkering van de liquiditeitssteun eerlijk gezegd als de meest efficiënte manier om bij te dragen aan de liquiditeitsbehoefte van Oekraïne. Dat is ook wat de motie-Van Wijngaarden ons vraagt. Dus daar zetten we in de eerste plaats op in. Maar uiteraard zullen we andere instrumenten zeker niet weggooien, als die kunnen helpen.

De heer Dassen vroeg: wat gaat Nederland bijdragen aan de noden van Oekraïne, en hoe versnellen we de leveringen? Misschien in aanvulling op wat ik net zei: dat hele winterproject is natuurlijk van groot belang, inclusief het geld dat daarmee samenhangt. Op korte termijn, voor 2022, gaat het dan om huizen herstellen, elektriciteit herstellen, en het land zo goed mogelijk helpen om het klaar te maken voor de mogelijk strenge winter.

Voorzitter. Dan nog een aantal vragen over EPF en over het agressietribunaal. Maar dit waren de vragen tot zover, behalve dus EPF en het agressietribunaal.

Mevrouw **Piri** (PvdA):
Ik hoorde de minister-president praten over zowel leningen als giften richting Oekraïne. Ik denk dat het heel goed is dat wij zowel financieel als op andere terreinen Oekraïne blijven steunen, maar ik vraag me af of we niet op een gegeven moment moeten zeggen dat het niet heel realistisch meer is om verdere leningen te geven. Als we financiële steun geven, moet dat in de vorm van giften. Laten we eerlijk zijn:

hoe groot is de kans dat dit land dat op korte termijn zal kunnen terugbetalen?

Minister Rutte:
Nee, je loopt sowieso inderdaad het risico dat leningen perpetuals worden, dus dan zijn het de facto giften in een aantal gevallen. Dat risico loop je. Ik kan dat nu niet helemaal overzien. Dat is natuurlijk ook een discussie in Europa. Als je kijkt naar al die nog steeds wat kleinere bijdragen — 50 tot 100 miljoen is niet klein, en er is ook dat wat we doen aan militaire bijdragen — dan heeft dat bijna altijd wel weer het karakter van giften. Maar op zich ben ik het ermee eens dat je moet oppassen dat je jezelf niet belazert.

Voorzitter. Dan inderdaad nog een paar laatste punten. EPF. Waar we nu inderdaad naar kijken zijn de meest urgente behoeften van Oekraïne om de winter door te komen, en daarvoor noemde ik net al die 3 miljard. Het is van belang dat we dat snel en voorspelbaar doen. En hier is het vooral van belang dat iedereen zijn bijdrage levert. Dus mag ik nog toevoegen: het fair share dat anderen kunnen doen, daar streven we zelf ook naar.

En wat betreft die Europese vredesfaciliteit: eens met Van Wijngaarden op dit punt; die huidige faciliteit is ontoereikend. De minister van Buitenlandse Zaken heeft daar ook aandacht voor gevraagd in de Raad Buitenlandse Zaken van afgelopen maandag, en heeft ertoe opgeroepen om dat financieel plafond weer te verhogen. Ik zal die oproep ook herhalen tijdens de Europese Raad.

Daar waren ook vragen over van Maeijer en Van Haga. Het EPF-budget is tijdens de bredere MFK-onderhandelingen vastgesteld op 5,7 miljard euro voor de hele periode tot en met 2027. Die worden op basis van het bruto nationaal inkomen verdeeld over de lidstaten, en voor Nederland is dan de sleutel 5,9%. Momenteel werkt de Europese buitenlandorganisatie EDEO aan een voorstel om de steun te kunnen blijven bekostigen. Daar gaan we de Kamer nader over informeren. De motie-Van Wijngaarden is daarbij voor ons richtinggevend, omdat die vraagt om het ophogen van dat financieringsplafond, als dat nodig is. En zonder zo'n ophoging is het ook niet mogelijk om de steun aan Oekraïne en andere partnerlanden voort te zetten.

Dan over het EDF, het Europees Defensiefonds. Dat is een fonds van de Commissie ter ondersteuning van gezamenlijk onderzoek naar en de ontwikkeling van defensievermogen. Om hier invulling aan te geven is op de Defensiebegroting 30 miljoen per jaar gereserveerd voor de cofinanciering van Europees Defensiefondsprojecten.

Dan was er nog de vraag naar de troepenopbouw aan Wit-Russische, Belarussische, zijde. We zagen al eerder dat dat gebeurde, dat zij hand-en-spandiensten leverden aan Rusland. Ze lijken ook een steeds agressievere toon aan te slaan. Dat is op zichzelf zorgelijk, en dat houden we nauwgezet in de gaten. Daarom is ook door Nederland in de Raad Buitenlandse Zaken van 17 oktober gepleit voor het voorbereiden van nieuwe sancties, ook tegen Belarus. Daarbij kun je denken aan het verder afknippen van de financiële sector, of het verder harmoniseren van import- en exportverboden.

Voorzitter. Dan de vragen over het agressietribunaal. Ik ben het eens met Van Baarle, Sjoerdsma, Piri en anderen die

zeggen: wat hier gebeurt, mag je niet onbestraft laten. Alle opties die leiden tot vervolging van deze misdrijven moeten dan worden overwogen. Als het gaat om mensenrechtenschendingen is het, denk ik, van belang dat we dat echt doen via het Oekraïens OM en het Internationaal Strafhof, het ICC. Voor wat betreft de Russische agressie, dus het binnenvallen van een land, willen we specifiek onderzoeken wat een agressietribunaal kan doen. Ik waarschuw er overigens wel voor dat dat een lang en moeilijk proces zal worden, en dan is het van belang dat we daar samen met gelijkgezinde partners in optrekken. Wij doen nu onderzoek naar alle relevante aspecten van zo'n tribunaal, inclusief de aspecten die de vestiging van een agressietribunaal in Nederland met zich mee zouden brengen. Maar nogmaals, hierbij is het wel van belang dat we rolvast zijn ten aanzien van de verschillende internationale organisaties en de bijdrage die zij kunnen leveren. Dat mag dus het ICC niet ondermijnen en dat moet, zoals ik het net schetste, effectief zijn in de aanvulling daarop. We zijn het allemaal eens over het doel. Dat zeg ik nog maar een keer tegen iedereen die er aandacht voor heeft gevraagd.

Tot slot, voorzitter. We gaan niet weer een hele reactie sturen op de rapporten van HCSS en AIV, zoals de heer Sjoerdsma vroeg. U zult dat wel terugzien in de debatten die we hier voeren, maar anders blijven we elkaar rapporten toesturen. Dus dat wilden we eigenlijk niet doen, maar we zullen hier uiteraard wel met elkaar reflecteren op die belangrijke bijdrage aan het debat en dat onderdeel laten zijn van de verdere besluitvorming.

De heer Sjoerdsma (D66):

Over dat belang van dat tribunaal voor agressie heb ik toch even een vraag aan de minister-president om ervoor te zorgen dat we elkaar goed verstaan. Is het kabinet nu principieel van mening dat een leider, in dit geval de leider van de Russische Federatie, verantwoordelijk moet en kan worden gesteld voor de misdaad agressie? En is het van belang dat Nederland zich daar achter stelt? Gewoon als een principieel standpunt.

Minister Rutte:

Als mens heb ik daar onmiddellijk een antwoord op, maar ik laat me even adviseren voordat ik hier iets zeg waardoor ik juist mijn positie juridisch versterk. Dus daar kom ik even op terug. Ik wil daar geen fout maken, omdat dit allemaal ook in het internationaal recht zo nauw luistert. Dus menselijk zijn we het meteen eens, maar ik wil even zeker weten of ik daarmee ook een politiek verstandig antwoord geef en niet juist mijn positie versterk.

De heer Sjoerdsma (D66):

Dat zou echt helemaal niemand willen denk ik, of bijna niemand in deze zaal. Dan laat ik dat even voor de tweede termijn. Dan wachten we dat antwoord af.

Ik wil het nog wel hebben over de rapporten van HCSS en AIV, want opnieuw doet de minister-president dat nu af als een soort van papierschuiverij. We blijven dan een beetje rapporten heen en weer schuiven en dan kijken we even verder. Ik wil er wel op wijzen dat deze door de Kamer gevraagde rapporten — het kabinet wilde daar zelf niet aan, omdat de minister-president geen zin had om te kijken naar

de worstcasescenario's — een grote voorspellende waarde hadden over wat er ging gebeuren. Een van de dingen die daarin stond, was bijvoorbeeld de kwetsbaarheid van de pijpleiding.

Minister Rutte:

Ja, klopt.

De heer Sjoerdsma (D66):

Daar hebben we niks aan gedaan; dat hebben we laten gebeuren. Dus ik zou de minister-president toch willen vragen om daar iets serieuzer naar te kijken, zodat de Kamer ook weet wat het kabinet doet met betrekking tot die scenario's.

Minister Rutte:

Nee, akkoord, maar mijn punt is niet dat we niet serieus kijken naar die rapporten. Ik ben heel blij met beide instituten. It goes without saying dat ze allebei van groot belang zijn in de Nederlandse beleidsvorming. Dat geldt voor beide. Ze zijn ook deels onderling concurrerend en wij kunnen op specifieke onderdelen nog een beroep doen op Clingendael, en daarnaast dus op HCSS en onze eigen adviesraad. Het enige wat ik zeg is dat als zij een rapport uitbrengen, we daar nu anders mee omgaan. Als bijvoorbeeld de WRR een rapport uitbrengt, hadden we daar toen ik deze baan kreeg een bijna even dik rapport in reactie op geschreven. Dan ben je inderdaad ... Hun rapport is geen papierschuiverij, maar onze reactie dreigt dat wel te worden. Ik heb liever dat we dit soort inzichten met elkaar heel snel in debatten onderdeel van de discussie laten zijn.

De heer Sjoerdsma (D66):

Het punt is natuurlijk dat ik die rapporten wilde, omdat ik het kabinet scherp wilde stellen op wat er zou kunnen gaan gebeuren. Dan zouden we preventief dingen kunnen gaan doen.

Minister Rutte:

Ja, dat is gelukt.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik heb geconstateerd dat het op één punt niet gelukt is. Dat kan gebeuren. We kunnen niet alles voorspellen in de wereld, maar ik heb er niet zo veel aan dat ik op een gegeven moment van het kabinet hoor: nou ja, we hebben dat een keer gelezen. Ik wil graag de geruststelling dat het kabinet bezig is met de punten die worden genoemd, dat het kabinet ze heeft gezien, dat het kabinet erover nadenkt en dat er vervolgens actie wordt ondernomen om te voorkomen dat die scenario's materialiseren.

Minister Rutte:

Wat we dan misschien kunnen doen, is niet een reactie schrijven op het hele rapport, maar in een volgende voortgangsbrief Oekraïne op een aantal relevante aspecten van de twee rapporten reflecties geven. Laten we het zo doen. Dan doen we het met een minimum aan bureaucratie en een maximum aan effect. Ik zie dat dat kan werken.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Ik heb nog een vraag over dat speciale tribunaal over agressie. De minister-president geeft aan dat dat een langdurig en complex traject is. Kan hij daar een nadere duiding van geven: wat is langdurig? Hoe zet de minister-president zich in Europees verband in om ervoor te zorgen dat dat langdurig minder langdurig wordt. Het is een pressiemiddel en een stukje gerechtigheid dat we volgens mij zo snel mogelijk moeten inzetten.

Minister **Rutte**:

Dat ligt natuurlijk primair bij de minister van Buitenlandse Zaken, maar zodra dat relevant is, ga ik natuurlijk helpen. Dat is nooit een probleem. Wij werken als één. In eerste instantie is het iets dat bij Buitenlandse Zaken goed wordt begeleid. Het gaat ook goed; daar zit het probleem ook niet.

In de eerste plaats is er echt bezorgdheid. Het mag nooit leiden tot een ondermijning van het ICC, dat als het gaat om mensenrechtenschendingen leidend is. Uiteraard is er ook het Oekraïense OM. Je moet heel precies zeggen: waar gaat zo'n agressie-tribunaal over? Dat gaat over het binnenvallen van een ander land. Daar heeft het, denk ik, echt meerwaarde. Maar dan moet je er wel voor zorgen dat je met een aantal landen samen optrekt. Die hebben waarschijnlijk allemaal die zorgen over het ICC. Daarbij komt dat iedereen nu zal zeggen: Wopke of Mark, we zitten nu even niet te wachten op een agressie-tribunaal; laten we er eerst voor zorgen dat Oekraïne sterk die winter ingaat. Je krijgt iedere keer die discussie over prioriteitsstelling. De grotere landen zijn natuurlijk bereid om er met ons in mee te denken.

Daar komt nog iets bij. Het zou voor de hand liggen als het naar Nederland komt, gezien de rol van Den Haag als stad van recht en vrede in het hele VN-systeem. Dat brengt ook allerlei aspecten met zich mee, bijvoorbeeld veiligheid, logistiek et cetera. Dus dat specifieke element moet je ook goed in beeld brengen.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Het blijft toch de vraag in de richting van deze minister-president wat deze minister-president vanuit zijn rol opvatting dan gaat doen om ervoor te zorgen dat we dat proces met elkaar versnellen en daar in Europees verband meer draagvlak voor gaan zoeken. Ik begrijp dat het meer bij de minister van Buitenlandse Zaken ligt, maar ik vind dit wel zo'n prioriteit dat de minister-president dit ook op zich kan nemen.

Minister **Rutte**:

Maar soms werkt dat niet. Als ik hier nu over begin naar mijn collega's, terwijl de ministers van Buitenlandse Zaken ermee bezig zijn, dan weten die niet waar ik het over heb. Je moet het ook een beetje praktisch houden. Wat we dus vaak doen is dat de ministers van Buitenlandse Zaken dit soort projecten, bijvoorbeeld ook Magnitsky en andere zaken, met elkaar uitwerken. En dan kan het soms nuttig zijn dat je in de Europese Raad of in bilaterale contacten tegen collega's zegt: hé jongens, hier kookt iets — positief, bedoel ik — laten we hier met elkaar een duw tegen geven. Dat werkt vaak veel beter dan wanneer ik tegen Hoekstra zeg dat ik het overneem, want dan ga ik erover praten met

mijn collega's, die me dan allemaal gaan zitten aankijken met een blik van "waar heeft hij het over?". Het is dus gewoon praktisch. Maar uiteraard doen we het allemaal samen.

Voorzitter. Dan was er een heel aantal vragen over zaken die niet voor deze Europese Raad aan de orde zijn, maar ik snap ze wel. Ze gaan over de uitbreiding van Schengen.

Om te beginnen Bosnië. Ja, er zijn natuurlijk zorgen over de ontwikkelingen daar en die hoor ik ook uit de Kamer terug. In het rapport van de Commissie zie je ook weinig voortgang op de veertien belangrijke aspecten. Toch zegt de Commissie dat ze de kandidaat-lidstatus kunnen krijgen. Daarop gaan we terugkomen in de kabinetsappreciatie van het uitbreidingspakket. Die komt mid-november. We hadden de afspraak gemaakt dat er op een substantiële subset van die veertien aspecten toch wel wat voortgang zou moeten zijn.

Tegelijkertijd is het ook weer de vraag of je het als enige moet gaan tegenhouden als in Europa iedereen behalve Nederland zou zeggen dat we ze kandidaat-lid moeten maken. We moeten kijken hoe dat speelveld zich ontwikkelt. Het is in ieder geval niet op deze Europese Raad aan de orde. Dat komt pas later. We zullen het ook met Europese partners bespreken. Het zat aanvankelijk ook helemaal niet in het plan dat Bosnië als tussenstap kandidaat-lid zou worden. In hun specifieke toetredingsproces zat die hele stap niet. Die is er ingeschoven als een denkbare stap vanwege de besluitvorming over kandidaat-lidmaatschap van Moldavië en Oekraïne. Vandaar dat dat nu in beeld is gekomen. Als je er dus heel precies naar kijkt, kun je echt nog wel je vraagtekens zetten bij of ze er nu aan toe zijn. Maar ik denk dat er ook nog een politieke dynamiek is die je mogelijk ook moet meewegen.

Ik zag dat de heer Van Wijngaarden ook even naar voren kwam lopen, maar hij loopt nu weer weg. Ik heb net de goede zin uitgesproken, begrijp ik.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Precies.

Minister **Rutte**:

Dan is natuurlijk de vraag wat Nederland gaat doen om te ondersteunen en het staatsbestel daar verder te versterken. Ik zei al dat het belangrijk is dat die prioriteiten verder worden "vorangebracht", zoals de Duitsers zouden zeggen, en dat daar voortgang op komt. Dan moeten we ook alle argumenten van de Europese Commissie om tot dit uiteindelijke advies te komen eens heel goed analyseren. Nogmaals, we komen daarop terug bij de kabinetsappreciatie.

Ten aanzien van Kosovo: we zijn de update die er is gekomen op 6 oktober aan het bestuderen. Ook daar zullen wij een appreciatie van sturen aan de Kamer. Dat is in lijn met de motie-Piri/Van der Lee. Dat doen we samen met de appreciatie van het jaarlijkse uitbreidingspakket waar ik het net over had. Die brief kunt u mid-november verwachten. Inderdaad, de Commissie concludeert dat Kosovo aan de voorwaarden en aan de benchmarks voldoet voor visumliberalisatie.

Dan was er de vraag of hoofdstuk 31 van het acquis langzamerhand niet steeds zwaarder gaat wegen. Dat was een vraag van Van Wijngaarden naar aanleiding van Servië. Ik ben het ermee eens dat het van belang is dat kandidaat-lidstaten zich aansluiten bij het Europees gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid. Bij Servië zien we daar eigenlijk een trend de verkeerde kant op met minder aansluiting dan een jaar geleden. Ze weigeren ook de sancties tegen Rusland over te nemen en dat is in tijden van oorlog eigenlijk niet goed te verkroppen. Je mag echt meer verwachten van Servië als kandidaat-lidstaat. Servië moet nu actief uitdragen dat zij die toekomst in de Europese Unie zelf willen. Daar spreken we Servië ook op aan. Dat doen we bilateraal en in EU-verband. We nemen dat ook mee in de appreciatie van het uitbreidingspakket. Ik deel die zorg en ook de mening dat hoofdstuk 31 alleen maar in belang toeneemt.

Ik ben het overigens eens met de heer Van der Lee en anderen — nee, dat was specifiek Van der Lee — dat je moet voorkomen dat allerlei bilaterale zaken, zoals Bulgarije richting Noord-Macedonië, een rol gaan spelen in de hele uitbreidingsdiscussie. Tegelijkertijd, als het gebeurt, dan moeten we er ook wat mee, want Bulgarije kon het allemaal blokkeren. Gelukkig is er nu stap voor stap wat vooruitgang op Noord-Macedonië. Maar de voortgang moet afhankelijk zijn van de fundamenteën, dus van de Kopenhagencriteria, en niet van bilaterale vraagstukken rond geschiedenisboeken. Het is ook gewoon niet wenselijk dat dat onderdeel wordt van die onderhandelingen. Bulgarije weet dat ook. Maar goed, tegelijkertijd proberen we ook de Bulgaren en de Noord-Macedoniërs te helpen om het probleem op te lossen. Je kan dat vinden, maar het blijft unaniniteit en als zij het wel belangrijk vinden, kunnen ze het blokkeren. Vandaar. Eens met de meer principiële uitspraak; die delen we volledig.

Als het gaat om rechtsstatelijkheidsnetwerken en ambassades in de regio, doen we dan genoeg om kandidaat-lidstaten versneld te laten toetreden? Dit is ook een vraag van de heer Van der Lee. Onze ambassades in de regio helpen onder andere via het rechtsstatelijkheidsnetwerk. Daarnaast is Nederland zeer actief in het ondersteunen van potentiële kandidaat-lidstaten bij het feit dat ze heel veel moeilijke hervormingen moeten doorvoeren. We proberen dat strikt, fair en betrokken te doen. Op die manier proberen we hen actief te helpen om aan de voorwaarden te voldoen en daarmee het toetredingsproces te versnellen, maar dat kost tijd.

In antwoord op de motie-Omtzigt/Stoffer — dit is een vraag van de heer Bisschop — hebben we duidelijk gemaakt dat er geen veiligheidsimplicaties zitten aan de toekenning van de kandidaat-lidmaatschapsstatus aan Oekraïne en Moldavië. Artikel 42, en vooral artikel 42, lid 3, geldt alleen voor de Europese lidstaten. Ik ben het met de heer Bisschop eens dat de oorlog in Oekraïne wel degelijk consequenties heeft voor de Europese Unie, maar die staan los van het toekennen van die kandidaat-lidmaatschapsstatus. Ook hier geldt dat we blijven vasthouden aan strikte toetredingscriteria, ook voor Oekraïne. Er is alleen voortgang in het toetredingsproces als er ook voortgang is op de hervormingen, die gaan over de corruptiebestrijding, rule of law en andere zaken die daarbij van belang zijn.

Dan over Schengen. Er is niks principieel tegen toetreding van Bulgarije of Roemenië tot Schengen. Als zij klaar zijn, kunnen ze erbij. Het probleem is het volgende. Voor beide hebben wij een nieuwe update nodig van het Coöperatie en Verificatie Mechanisme. Dit wordt nu voor Roemenië gemaakt, maar niet voor Bulgarije. Dat is een probleem. Twee is dat de missies die nu plaatsvinden onder het Schengenevaluatie- en monitoringsmechanisme, niet compleet zijn. Op dit moment ontbreekt nog het Schengen Informatie Systeem en hoe ze omgaan met returns. Ik heb dit uitvoerig besproken met Klaus Johannis, de president, toen ik hem vorige week in Sibiu trof bij het bezoek aan de Nederlandse troepen. We hebben tegen elkaar gezegd dat we eerst gaan kijken wat er uit deze, in onze ogen te beperkte, SEMM-missie komt. Daarnaast kijken we wat er uit het CVM komt en zullen we samen het initiatief nemen richting de Commissie om te zeggen: laten we nou snel die missie completer maken. Als uit die uitkomsten zou blijken dat ze klaar zijn, kunnen ze er ook bij. Nederland zal niet dwarsliggen, maar dan moeten ze er ook strikt, fair en betrokken klaar voor zijn. Bij Bulgarije speelt het specifieke probleem dat het CVM geen onderdeel is van die gesprekken. Daar is ook nationaal nog van alles aan de hand, omdat er nu geen handelende regering is, om het maar eens op z'n Vlaams uit te drukken. Dat op uitbreiding en Schengen.

Ik kom nu bij het stapeltje "overig" en daar zit heel veel in. Om te beginnen natuurlijk Iran. Bij Iran geldt dat ten aanzien van de verschrikkelijke gebeurtenissen die we de afgelopen week iedere dag op tv zien en vooral ten aanzien van het grove geweld tegen vrouwen in Iran, ook tegen mannen maar in eerste plaats tegen vrouwen op dit moment, de Raad Buitenlandse Zaken sancties heeft aangenomen over personen en entiteiten op 17 oktober. Dat is dus gebeurd.

Iran is duidelijk een grens overgegaan met de steun aan Rusland door het verstrekken van drones die Rusland nu in Oekraïne inzet. Daarom vinden wij het van groot belang dat er ook daarvoor sancties komen. Ik wil hierop nu niet speculeren, want we zeggen altijd dat we pas met sancties komen als ze klaar zijn, maar daar wordt op dit moment verschrikkelijk hard aan gewerkt. Nederland is daar zeer nauw bij betrokken. Wij dringen er zeer op aan dat dit gaat lukken. Het is een drukmiddel dat we nu nodig hebben. Daarnaast hebben we bilateraal met Iran gesproken, zowel in Teheran vanuit onze post als hier met de ambassadeur. Onze opvatting is indringend overgebracht, maar dat ging toen vooral over de kwestie met de verschrikkelijke beelden van geweld tegen vrouwen in Iran en van ander geweld in Iran. Wat betreft de sancties in verband met de dronesleveringen et cetera geldt dat wij het van groot belang vinden dat die sancties er komen. Ze zijn die grens overgegaan. Wij willen dat die sancties er komen, maar nogmaals: ik ga er niet over speculeren tot ze er echt zijn. Ze zijn er al voor het geweld, maar nog niet voor de steun aan Rusland in het conflict met Oekraïne.

Dan was er over dual use nog een specifieke vraag van de heer Van der Lee. Wij zijn als kabinet tegen de export van dual-usegoederen voor militaire doeleinden, zoals die ook verwerkt kunnen worden in drones voor Iran. Het Europees beleid op dit gebied is ook zeer restrictief. Waar mogelijk en effectief willen we dat aanscherpen. Maar nogmaals, ik heb net al gezegd dat over nieuwe sancties gesprekken gaande zijn.

Dan China. De discussie over Taiwan, de discussie over veiligheid en andere kwesties, en uiteraard de grote zorgen over de mensenrechtensituatie in Xinjiang en over de Oei-goeren, maken de relatie ingewikkeld. Tegelijkertijd blijft het ook van groot belang dat we de dialoog met China gaande houden. Dat doen we dus ook. We kaarten het belang dat de spanningen afnemen, zeker ook over Taiwan, in alle contacten aan. De EU zet in op de-escalatie. Ik denk niet dat het gaat helpen om in de Europese Raad te gaan pleiten voor een groot pakket aan politieke en economische maatregelen. Wij volgen de situatie zeer nauwgezet en wij coördineren dat heel precies met onze partners. Over hoe dat precies loopt, kan ik hier niet en public uitspraken doen, maar dat is zeer intensief.

Ten aanzien van specifieke chips — de hele semiconductor-industrie — geldt dat we die waardeketen weerbaarder moeten maken. Ik denk dat we dat allemaal zien. Daarbij kan het belang van halfgeleider technologie niet worden onderschat. Die waardeketen is complex en internationaal van aard. Daarom moeten we ook hier het hele ecosysteem in de EU versterken. Dat doen we uiteraard ook in zeer nauw overleg met de Nederlandse halfgeleiderindustrie.

Voorzitter. Om China nog even af te ronden: er was nog een vraag specifiek over de mensenrechtensituatie in Xinjiang. Ik ben natuurlijk teleurgesteld over het wegstemmen van de procedurele resolutie in de Mensenrechtenraad over het OHCHR-rapport. Dat mag ook niet betekenen dat het rapport nu in de la verdwijnt. Met EU-collega's blijven wij kijken naar mogelijkheden om opvolging te geven aan het rapport. We benadrukken ook dat er voor grote landen als China geen andere regels mogen gelden. Hiervoor geldt dat wij China zien als een partner, maar ook als een concurrent en als systeemrivaal. Dat is allemaal neergelegd in de Europese Strategic Outlook 2019. Ik zei al dat de relatie met China steeds complexer wordt en ook is geworden. Daarmee komt de nadruk in toenemende mate te liggen op het beschermen van onze waarden en onze belangen.

Dat is ook het punt dat de heer Amhaouch opbracht: de strategische afhankelijkheden. Ik wil daar in reactie op zeggen dat we ook moeten zorgen dat de dialoog gaande blijft. China blijft een belangrijke economische speler. We hebben ook gedeelde belangen en we hebben elkaar soms nodig. Denk aan klimaatverandering. We moeten ervoor zorgen dat we de risico's van de strategische afhankelijkheden zo veel mogelijk mitigeren. De balans moet daarbij niet doorslaan. Daarom moeten we er ook voor zorgen dat dat niet leidt tot bijvoorbeeld ongewenst protectionisme, als het gaat om het afdekken van onze belangen in een sfeer van onze technologische sectoren. Dat moet een strategische autonomie zijn, maar wel open, zoals wij steeds benadrukken.

De heer Sjoerdsma (D66):

Als China iets zou proberen met Taiwan, dan zullen de consequenties voor de wereldeconomie, maar ook voor de Nederlandse economie, een veelvoud zijn van datgene wat we nu met Oekraïne hebben meegemaakt. Ik heb gepleit om aan China heel duidelijk te maken wat de consequenties, de kosten, zouden zijn van een dergelijke actie, zodat ze daarvan zouden afzien, zodat ze dat niet gaan doen. Dat is een pakket aan politieke, militaire en economische maatregelen. De premier zegt net: daar wil ik niet aan. Dan is mijn

vraag hoe hij China wil afhouden van dit pad waarvan de leider net nog publiekelijk heeft gezegd: wij sluiten geweld zeker niet uit en sowieso hoort Taiwan bij ons; punt.

Minister Rutte:

Dat is natuurlijk een bekend standpunt van China. Wij steunen op zichzelf de één-Chinapolitiek. Wij hebben zelf geen diplomatieke relaties met Taiwan. Maar het is natuurlijk onacceptabel dat er militair of anderszins druk op Taiwan wordt gezet. De heer Sjoerdsma zegt dan: je zou eigenlijk nu al moeten zeggen wat de politieke en economische maatregelen kunnen zijn. Daar kiezen wij niet voor. Wij zeggen dat het hier van belang is dat we met elkaar heel precies bespreken wat er nodig is en dat die boodschap aan China wordt overgebracht. Dat doen we met onze partners, ook met de Verenigde Staten. Dat gebeurt ook regelmatig, zonder daar in het publiek uitspraken over te doen.

De heer Sjoerdsma (D66):

Hoe succesvol was deze methode met Rusland, zou ik willen zeggen. Hoe succesvol was het om niet te praten over de consequenties die het zou hebben als Rusland Oekraïne zou binnenvallen? Meerdere fracties in dit parlement hebben toen gezegd: maak het nou duidelijk, maak nou duidelijk hoe groot die kosten gaan zijn. Dit kabinet zei: nee, dat moeten we zeker niet doen, want dat is onverstandig. En nu met China zien we eigenlijk weer precies hetzelfde. Opnieuw herhaalt de Chinese leider, de leider in Beijing: Taiwan hoort bij ons en wij sluiten geweld niet uit. En opnieuw zegt het kabinet: ja, daar moeten we niet openlijk over praten. Ik vraag me echt af welke lessen we nu trekken uit de invasie van Rusland in Oekraïne. Welke lessen trekken we nu om ervoor te zorgen dat hetzelfde niet gebeurt met betrekking tot Taiwan?

Minister Rutte:

Om te beginnen vind ik het nogal wat om dat precies op één hoop te vegen. Ik vind dat er echt wel een groot verschil zit tussen de situatie rondom Taiwan en de precieze diplomatieke positie van Taiwan ten opzichte van China versus Oekraïne als een compleet soeverein land en dat wat Rusland daar doet. Tegelijkertijd ben ik het met Sjoerdsma eens dat het onacceptabel is als er druk, coercion of wat dan ook op Taiwan gezet wordt. Ik vind het onverstandig om nu met grote economische en politieke pakketten te komen. Ik denk dat het veel verstandiger is dat we met elkaar, in onze relatie met Amerika en onze Europese partners, heel goed deconflicteren en afstemmen wat daar nodig is — dat doen we inderdaad ook met de Verenigde Staten — maar daar inderdaad geen dingen over zeggen in het publiek.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Ik wil graag even doorgaan op het terechte punt van de heer Sjoerdsma. De vraag is niet om nu al met een sanctiepakket te komen, maar om aan te geven wat mogelijke consequenties kunnen zijn. Ik denk ook dat we een les moeten trekken uit het feit dat als een groot land, tegenwoordig met een grote economie, maar ook met een sterk leger, zich als een bully gedraagt, je er niet komt met het vermijden van onnodige provocaties en er niet publiek over spreken. Die strategie werkt niet. De wijze waarop China

reageerde op het bezoek van Pelosi aan Taiwan, was gewoon echt mesjogge. En dat maar laten gebeuren ... We moeten ergens een grens trekken. Ik roep de premier op om na te denken over de vraag op welke wijze we het dan wel doen.

Minister Rutte:

Ik denk dat het veel krachtiger is dat China heel goed weet wat daar de gevolgen van zouden zijn, zonder daar nu in het openbaar uitspraken over te doen. Er is echt een hele andere situatie tussen China en Taiwan dan tussen Rusland en Oekraïne. Wij zijn het er allemaal over eens dat druk zetten op Taiwan, het dreigen met binnenvallen en het dreigen met blokkades op zichzelf onacceptabel is. Daar is geen discussie over.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

En toch vind ik dat merkwaardig, want China houdt niet op met in het openbaar uitspraken te doen. Dan hoor je daar toch in het openbaar ook wat tegenover te zetten?

Minister Rutte:

En dat doe ik hier dus ook. Ik spreek hier uit dat ik die vormen van druk zetten op Taiwan niet acceptabel vind. Maar ik spreek ook uit dat ik het niet verstandig vind om nu in het openbaar te speculeren over welke politieke of economische maatregelen er dan zouden volgen. China is zich er echt zeer van bewust dat de reactie dan stevig zal zijn.

Voorzitter. Dan kom ik bij Qatar. Dat wij als Nederland naar Qatar gaan, staat ook niet op de agenda van de Europese Raad, maar er zijn toch vragen over gesteld. Ik verwijs korthedshalve toch maar even naar de brief van de minister van Buitenlandse Zaken van vandaag. Dit is altijd een afweging die je maakt. Het belang hier is de bilaterale diplomatie, zodat we juist door dit soort contacten ook aandacht kunnen besteden aan de mensenrechtenkwesties. Daarover zijn natuurlijk grote zorgen en die zorgen worden ook gedeeld, bijvoorbeeld die over de arbeidsmigranten in Qatar. Tegelijkertijd is Qatar ook een belangrijke partner voor ons. Qatar is belangrijk voor de verdere evacuaties uit Afghanistan, vanwege de grote rol die het land speelt in de regio en vanwege de energiezekerheid. Dus ik denk dat het verstandig is om die dialoog wel te hebben en om niet als enige Europese land te besluiten om geen delegatie te sturen.

Dan komt de vraag: wie gaat er dan? Dat moeten we nog allemaal beslissen, maar ik heb ook gezegd dat we niets uitsluiten. Dus dat zou ook de koning kunnen zijn. Ik zou het ook zelf kunnen zijn. Maar daar zeggen we nog niks over, want we gaan nu eerst kijken hoe Nederland het daar doet. Het allerbelangrijkste is natuurlijk dat onze sporters daar fantastische wedstrijden gaan spelen.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Met dat laatste ben ik het zeer eens. Het is vanzelfsprekend belangrijk dat Nederland daar goede wedstrijden gaat spelen, maar het gaat hier natuurlijk om de motie. De Tweede Kamer heeft een duidelijke uitspraak gedaan: geen officiële afvaardiging naar Qatar. Daar zijn redenen voor, zoals ernstige mensenrechtenschendingen en meer dan

6.000 doden. De vraag is niet om de banden met Qatar te verbreken of om het gesprek over mensenrechtenschendingen te stoppen, want dat wil ik allemaal niet. De vraag is alleen maar: vier nou geen feestje in zo'n stadion, in zo'n skybox. Begrijpt de minister-president die wens van de Kamer en waarom legt hij die dan naast zich neer?

Minister Rutte:

Een feestje vieren in een skybox, dat moeten we inderdaad zien te voorkomen. Het gaat nu over de aanwezigheid van Nederland in Qatar en dat moet uiteraard op een serene wijze, op een gepaste wijze. Daar zijn we het niet over eens. Dat klopt! Een Kamermeerderheid en het kabinet zijn het daar niet over eens. Dat is feitelijk waar, maar dat kan in het leven soms gebeuren. We hebben het goed gewogen. We hebben daar echt zorgvuldig over gesproken en die motie is dus niet "slanker hand" terzijde gelegd. Alleen, we hebben na het debat en na de discussie alles afwegend de keuze gemaakt die in de brief is neergelegd.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dat het kabinet er goed over heeft nagedacht, dat geloof ik graag, want de motie is inmiddels anderhalf jaar oud. Dus u heeft uw tijd ervoor genomen. Wat mij wel verbaast, is dat de premier nu ook zelfs letterlijk de koning noemt. Hij weet nog niet wie hij precies gaat sturen. Dat kan een staatssecretaris of een minister zijn, maar het kan óók de koning zijn of de premier zelf. Dan moet ik dus denken aan die foto van onze koning met Poetin. Een pijnlijk voorval! Ik denk dat de premier dat nu ook zegt. In Qatar zit een emir en die is ook geen lieverdje: vrouwenrechten en homorechten worden keihard geschonden in dat land. En daarbij komen ook nog eens alle mensenrechtenschendingen rond de bouwvakkers en de arbeidsmigranten. U wilt het toch niet op uw geweten hebben, vraag ik de premier, dat u de koning daarnaartoe stuurt en dat er weer zo'n pijnlijke foto wordt genomen?

Minister Rutte:

De heer Van Dijk heeft nu al een keer of tien gerefereerd aan de foto uit 2014 en dat gaat zeker nog een elfde keer gebeuren. Maar ik vind dat echt losstaan van dit besluit. Wij zullen het op een fatsoenlijke manier moeten doen, maar ik ben ook eerlijk naar de Kamer. We sluiten niet uit dat ik of de koning of wij allebei daar zijn.

Mevrouw Piri (PvdA):

Toch een vraag, omdat er wel echt gewoon een hele duidelijke Kamermotie ligt. Slechts drie fracties, waarvan toevallig twee coalitiepartijen, hebben tegengestemd. Ik snap dat er allerlei belangen spelen en ik snap dat er in de diplomatie meer belangen spelen. Dat is ook uitgelegd in de brief. De reden voor deze Kamermotie was de verschrikkelijke situatie van arbeidsmigranten en dat er duizenden mensen zijn omgekomen. Wat doet het kabinet dan als alternatief of wat heeft het kabinet het afgelopen anderhalf jaar gedaan om daar een punt van te maken?

Minister Rutte:

Dat doen we en dat zullen we ook doen als we daar zijn. En dat zullen we daarna ook blijven doen als dat nodig is. Dus

dat is onderdeel van onze gesprekken met de Qatari. Dat doen alle EU-lidstaten en alle gelijkgezinde landen, want die delen onze zorgen over de positie van arbeidsmigranten in Qatar. Tegelijkertijd zie je dat al die landen toch ook naar Qatar gaan, zowel om de eigen troepen, de eigen voetballers, aan te moedigen als om daar, juist door er te zijn, opnieuw aandacht te vragen voor dit belangrijke onderwerp. Dus daar gaan we mee door. Dat zullen we ook niet loslaten, omdat we het daarover eens zijn. Tegelijkertijd is die relatie ook van belang vanwege Afghanistan, energiezekerheid en de rol van Qatar in de regio.

Mevrouw Piri (PvdA):

Samenvattend, als de koning daarheen gaat, zal hij daar gesprekken voeren over de situatie van arbeidsmigranten in Qatar. Begrijp ik dat goed?

Minister Rutte:

Nee, als de koning daarheen gaat, wordt dat natuurlijk altijd ministerieel gedekt. De minister van Buitenlandse Zaken of ik zal daar dan ook bij zijn en dan zullen we in dat kader die gesprekken voeren.

Dan was er de vraag over Zweden en Italië, over de gedoogsteun in Zweden en de mogelijk aanstaande Italiaanse regering. Wij gaan niet over kabinetsformaties in andere landen, zoals zij er ook niet over gaan in Nederland. Wij dansen met wie er op de dansvloer verschijnt. Daar proberen we altijd zo goed mogelijke relaties mee op te bouwen. Zo werkt dat.

Dan was er de vraag van de heer Van Wijngaarden over de Europese Rekenkamer. Die heeft een hoog foutenpercentage geconstateerd ten aanzien van de EU-begroting. Nederland is daar bezorgd over. Wij maken ons hard voor een verbeterd financieel beheer van Europese middelen. De minister van Financiën zal de Kamer in het kader van de Ecofin-Raad nader informeren over het Rekenkamerrapport, maar ook over de opstelling van de Nederlandse regering bij de dechargeprocedure. Dat komt dus nog terug. Het gaat hier om rechtmatigheid, dus om de vraag of de uitgaven volgens de regels zijn gegaan. Dat betekent niet dat er meteen sprake is van fraude of corruptie, maar niettemin is het ernstig. Daarom zullen we daar nog nader op terugkomen.

Dan over de begrotingsdiscipline. Ja, het is van groot belang dat landen zich daaraan houden. Wij zullen ook in Brussel blijven benadrukken dat het noodzakelijk is om terug te keren naar de normale begrotingsdiscipline om de houdbaarheid van overheidsfinanciën in Europa verder te waarborgen.

Dan was er de vraag van de heer Dassen, maar ook van Eppink, Maeijer en anderen, over gemeenschappelijke schulduitgifte. Daarvoor geldt dat Nederland niet voor eurobondsachtige constructies is. Soms kun je wat dingen doen waarbij je gebruikmaakt van het Europese budget, zoals bij de SURE-regeling. Soms kun je het ook nog doen doordat je gebruikmaakt van de eigen taartpunt, zo noem ik het maar even, dus de Nederlandse financiële positie, zonder dat het leidt tot de uitgifte van gemeenschappelijke schulden. Maar op dit moment speelt dat niet omdat er nog zo verschrikkelijk veel geld in alle vetpotten zit dat wij het niet nodig vinden om nu na te denken over aanvullende

financiering. Het is ook niet aan mij, zeg ik tegen de heer Eppink, om in te gaan op Duitsland en op wat de heer Scholz wel of niet gaat doen. Dat zullen we zien. Er zijn natuurlijk ook verschillende dingen die de Commissie kan voorstellen met QMV. Die kan dingen voorstellen onder artikel 122. Dat speelt op dit moment niet. Wij proberen dat ook te voorkomen. Maar je weet natuurlijk niet zeker of we dat altijd voor elkaar krijgen als dat onder QMV gebeurt.

Ja? Anders ga ik nog even door, voorzitter.

De voorzitter:

Ik kijk even naar u om te zien of u alle vragen hebt gehad.

Minister Rutte:

Ik heb er nog een paar. Zal ik ze snel afronden? Dan heb ik alles af.

De voorzitter:

Als u het afrondt, dan geef ik de heer Dassen het woord.

Minister Rutte:

Het rapport Sustainable Finance Lab is openbaar. Het is niet aan ons om dergelijke rapporten door te sturen aan de Commissie. Maar de kabinetsinzet is uitgebreid toegelicht in de brief van maart jongstleden.

Van der Plas, Amhaouch en Van Wijngaarden hebben ook gevraagd naar de begrotingsdiscipline. Ik heb daar net antwoord op gegeven.

Is de Europese missie een artikel 100-missie? Er is toegezegd dat de minister van Buitenlandse Zaken de Kamer hierover zal informeren in een verslag van de RBZ. Dat wordt vrijdag verstuurd. De artikel 100-procedure en het bijbehorende toetsingskader zijn van toepassing bij de uitzending van militaire eenheden bij internationale crisisbeheersingsoperaties. Dat is op dit moment niet aan de orde. Mocht het kabinet besluiten tot uitzending van de eenheid, dan is het niet waarschijnlijk dat die in de uitoefening van haar taak ook wapengeweld zou moeten toepassen of het risico zou lopen daaraan te worden blootgesteld. Het gaat om trainingsactiviteiten buiten Oekraïne. Als het kabinet zou besluiten tot een nadere bijdrage aan die EU MAM Oekraïne, dan wordt de Kamer daarover ongeacht de toepasselbaarheid van artikel 100 geïnformeerd. Op dit moment lijkt het geen artikel 100-missie te zijn, maar of Nederland wel of niet bijdraagt, wordt uiteraard met de Kamer gedeeld.

De vraag was ook die vanuit het Brussels hoofdkwartier wordt gecoördineerd. De nieuwe missie wordt aangestuurd vanuit het Military Planning and Conduct Capability. Dat is het militaire hoofdkwartier van de EU in Brussel. Dat is ook de normale praktijk voor dit soort missies. Lidstaten bepalen daarbij zelf wat ze aanbieden aan trainingen. Wij kijken er nu naar of wij dat kunnen doen, want lidstaten is gevraagd een bijdrage te leveren. Nogmaals, we verwachten daar vrijdag nadere besluitvorming over.

De strategische afhankelijkheid hadden we al besproken.

Voorzitter. De Commissie is met een voorstel gekomen voor natuurhersteldoelen. Het kabinet maakt zich zorgen over dat voorstel, met name over het verslechteringsverbod. Dat deel ik met mevrouw Van der Plas. Afgelopen vrijdag hebben we de Kamer ook een BNC-fiche gestuurd met het kabinetsstandpunt, dat denk ik ook echoot wat mevrouw Van der Plas daarover heeft gezegd. Dat BNC-fiche is nu ons richtsnoer voor de onderhandelingen. Dat wordt uiteraard ook indringend gedeeld met de Europese Commissie.

Tot slot de vraag de heer Bisschop over dierlijke mest. Het kabinet is voorstander van het gebruik van kunstmestvervangers op basis van dierlijke mest. Dat is ook in lijn met oproepen en moties vanuit de Kamer. Er is in april 2022 ook een verzoek gedaan bij de Commissie om tot een landenspecifieke oplossing te komen die de inzet van Nederland mogelijk maakt. Bij de Landbouwrap van 17 oktober is er wederom bij de Europese Commissie op aangedrongen om op dit punt snel met wetgevingsvoorstellen te komen. Het kabinet is het ook met de Staatkundig Gereformeerde Partij eens dat de recente ontwikkelingen ten aanzien van energie en gas de noodzaak alleen maar versterken om hierop in te zetten, want we zien gewoon dat de productie van kunstmest terugloopt en dat het op heel veel terreinen kan helpen als hiervoor door Europese regelgeving meer ruimte komt. Dus het kabinet is het op dit punt met Bisschop eens, en ook met het punt van Van der Plas.

De voorzitter:

Dank u wel. De heer Dassen, Volt.

De heer Dassen (Volt):

Ik wil nog even terug naar de nieuwe regels die de Amerikanen hebben opgesteld voor de chipsector. Er zijn nu nieuwe regels voor het exportbeleid richting China. Japan lijkt daarmee akkoord te gaan, maar dat raakt mogelijk ook de chipindustrie hier en in Europa. We hebben als Europa natuurlijk behoorlijke ambities om minder afhankelijk te worden van de rest van de wereld en om onze productie van chips flink omhoog te krikken. Nou ben ik benieuwd hoe die onderhandelingen lopen. Is Nederland zelf in gesprek met de Verenigde Staten of Japan?

Minister Rutte:

Ja, ik weet dat we daarmee in gesprek zijn, maar ik heb niet de laatste stand. Dat is ook nog heel ver van deze Europese Raad weg. Dus ik zoek of ik dit nu even kan wegschuiven naar een ander overleg. Ik heb dat nu echt niet paraat, en ook niet de ambtelijke afvaardiging om daar robuust advies over te vragen.

De heer Dassen (Volt):

Dan kom ik daar op een ander moment op terug.

Minister Rutte:

Ja, heel graag.

De heer Dassen (Volt):

Maar ik wil de minister-president in ieder geval meegeven dat deze onderhandelingen eigenlijk op Europees niveau

gevoerd moeten worden, om ervoor te zorgen dat we daar het gewicht van de hele Europese Unie achter zetten. Anders lopen we dadelijk het gevaar dat we met deze exportregeling meegaan en dat die dan juist de Europese chipindustrie gaat raken.

Minister Rutte:

Dat snap ik. Ik zeg er nog geen ja op, maar mijn eerste gevoel is dat de heer Dassen hier een goed punt heeft. Maar laten we afspreken dat we nog even een plek zoeken waar dit verder kan worden uitgediept.

De heer Amhaouch (CDA):

Ik ben het met de heer Dassen eens dat dit Europees is; het raakt namelijk de Europese halfgeleiderindustrie, niet alleen de Nederlandse bedrijven.

Maar ik had mijn vraag gemist, al kan het goed zijn dat ik niet goed opgelet heb. Ik had over de wederopbouw van Oekraïne het volgende gevraagd. Er wordt een beroep gedaan op Nederlandse bedrijven. Die gaan daarmee aan de slag. Hoe wordt het risico nou gedeeld? Want het is zo onzeker wat er allemaal gebeurt. Wordt daar op Europees niveau over gesproken? Komt er een Europees garantiefonds of moeten nationale staten dat zelf doen? Dat vraag ik ook omdat we in deze Kamer hebben aangedrongen op een Europees marshallplan. Dan horen de faciliteiten er ook bij.

Minister Rutte:

Ja, die vraag is gesteld. Mijn antwoord was dat onze prioriteit ligt bij het voor elkaar krijgen van liquiditeitssteun, maar daarmee heb ik antwoord gegeven op een niet gestelde vraag, namelijk: wat vind je van een Europees garantiefonds? Dus sorry, nog even geduld. Daar komen we op terug.

De voorzitter:

Dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de eerste termijn van de kant van het kabinet. Dan gaan we ... O, mevrouw Gündoğan.

Mevrouw Gündoğan (Lid Gündoğan):

Ik miste toch een paar dingen. In mijn inbreng had ik gevraagd of de bijdrage van Noorwegen en Zwitserland, die heel veel profiteren van de Europese markt, op termijn misschien omhoog kan gaan.

Ik had het ook over de grote mondiale schuldenberg, die ik echt als een risico zie, niet meteen voor morgen maar wel voor de toekomst, zeker met de rentestand, die steeds verder omhooggaat. Ik heb snel even gerekend. Als die daadwerkelijk van 4,7% vandaag naar 5% gaat stijgen, dan is Italië met zijn schuldenberg van 151% straks 7,5% van zijn bnp kwijt aan rente. Italië is too big to fail. Nout Wellink laat zich daar ook heel kritisch over uit. Ik mis de politieke urgentie. Wordt dat in de rest van Europa wel steeds meer gezien als iets waarin samen moet worden opgetrokken? Ik bedacht drie dingen die men zou kunnen doen: de aanbodeconomie vergroten, fiscale hervormingen doorvoeren, inclusief het aanpakken van belastingontwijking, en de

schulden herstructureren. Al die dingen die we misschien in de achterkamertjes willen bespreken, wil ik nu even openbaar, want er dreigt echt een grote economische crisis.

Minister Rutte:

Ja, en dan benoem ik nog even de olifant in de kamer: Italië heeft het ESM-verdrag niet geratificeerd en maakt ook geen enkele aanstalten om dat te doen. Dat is natuurlijk slecht, want dat is het eerste noodscherm dat je hebt als een land in grote problemen komt. Dat maakt het bijna onmogelijk om op een andere manier te gaan helpen. De regering-Draghi is, mede geïnspireerd door de noodzaak daartoe vanuit de RRF (Recovery and Resilience Facility), het herstelplan, wel bezig geweest om op vrij grote schaal hervormingen door te voeren in de huizenmarkt, de pensioenmarkt en de arbeidsmarkt. Maar ja, die is nu ook klaar en we weten natuurlijk niet wat de nieuwe regering gaat doen. We moeten dat afwachten. Ik weet dat de Europese Commissie als de bok op de haverkist zit om zeker te weten dat bij de uitkering van volgende tranches Italië doorgaat met hervormen. Ik denk zelf dat hervormen de snelste route is om dit probleem onder controle te krijgen, naast een aantal andere suggesties die mevrouw Gündoğan noemt. In Europa is zeer breed de overtuiging dat dit een potentieel groot risico is. Dat is het al jaren. Dat wordt natuurlijk niet kleiner. Enigszins ter verlichting geldt wel dat Italië op dit moment vrij veel schulden heeft op de langere termijn en niet op hele korte termijn zwaar geraakt wordt door de oplopende rente. Zo lijkt het. Maar ook dat kan natuurlijk weer snel veranderen als de rente verder oploopt. Het staat nu niet op de agenda bij deze Europese Raad, maar het is wel een thema — ik ben dat met haar eens — waar natuurlijk voor Nederland geldt dat wij willen voorkomen dat er een transfer van Noord naar Zuid moet komen om landen te gaan helpen. Ze moeten echt zelf hun zaakje op orde brengen.

Mevrouw Gündoğan (Lid Gündoğan):

Ik had maar tweeënhalve minuut, dus ik moest wat kiezen. Maar dit zit mij eigenlijk al een hele poos als een graat in de keel dwars: ik vind dat we in Nederland daarover te weinig agenderen. Ik dacht dus: dit wordt 'm voor nu even. Mijn concrete vraag is: wanneer komt het wel, en groots, op de agenda? De eurozone moet namelijk vervolmaakt worden, maar de positie van allerlei landen en ook het aanbod van de economie ... Het kan ook in die groei passen. Dat zou ook een oplossing kunnen zijn. Ik mis wel de politieke urgentie om hier gewoon meer werk van te maken.

Minister Rutte:

Daarbij zijn natuurlijk de voorstellen tot herziening van het SGP van belang. Die zijn volgens mij uitgesteld, dacht ik. Ja, dat klopt. Ze komen nu in november. Daar heeft Nederland natuurlijk voorstellen voor gedaan. Als Nederland hebben wij gezegd: luister, laten we nou bijvoorbeeld kijken of landen in lijn met de RRF ook meer tijd kunnen krijgen voor de schuldenafbouw als ze intussen hervormingen doorvoeren. Dat is natuurlijk het punt maar mevrouw Gündoğan ook naar zoekt: hoe kun je die schuldenberg kleiner krijgen? Dat doe je door economisch te gaan groeien. Hoe ga je economisch groeien? Het antwoord is door te hervormen. Om te hervormen heb je politiek draagvlak nodig. Dat is natuurlijk het grote probleem geweest in veel

Zuid-Europese landen, hier ook trouwens. Maar goed, we hebben het voor een stukje wel kunnen doen, maar ook niet alles wat we wilden. Er moeten ook nog dingen gebeuren. Maar goed, dat heeft ons in ieder geval een redelijk groeiende economie opgeleverd. Dat zal ook in andere delen van Europa moeten. Daarom zei Nederland: je krijgt alleen RRF-geld als je ook hervormt. Maar dit komt dus terug bij de Ecofin-Raad, de minister van Financiën en bij de herziening van het SGP. Dat staat voor ons natuurlijk hoog op de agenda. Van wat ik begreep uit mijn contacten met Noord-Europese collega's staat dit ook als agendapunt een of twee op de lijst.

De voorzitter:

Ik begreep dat een commissiedebat op 3 november hierover gaat.

Mevrouw Gündoğan (Lid Gündoğan):

Dat is heel fijn om te horen. Dan een concrete vraag: waarom betalen Noorwegen en Zwitserland eigenlijk zo weinig? Zou het niet terecht zijn als die 0,2% omhooggaat? Want ze profiteren enorm, direct en indirect, van de interne Europese markt.

Het andere punt dat ik maakte, is dat Zwitserland nog steeds een belastingontwikingsparadijs is. Gabriel Zucman heeft daar heel veel onderzoek naar gedaan en doet in zijn boek meerdere voorstellen. Alleen Frankrijk en Duitsland zouden Zwitserland al op de knieën kunnen krijgen. Dat is een onaardige manier om met elkaar de wedstrijd in te gaan, dus dat zou ik niet meteen willen inzetten. Maar Zwitserland heeft heel veel geld uit het buitenland. Vooral voor arme en kwetsbare landen is het een probleem dat een land uit ons midden die constructie nog steeds overeind houdt. Wanneer worden die punten besproken? Gebeurt dat ook allemaal bij de Ecofin? Ik vind dat de regeringsleiders op de EU-top zich ook over dit soort grote kwesties zouden mogen uitlaten.

Minister Rutte:

Ik heb nog nooit meegemaakt dat dat gebeurt. Dat hoort echt bij de Ecofin, maar dat maakt niet uit, want dat is ook een top. Als het maar gebeurt. De ministers van Financiën hebben ook de apparaten achter zich om op dat punt te acteren. De regeringsleiders hebben vaak apparaten achter zich die wat meer de geopolitieke en strategische richting aanduiden en die zich wat minder bezighouden met hele concrete issues, zoals de vraag hoeveel Zwitserland en Noorwegen afdragen et cetera. Ik zie al die punten, maar misschien mag ik die even doorketsen naar de collega van Financiën, zodat dit type discussies terugkomt bij de volgende Ecofin.

De voorzitter:

Nogmaals, op 3 november vindt de volgende Ecofin-Raad plaats. Dan weet u dat. Ik wil de minister-president bedanken voor zijn beantwoording in de eerste termijn. We gaan meteen door naar de tweede termijn. De heer Van Dijk heeft gevraagd of hij wat eerder mag, waarvoor dank aan de collega's. Het woord is aan de heer Jasper van Dijk van de SP.

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Ik dank zeker de collega's. Ik heb één motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering niet akkoord te gaan met een verdere verdieping van een Energie-unie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Jasper van Dijk en Leijten.

Zij krijgt nr. 1840 (21501-20).

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Tot slot over Qatar. De premier wil de motie niet uitvoeren. Althans, hij wil toch een delegatie naar Qatar sturen. Dat vind ik geen goed plan; dat mag duidelijk zijn. We praten hierover morgenavond verder met de minister van Buitenlandse Zaken in het debat over mensenrechten.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Dijk. Ik geef het woord aan de heer Sjoerdsma van D66.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Voorzitter. Ik dank de minister-president voor zijn beantwoording. Van de zijde van D66 zijn er twee moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het afleggen van verantwoording voor de meest grove mensenrechtenschendingen genocide, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en de misdaad van agressie een hoeksteen is van de op regels gebaseerde internationale wereldorde;

overwegende dat juist degenen die het besluit hebben genomen om over te gaan tot het voeren van een onrechtmatige oorlog, oftewel agressie, moeten worden berecht;

constaterende dat Poetin en de Russische politieke en militaire leiding op dit moment niet berecht kunnen worden onder de jurisdictie van het Internationaal Strafhof of de rechtbank van Oekraïne;

constaterende dat de Algemene Vergadering van de VN wél heeft vastgesteld dat Rusland zich schuldig heeft gemaakt aan agressie;

verzoekt de regering binnen EU en VN de oprichting van een speciaal tribunaal voor berechting van de personen die verantwoordelijk zijn voor de Russische agressie in Oekraïne actief te verkennen;

verzoekt de regering daarbij gezien de status van Den Haag als internationale stad van vrede en recht te bezien of het tribunaal in Den Haag gevestigd zou kunnen worden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Sjoerdsma, Agnes Mulder, Van Wijngaarden en Van Baarle.

Zij krijgt nr. 1841 (21501-20).

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Voorzitter. De tweede motie gaat over China. Waarover collega Van der Lee en ikzelf van mening verschillen met de premier is de vraag hoe nu om te gaan met die evidente dreiging vanuit China in de richting van Taiwan, die niet alleen maar impliciet is maar expliciet beleid, vervat in overheidsdocumenten en uitgesproken door de leider van de Communistische Partij in China. Wij zijn van mening dat het wel degelijk van belang is dat wij een geloofwaardige en zichtbare afschrikking op tafel leggen. Vandaar de volgende motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de Chinese president Xi Jinping bij het twintigste partijcongres heeft aangegeven nooit geweld af te zweren om Taiwan weer onder Chinees bestuur te krijgen;

overwegende dat China dit jaar al raketten over Taiwan heeft afgeschoten en militaire oefeningen houdt voor een mogelijke maritieme blokkade;

constaterende dat Taiwan een florerende democratie is met strategische sectoren van groot belang voor de welvaart en veiligheid van de EU;

verzoekt het kabinet in Europees verband te pleiten voor een pakket van politieke, militaire, en economische (sanc-tie)maatregelen om China duidelijk te maken dat de kosten van agressie richting Taiwan groter zullen zijn dan de vermeende voordelen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Sjoerdsma en Van der Lee.

Zij krijgt nr. 1842 (21501-20).

Dank u wel. Er is een vraag van de heer Van Wijngaarden, VVD.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Mijn vraag is of dit wel voldoende diplomatiek doordacht is. Want spelen we China nou niet juist in de kaart als je hun al op voorhand laat weten waar wij hen willen raken? Dan hebben zij toch jaren de tijd om die zwaktes te gaan afdekken? Dat is één. Twee. Als Nederland kunnen wij ons hiermee diplomatiek volledig isoleren en dan laten we juist verdeeldheid zien. Volgens mij is dat niet wat we willen.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Als er één les getrokken zou moeten worden uit de Russische invasie in Oekraïne, dan is het wel dat het Westen niet duidelijk genoeg is geweest over de mogelijke consequenties die dat met zich mee zou gaan brengen. Wij hebben Rusland, en zeker Poetin, veel te lang laten denken dat ze er wel mee weg zouden komen. Dat konden ze ook opmaken uit het gedrag dat wij daarvoor hebben laten zien. De invasie van Georgië hebben we voorbij laten gaan, de annexatie van de Krim leverde één sanctieronde op en toen hebben we onze schouders weer opgehaald. De oorlog die Rusland sinds 2014 in Oost-Oekraïne voerde, werd door het kabinet altijd eufemistisch afgedaan als een separatistische strijd waar we ons niet mee mochten bemoeien. Ik zou dus eigenlijk zeggen dat het tegenovergestelde het geval is. Als er één les is die we zouden moeten leren, is het dat we het verleden van Oekraïne helaas niet kunnen terugdraaien, maar we kunnen de toekomst voor Taiwan nog wel veranderen. Dat betekent, tot slot: nee, we moeten niet geïsoleerd staan en daarom verzoek ik om dit in Europees verband te doen.

De **voorzitter**:

Tot slot, de heer Van Wijngaarden.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Maar de heer Sjoerdsma kan toch niet het binnentrekken van complete landsdelen van een ander land gelijkstellen met militaire oefeningen, die nu rondom Taiwan plaatsvinden?

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Dat doe ik ook niet. Het gaat hier om het volgende. Even voor de duidelijkheid: collega Van der Lee en ikzelf bepleiten niet dat wij nu, meteen, sancties uit de portemonnee trekken, op tafel leggen en uitvoeren. Wij bepleiten de volgende boodschap richting China: mocht je zo gek zijn om het internationaal recht aan je laars te lappen en mocht je zo gek zijn om daadwerkelijk militair in te grijpen richting Taiwan, dan zijn dit de kosten die je vanuit het Westen opgelegd zult krijgen, politiek gezien, economisch gezien en militair gezien. Dan weten zij dat die kosten veel hoger zullen zijn dan de vermeende voordelen van een dergelijke actie. Dat is wat wij bepleiten. Dat betekent dus dat je je maatregelen op tafel legt. Je hoeft ze nog niet uit te voeren, maar China weet dan dondersgoed wat er gebeurt als zij daadwerkelijk iets zouden doen met betrekking tot Taiwan.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Sjoerdsma.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan geef ik het woord aan mevrouw Piri, PvdA.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Voorzitter. Dank aan de minister-president voor de beantwoording. Ik heb toch nog een vraag over de sancties ten aanzien van Rusland. Tot nu toe heeft het kabinet eigenlijk altijd een harde lijn gevoerd, een harde lijn die mijn fractie ook altijd heeft kunnen steunen. Ik snap de haperingen die er nu opeens in zitten als het gaat om Russisch lng eerlijk gezegd niet zozeer. Vandaar dat ik nog de vraag heb of de minister-president dan in ieder geval wil toezeggen dat hij in kaart zal brengen in hoeverre Nederland nog Russisch lng importeert. Uit zijn beantwoording begreep ik namelijk dat dat niet nul is. Mijn fractie zou het liefst willen pleiten voor een boycot. Polen, Litouwen, Estland en Letland zullen dit ook inbrengen in de Europese Raad. Ik begrijp dat dat wellicht te ver gaat voor het kabinet. Vandaar een motie met een lichtere formulering, om op z'n minst toe te werken naar een tijdsplan om het af te bouwen. De motie luidt als volgt.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de import van Russisch lng-gas door Europese landen fors is toegenomen;

constaterende dat hierdoor het effect van bestaande Europese sancties wordt ondermijnd;

verzoekt de minister-president om tijdens de Europese top te pleiten voor een tijdsplan voor de afbouw van de import van Russisch lng-gas,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door de leden Piri en Van der Lee.

Zij krijgt nr. 1843 (21501-20).

Mevrouw **Piri** (PvdA):

De tweede motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat een pijpleiding tussen het Iberisch Schiereiland en Centraal-Europa kan bijdragen aan een

betere toevoer van gas naar diverse EU-landen en in de toekomst kan worden gebruikt voor de toevoer van groene waterstof;

constaterende dat een leiding die exclusief door EU-landen loopt minder kwetsbaar is voor sabotage;

van mening dat de EU zo snel mogelijk onafhankelijk moet worden van onbetrouwbare leveranciers;

verzoekt het kabinet in samenwerking met andere Europese landen zich in te zetten voor de voltooiing van de MidCat-pijpleiding,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Piri en Van der Lee.

Zij krijgt nr. 1844 (21501-20).

Mevrouw **Piri** (PvdA):
Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Piri. Dan geef ik het woord aan de heer Van der Lee van GroenLinks.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dank u wel, voorzitter. Dank aan de premier voor de beantwoording van de vragen. Ik heb twee moties. De eerste.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat Iran al ruim een maand op gruwelijke wijze de protesten in het hele land neerslaat;

constaterende dat afgelopen week blijkt dat Iran daarnaast drones levert aan Rusland voor de oorlog in Oekraïne;

overwegende dat ook minister Hoekstra maandag aangaf dat hij vindt dat de EU sancties moet treffen tegen Iran naar aanleiding van deze gebeurtenissen;

verzoekt de regering om zwaardere sancties tegen het regime te bevorderen, zoals bijvoorbeeld een verbod op het exporteren van dual-usegoederen, en roept het kabinet op om in die richting initiatieven te nemen in Brussel tijdens de Europese Raad,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Lee, Piri, Van Wijngaarden, Sjoerdsma, Van Baarle, Jasper van Dijk, Amhaouch, Bisschop en Dassen.

Zij krijgt nr. 1845 (21501-20).

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ik vind het waardevol dat veel fracties in de Kamer deze oproep nadrukkelijk doen. Mijn tweede motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat na acht Europese sanctiepakketten de handel in diamanten met Rusland nog steeds niet is verboden;

overwegende dat een kwart van de Antwerpse diamanten afkomstig is uit Rusland;

overwegende dat België de belangrijkste tegenstem is als het gaat om het toevoegen van diamanten aan de Europese sanctielijst;

verzoekt de regering om in bilaterale gesprekken met België dit onderwerp aan te kaarten, en pogingen te ondernemen om België te bewegen in te stemmen met Europese sancties op diamanten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Lee, Piri, Sjoerdsma, Dassen, Jasper van Dijk en Van Baarle.

Zij krijgt nr. 1846 (21501-20).

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Verder ga ik niet het pleidooi herhalen van de heer Sjoerdsma. Ik sta onder zijn motie over China. Ik hoop dat de premier daarover tot inkeer komt. Ik wil nog terugkomen op de discussie over de Europese industrie. Die heeft het zwaar, terwijl die voor een grote transitie stond en staat als het gaat om de aanpak van klimaatverandering, maar waarbij ook sprake is van een gedeelde ambitie om bepaalde productieprocessen te borgen in het Europese continent. Ik vind dat de premier iets te makkelijk zegt: kijk naar de bestaande budgetten. Ja, die budgetten zijn er, maar daar zijn doelen aan gekoppeld. Je kunt niet het ene doel zomaar inruilen voor het andere doel. Ik hoop ook dat de premier op dat punt de inspanningen opvoert.

Dank.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van der Lee. Dan geef ik het woord aan de heer Van Baarle van DENK.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Dank u wel, voorzitter. Ik bedank de minister-president voor zijn beantwoording. In mijn bijdrage heb ik het gehad over de positie van de Europese Unie ten opzichte van China. Van China weten we dat het flagrante mensenrechtenschendingen pleegt tegen de Oeigoeren en het land staat in Europa nu te boek als systeemrivaal, samenwerkingspartner en economische rivaal. Het is naar de mening van de fractie van DENK belangrijk dat we proberen in Europa meer consensus te vinden over het ons uitspreken tegen die mensenrechtenschendingen en daar de nieuwe mensenrechtendialoog voor in te zetten. Vandaar de volgende motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de bestaande consensus in Europa op dit moment is dat China een samenwerkingspartner, economische concurrent en systeemrivaal is;

overwegende dat China zich weigert uit te spreken tegen de illegale agressie tegen Oekraïne vanuit Rusland en flagrante mensenrechtenschendingen begaat jegens onder anderen de Oeigoeren;

verzoekt de regering om zich in Europees verband in te zetten voor een scherpere veroordeling van mensenrechtenschendingen door China, alsmede de opnieuw ingezette mensenrechtendialoog ten volle te benutten om de situatie van de Oeigoeren te verbeteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van Baarle, Kuzu, Jasper van Dijk, Van der Plas, Piri, Van der Lee en Gündoğan.

Zij krijgt nr. 1847 (21501-20).

De heer **Van Baarle** (DENK):

Voorzitter. Dan heb ik tot slot ook nog een motie over Bosnië en Herzegovina.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Europese Commissie Bosnië en Herzegovina kandidaat-lid EU wil maken;

constaterende dat Dodik, lid van het presidentschap van Bosnië en Herzegovina, een onafhankelijke Republika Srpska wil en claimt dat maar liefst tien landen in de wereld momenteel een onafhankelijke RS zouden erkennen;

overwegende dat er sprake is van een oneerlijke nieuwe Bosnische kieswet, waarbij sommige bevolkingsgroepen worden bevoordeeld ten opzichte van andere;

constaterende dat de druk van Kroatië op controversiële electorale hervormingen de democratische ontwikkeling van Bosnië en Herzegovina ondermijnt;

verzoekt de regering om zich in Europees verband uit te spreken voor de territoriale integriteit van Bosnië en Herzegovina en zich tevens uit te spreken tegen zorgelijke actoren zoals Dodik en Cović,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van Baarle, Kuzu, Piri, Van der Lee, Dassen en Gündoğan.

Zij krijgt nr. 1848 (21501-20).

De heer **Van Baarle** (DENK):

Excuses voor de twintig seconden uitloop.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Baarle. Dan geef ik het woord aan de heer Van Wijngaarden van de VVD.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Voorzitter.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat binnenkort gesproken wordt over toetreding van Roemenië en Bulgarije tot het Schengengebied;

constaterende dat de Nederlandse regering jarenlang tegen toetreding van Roemenië en Bulgarije tot het Schengengebied heeft gestemd in verband met aanhoudende corruptie en blijvende problemen met georganiseerde misdaad in beide landen;

overwegende dat corruptie en problemen met georganiseerde misdaad binnen een Schengenland grote problemen kunnen opleveren voor het functioneren van de grensbewaking van het desbetreffende land en daarmee veiligheidsrisico's voor Nederland en het gehele Schengengebied kunnen opleveren;

overwegende dat er op dit moment nog steeds onderzoeken met een beperkte scope en factfindingmissies lopen naar het functioneren van de rechtsstaat, corruptie en georganiseerde misdaad in Roemenië en Bulgarije;

verzoekt de regering om te zorgen voor nader onderzoek naar de grensbewaking door Roemenië en Bulgarije, met als uitgangspunt dat Nederland strikt en fair kijkt naar het

functioneren van de rechtsstaat en de afname van corruptie en georganiseerde misdaad in beide landen, en tot die tijd geen onomkeerbare stappen te zetten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Wijngaarden.

Zij krijgt nr. 1849 (21501-20).

De heer Van Wijngaarden (VVD):

Voorzitter. Nog twee dingen. Dank voor de beantwoording over de oliepijplijn in Hongarije. Ik vond de minister-president daarbij een tikje legistisch, want het kwam er eigenlijk op neer dat het bouwen van die pijplijn mag, ook volgens het sanctiepakket. Ik denk dat ik dat goed heb geïnterpreteerd, maar zodra daar een druppel olie doorheen gaat, ontstaat er strijdigheid met de sancties. Misschien kan daar dus nog een korte reflectie op gegeven worden.

Voorzitter. Vanuit Israël is het nieuws gekomen dat Israël het Oekraïense verzoek om wapensteun afwijst. We hebben daar eerder over gesproken. De minister-president heeft toen aangegeven dat hij dit ging aankaarten bij zijn Israëlische ambtsgenoot, maar helaas gooit Israël nu dus al de deur dicht. U weet ook dat we hier een indrukwekkende toespraak van president Zelensky hebben gehad. Daarin verzocht hij om wapens, specifiek om Spikes, antitankraketten. We weten allemaal waarom dit nodig is. Mijn vraag aan de minister-president is tot slot: hoe moet dit nou gaan meewegen in de bredere verhouding en discussie, ook vanuit de Europese Unie, met Israël? Hoe ziet het kabinet dat? Ik hoop dat ik de minister-president daar niet mee overval, want dit is vrij vers nieuws. Ik kan me dus ook voorstellen dat hij daar nog op terug wil komen, maar dit wilde ik nog even kwijt.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Wijngaarden. Dan geef ik het woord aan mevrouw Van der Plas, BBB.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Dank u wel.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat graanimport vanuit Oekraïne naar de Europese Unie nog op veel vertragingen en bureaucratie aan de grenzen stuit;

overwegende dat de export van Oekraïens graan essentieel is voor zowel de inflatiedemping als voedselvoorziening én exporteren vanuit Oekraïne al op genoeg problemen stuit;

verzoekt het kabinet om zich in Europees verband met Polen en Hongarije in te zetten voor versimpeling van procedures en vermindering van papierwerk bij import van graan uit Oekraïne,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas, Van Baarle en Amhaouch.

Zij krijgt nr. 1850 (21501-20).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat een economische recessie in het aankomende jaar aannemelijk wordt geacht en gepaard kan gaan met een monetaire crisis in de eurozone;

constaterende dat Britse pensioenfondsen in grote problemen kwamen in de afgelopen weken door hun bijstortverplichting en rente-afdekking, omdat de rente zeer hard steeg en er monetaire problemen voor het pond waren;

verzoekt de regering aan te geven hoe essentiële belangen van Nederland, zoals de bescherming van de kapitalen van pensioenfondsen en het eigen vermogen van De Nederlandse Bank, gewaarborgd worden bij een monetaire crisis, en verzoekt de regering de Kamer hierover binnen een maand te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas en Omtzigt.

Zij krijgt nr. 1851 (21501-20).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de EU een nieuwe Verordening natuurherstel voorbereidt;

overwegende dat dit een verslechteringsverbod bevat voor alle gebieden buiten Natura 2000 en dus ook voor groen in steden en dorpen;

overwegende dat dit desastreuze juridische gevolgen kan hebben voor woningbouw, infrastructuur en energietransitie in Nederland;

verzoekt het kabinet zich maximaal in te zetten om dit verslechteringsverbod in de Verordening natuurherstel van tafel te halen, zodat Nederland niet verder op slot komt te

zitten op het gebied van woningbouw, infrastructuur en energietransitie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van der Plas.

Zij krijgt nr. 1852 (21501-20).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt het kabinet om de Iraanse ambassadeur in Nederland uit te zetten en de Nederlandse ambassadeur in Iran terug te laten keren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas en Eppink.

Zij krijgt nr. 1853 (21501-20).

Dat was 'm?

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Nou, mag ik er nog twee?

De voorzitter:

Nou ja, de anderen hadden ook iets meer tijd, dus als het korte moties zijn ...

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Het zijn korte moties. Dat is heel fijn.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt het kabinet om in Europees verband aan te dringen op een duidelijke en ondubbelzinnige veroordeling van mensenrechtenschendingen in het conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas en Eppink.

Zij krijgt nr. 1854 (21501-20).

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
En de laatste.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat graan vanuit Oekraïne belangrijk is voor wereldwijde voedselzekerheid en het verhinderen hiervan al 47 miljoen mensen in acute honger heeft gestort;

overwegende dat het onduidelijk is of Rusland de graan- en mestdeal van 22 juli zal naleven;

overwegende dat aankomend jaar veel lagere oogsten in Oekraïne worden voorspeld;

verzoekt het kabinet zich maximaal in te zetten voor het hernieuwen van de graan- en mestdeal;

verzoekt het kabinet om voedselzekerheidsscenario's voor te bereiden voor het geval dat de graan- en mestdeal niet meer wordt nageleefd en oogsten inderdaad fors tegenvallen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas en Eppink.

Zij krijgt nr. 1855 (21501-20).

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

Veel dank aan de voorzitter voor dit aardige gebaar.

De voorzitter:

Dank. Dat is niet voor herhaling vatbaar, zeg ik in brede zin. Maar een aantal collega's van u waren ook iets langer doorgegaan.

Dan ga ik naar de heer Van Haga van de Groep Van Haga.

De heer **Van Haga** (Groep Van Haga):
Drie moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het kabinet meer geld vrijmaakt voor militaire steun voor Oekraïne;

overwegende dat er jarenlang bezuinigd is op de Nederlandse Defensie en we onszelf nauwelijks meer kunnen verdedigen;

verzoekt de regering om de financiële bijdrage aan de Europese Vredesfaciliteit en het Europees Defensiefonds aan te wenden voor onze eigen krijgsmacht,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van Haga en Smolders.

Zij krijgt nr. 1856 (21501-20).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat bij de Europese Raad van 20 en 21 oktober gesproken wordt over de Europese inzet bij de vijftiende Conferentie van de Partijen bij het Verdrag inzake biologische diversiteit;

verzoekt de regering om zich bij de Europese Raad uit te spreken tegen het Global Biodiversity Framework en de Europese Biodiversiteitsstrategie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van Haga en Smolders.

Zij krijgt nr. 1857 (21501-20).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er steeds meer internationale organisaties en Europese (beslis)organen en instellingen worden opgetuigd, waar weinig tot geen democratische controle op is;

overwegende dat er onduidelijkheid bestaat over de betrokkenheid van Nederland bij internationale organisaties en Europese (beslis)organen en instellingen, zoals inbreng bij, lidmaatschap van en financiële bijdrage aan;

verzoekt de regering om een overzicht te verschaffen van de betrokkenheid van Nederland bij internationale organisaties en Europese (beslis)organen en instellingen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van Haga en Smolders.

Zij krijgt nr. 1858 (21501-20).

De heer **Van Haga** (Groep Van Haga):

Dank u wel.

De voorzitter:

Dan u wel, meneer Van Haga. Dan geef ik het woord aan de heer Eppink, JA21.

De heer **Eppink** (JA21):

Dank u wel, voorzitter. Ik heb maar één motie. Ik hoef dus niet in TGV-snelheid te spreken.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat lidstaten als Frankrijk, Spanje en Italië oproepen tot een nieuw gemeenschappelijk Europees schuldenfonds;

overwegende dat de aangenomen motie-Eppink van 28 september oproept om geen nieuwe gemeenschappelijke Europese schulden aan te gaan;

verzoekt het kabinet om op de eurotop ervoor te pleiten om geen gemeenschappelijke Europese schulden aan te gaan voor een nieuw EU-fonds,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Eppink.

Zij krijgt nr. 1859 (21501-20).

De heer **Eppink** (JA21):

Dank u, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Eppink. Er is een vraag van de heer Van Wijngaarden.

De heer **Van Wijngaarden** (VVD):

Ik heb toch even een vraag over de motie, want die komt mij enigszins bekend voor. Voor de zoveelste keer wordt er weer een motie met dezelfde strekking ingediend, maar de oude motie staat natuurlijk gewoon nog. Dus wat is dan nog de toegevoegde waarde van weer een motie met eigenlijk precies dezelfde tekst?

De heer **Eppink** (JA21):

Het verschil is dat het hier gaat over een Europese top en een gelegenheid waar deze zaken besproken worden. We zien ook een situatie waarin landen als Frankrijk, Italië of Spanje proberen Duitsland naar zich toe te trekken. Daarom is het belangrijk dat Nederland blijft staan en niet meegaat met het toegeven als Duitsland onder druk komt te staan.

Dat is eigenlijk een belangrijk punt. Daarom moet dit gemaakt worden.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

Dank, mooie motie. Is het wat JA21 betreft ook zo dat de Nederlandse regering nooit ofte nimmer hiermee akkoord zou moeten gaan? Kan ik de motie interpreteren als een veto, waarbij de Nederlandse regering klip-en-klaar zegt nooit ofte nimmer schulden te willen? Gaat het zo ver bij u?

De heer **Eppink** (JA21):

Nou, "nooit en te nimmer" is te ruim. Als u zegt "nooit" dan betekent dit dat we de komende honderd jaar nooit wat mogen doen. Maar in dit geval gaat het om nieuwe EU-fondsen en daar staan we voor.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Eppink. Dan geef ik het woord aan mevrouw Gündoğan.

Mevrouw **Gündoğan** (Lid Gündoğan):

Ik heb geen moties. Ik ga toch weer even door op de rente. Allereerst wil ik de premier bedanken voor het beantwoorden van de vragen, maar ik ga hem toch nog even lastigvalen met wat cijfers. De vorige keer dat de Italiaanse rente zo hoog stond als hij nu staat, was er een eurocrisis en moest het kabinet terugkomen van reces om daar met elkaar over in conclaaf te gaan. Ik wacht de Ecofin af, maar met de toenemende rente — die zeer waarschijnlijk is — is de situatie dadelijk een hoofdaangelegenheid en niet langer een zaak voor de ministers van Financiën. Dit pleidooi hou ik juist omdat ik wil dat die EU er sterker uit gaat komen. Alleen samen kunnen we de minder fraaie dingen van deze wereld aan, of het nu Rusland heet of klimaatcrisis. We moeten de interne huishouding dan wel op orde hebben. Dat was mijn pleidooi.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel, mevrouw Gündoğan. Dan geef ik het woord aan de heer Bisschop, SGP.

De heer **Bisschop** (SGP):

Voorzitter, ik zie u verheugd kijken: die heeft geen papiertje bij zich, dus dat wordt geen motie. Reglementair kun je natuurlijk ook mondeling een motie indienen, maar dat zal ik niet doen. Maakt u zich niet ongerust.

Ik wil graag van de gelegenheid gebruikmaken de minister-president te danken voor de beantwoording van de vragen. Ik zou nog eventjes willen inzoomen op twee puntjes die ik er wel een beetje karig vond afkomen. Ten eerste de helderheid tegenover Poetin. Vanuit de EU, vanuit de Hoge Vertegenwoordiger hoor je: op het moment dat Poetin zou besluiten nucleair te gaan opereren, gaan wij geen nucleaire wapens inzetten. Dat scheidt onduidelijkheid, terwijl ik dui-

delijkheid wil hebben. Vanuit de EU hoor je tegelijkertijd namelijk ook behoorlijke oorlogstaal. Mijn vraag was: blijft er voldoende aandacht voor de mogelijkheden van de-escalatie? Ik zou beide punten graag nog even toegelicht hebben.

Voorzitter, dank u zeer.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Bisschop. Dan geef ik het woord aan mevrouw Maeijer van de PVV.

Mevrouw **Maeijer** (PVV):

Dank, voorzitter.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt het kabinet niet in te stemmen met het toekennen van het kandidaat-lidmaatschap van de Europese Unie aan Bosnië en Herzegovina,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Maeijer.

Zij krijgt nr. 1860 (21501-20).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er gesproken zal worden over (nieuwe) gemeenschappelijke EU-instrumenten om lidstaten te ondersteunen die beperkte financiële ruimte hebben;

verzoekt het kabinet niet in te stemmen met het optuigen van nieuwe fondsen of het verhogen van bestaande fondsen en deze opties ook niet achter de hand te houden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door de leden Maeijer en Tony van Dijck.

Zij krijgt nr. 1861 (21501-20).

Mevrouw **Maeijer** (PVV):

En de laatste.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt het kabinet geen extra middelen te geven aan de Europese Vredesfaciliteit, maar dit geld in eigen land te besteden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Maeijer.

Zij krijgt nr. 1862 (21501-20).

Mevrouw **Maeijer** (PVV):

Dank.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Maeijer. Dan geef ik het woord aan de heer Amhaouch, CDA.

De heer **Amhaouch** (CDA):

Voorzitter. Dank aan de minister-president voor de beantwoording en ook voor het debat dat wij hebben. Het hoeft niet altijd af te lopen met moties, want ik heb geen moties. Maar ik neem aan dat hij zinnige dingen doet met wat wij hier zeggen.

Op één punt heb ik een beetje twijfels. Dat is het economische beleid in de Europese Unie en het industriebeleid. Ik denk dat de minister-president daar toch een beetje te lichtzinnig over doet als hij zegt dat we dat nationaal of met ons buurland Duitsland kunnen oplossen en dat de rest vanzelf goed komt. Ik vraag aan het kabinet om hierbij toch goed het huiswerk te maken, zowel in Nederland als in Europa, en de Kamer daar actief over te informeren. Laat die gelddiscussie even weg en doe het puur op de inhoud en op het belang van die Europese industrie. De minister-president zegt zelf altijd: wij willen geen speelbal zijn, maar speler.

Ik ben het eens wat betreft China. We moeten geen gekke dingen doen op korte termijn richting China. China is een lastige partner, een lastige concurrent — concurrentie is goed — en een systeemrivaal. We moeten daarbij ook kijken naar de mensenrechtensituatie, maar laten we wat we daar, als Nederland, gaan doen, weloverwogen doen.

We hebben de motie van mevrouw Van der Plas over de graantransporten gesteund. We maken ons grote zorgen over de graantransporten via de Zwarte Zee. De inzet over de weg is een kleiner alternatief, maar ook die is belangrijk.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Amhaouch. Dan geef ik het woord aan de heer Van Houwelingen, Forum voor Democratie.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

Dank u, voorzitter. Ik heb twee moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

spreekt uit dat de VS niet bij voorbaat kunnen worden uitgesloten als dader van de sabotage van de Nord Stream-gaspijpleidingen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Houwelingen.

Zij krijgt nr. 1863 (21501-20).

De heer **Van Houwelingen** (FVD):

En de tweede motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering een onderzoek uit te voeren naar de effectiviteit van de sancties tegen Rusland;

verzoekt de regering tevens te onderzoeken hoeveel (financiële) last de Nederlandse bevolking ondervindt van de sancties,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Houwelingen.

Zij krijgt nr. 1864 (21501-20).

Dank u wel, meneer Van Houwelingen. Dan geef ik tot slot het woord aan de heer Dassen, Volt.

De heer **Dassen** (Volt):

Dank, voorzitter. Ik heb één motie over de Europese industrie die ik graag wil indienen, ook even afhankelijk van de beantwoording dadelijk van de minister-president.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Kamer middels de aangenomen motie-Dassen/Omtzigt (36200, nr. 129) het kabinet verzocht heeft een afbakening te maken van sectoren die van belang zijn voor voedselzekerheid, energiezekerheid en strategische autonomie, evenals beleidsopties uit te werken om ervoor te zorgen dat cruciale sectoren niet permanent uit Europa verdwijnen;

constaterende dat verschillende Europese lidstaten bezig zijn met het identificeren van cruciale sectoren en het vormgeven van nationale afschakelplannen;

verzoekt de regering in Europees verband aan te dringen op een verkenning van de manieren waarop nationale afschakelplannen onderling optimaal afgestemd kunnen worden, teneinde te bewerkstelligen dat cruciale sectoren niet permanent uit Europa verdwijnen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Dassen.

Zij krijgt nr. 1865 (21501-20).

De heer **Dassen** (Volt):

Dan nog een andere motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Verenigde Staten nieuwe regels hebben opgesteld over (strenger) exportbeleid voor halfgeleiders en halfgeleidertechnologie naar China;

constaterende dat de Europese Commissie, met de lancering van de European Chips Act, het doel heeft gesteld om de Europese afhankelijkheid van in het buitenland geproduceerde chips te verkleinen;

constaterende dat Europa slechts 10% van de wereldproductie van halfgeleiders in handen heeft en de keten zeer afhankelijk is van een beperkt aantal actoren;

verzoekt de regering om de onderhandelingen met de Verenigde Staten over het al dan niet overnemen van het Amerikaanse exportbeleid voor verouderde halfgeleiders en halfgeleidertechnologie naar China op Europees niveau te agenderen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Dassen.

Zij krijgt nr. 1866 (21501-20).

De heer **Dassen** (Volt):

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Dassen. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van de tweede termijn van de kant van de Kamer. De minister-president heeft aangegeven ongeveer tien minuten nodig te hebben om zich voor te bereiden. Een kwartiertje? Dan schorsen we tot 18.00 uur. Dat betekent wel dat we daarna wat minder ruimte hebben, maar het is ook belangrijk om de moties van appreciaties te voorzien. Ik schors de vergadering tot 18.00 uur.

De vergadering wordt van 17.44 uur tot 18.00 uur geschorst.

De voorzitter:

Aan de orde is het vervolg van het debat over de Europese top van 20 en 21 oktober. Ik geef het woord aan de minister-president.

Minister Rutte:

Nog een paar vragen, voorzitter. De heer Bisschop vroeg naar de nucleaire dreiging. Wij vinden die onverantwoord. Wij nemen het serieus, houden het hoofd koel en laten ons niet intimideren. Ik wil hier verder niet de woorden van de Hoge Vertegenwoordiger gaan analyseren en ook niet gaan speculeren over de verschillende scenario's en wat de actie zou moeten zijn. Overigens vindt ook hij de nucleaire retoriek onverantwoord en zegt hij erover dat elke inzet ernstige gevolgen zal hebben. Dat zeggen wij ook. Dat is ook in lijn met wat de Amerikaanse president en de Nationale Veiligheidsadviseur Sullivan Poetin duidelijk hebben gemaakt. Daarover kan geen enkele twijfel bestaan. Men weet dat de inzet van kernwapens zeer ernstige, zo niet catastrofale gevolgen zal hebben.

Dan over de strafbaarheid van Poetin. Het staat vast dat hij in strijd handelt met het VN-Handvest. Hij voert met opzet en door inzet van geweld op zeer grote schaal een agressieoorlog tegen Oekraïne en wil onrechtmatig Oekraïens gebied bezet houden. We willen er alles aan doen om gerechtigheid te krijgen, maar we moeten ook realistisch zijn. Ik zie niet gebeuren dat Poetin op korte termijn voor een rechter verschijnt. En vervolging van een zittend staatshoofd alsmede van een regeringsleider of een minister van Buitenlandse Zaken, is op grond van internationaal recht niet mogelijk.

De heer Amhaouch vroeg naar het Europees garantiefonds. Ik begrijp de vraag heel goed. Het kabinet begrijpt die ook heel goed. Er gebeurt veel op dit moment en we kijken nu welke expertise van bedrijven bij de wederopbouw nodig is en hoe die ondersteund kan worden. Het lijkt in eerste instantie wel omslachtig en tijdrovend om een apart omvangrijk garantiefonds op te richten. We kijken nu vooral wat mogelijk is binnen bestaand EU- en bilateraal instrumentarium. Maar daarmee gooien we het niet weg.

Dan over semicon en China. Tegen de heer Dassen zeg ik dat het hier een recente en complexe unilaterale exportcontrolebeleidswijziging van de VS is in een complexe internationale waardeketen. De Commissie en Nederland zijn de maatregel op dit moment aan het bestuderen, inclusief de directe en indirecte impact op onder andere onze bedrijven. We staan hierover in nauw contact met het Nederlandse

bedrijfsleven, de Amerikaanse overheid en andere partners binnen en buiten de Europese Unie.

Dan is de vraag gesteld hoe we in Europa meer coördinatie kunnen organiseren bij het afschakelen van niet-essentiële sectoren. De inzet vanuit het kabinet op EU-niveau is het beschermen van vitale economische processen binnen de industrie en het werken aan het versterken van de Europese industrie. We kennen met elkaar het belang van de waardeketens en het beschermen van de industrie, maar voor het op Europees niveau regelen van het afschakelen van sectoren vanwege energietekorten is het echt belangrijk dat er tussen lidstaten nauwe coördinatie plaatsvindt. Zo trekken wij heel nauw op met onze buurlanden, vooral met Duitsland en België. We hebben ook een eigen strategie: het Bescherm- en Herstelplan Gas. We zijn bezig om grensoverschrijdende effecten precies in kaart te brengen, vooral de keteneffecten, en daarover is vandaag een technische briefing gegeven. De Kamer wordt in december verder geïnformeerd. Uiteindelijk zijn dit nationale bevoegdheden en we denken nog steeds dat het het beste is om dat binnen de economische clusters, zoals Nederland, België en Duitsland, heel precies met elkaar te organiseren.

Dan is er de vraag van mevrouw Van der Plas over de bureaucratie om graan via de weg van Oekraïne naar de EU te vervoeren. Dit vervoer stuit inderdaad op vertraging aan de grens. Dit zullen we in EU-verband opbrengen en blijven opbrengen. Versimpeling van procedures is daarbij belangrijk; zij heeft daar gewoon een punt. Het is ook belangrijk dat Polen en Hongarije daaraan bijdragen. Overigens wordt er een aanzienlijke verbetering verwacht door de Oekraïense toetreding tot de Common Transit Convention per 1 oktober van dit jaar. Die moet leiden tot een versimpeling van de grenscontroles op import en export. Wij zullen daar aandacht voor blijven vragen. Dat is ook inderdaad een reëel punt.

Er is gevraagd om te kijken hoeveel Ing Nederland nog uit Rusland importeert. Daar komen we op terug in het verslag van deze Europese Raad. We kunnen het zo snel niet bij EZK lostrekken. Ik ben er niet helemaal zeker van of zij die informatie precies hebben. We proberen het te vinden en zullen het dan in het verslag van de vergadering van morgen en overmorgen meenemen.

De heer Van Wijngaarden vroeg naar Israël. Wij blijven in alle bilaterale contacten met andere landen het belang van militaire steun benadrukken. Tegelijkertijd wil ik daar nu ook geen hele zware woorden over spreken. We willen ook zo effectief mogelijk zijn.

Er is voor Hongarije inderdaad geen sanctie op de import van gas. Als het gaat om de pijpleiding voor Russische olie is dat natuurlijk niet in lijn met het doel van de sanctie, dat is helder. Maar er is geen expliciet verbod op het bouwen van die pijplijn. Ik weet niet waarom ze het doen, maar we kunnen dat niet verbieden. De Europese Commissie zal er natuurlijk op toezien dat sancties worden nageleefd zodra op olie ook de sancties in werking treden.

Dan de moties.

De motie op stuk nr. 1840: ontraden. Samenwerking en interconnectiviteit is steeds belangrijker. Daar draagt de EU aan bij.

De motie op stuk nr. 1841: oordeel Kamer. Nederland is bereid om na te gaan hoe dit zit. Het wordt wel een lang proces. Er is nog geen brede politieke steun in de Europese Unie.

De motie op stuk nr. 1842: ontraden. De inzet is nu gericht op de-escalatie en behoud van de status quo. Inzetten op eventuele maatregelen helpt daarbij niet. Ik ben het er wel mee eens dat de Europese Unie huiswerk heeft te doen om voorbereid te zijn.

De motie op stuk nr. 1843: oordeel Kamer. We zijn het ermee eens dat we af moeten van het Russisch gas. Sorry, ik zeg het verkeerd. Zoals de motie nu is, moet ik deze ontraden. Maar als ik de motie mag uitleggen als het versnellen van de afbouw, dan kan ik deze oordeel Kamer geven. Dat is ook in lijn met de inzet van het kabinet. Maar om nu te zeggen dat het moet gebeuren, is niet in lijn met de afspraken die we hebben gemaakt. Ik moet de motie in deze vorm ontraden, maar misschien kan deze nog worden herschreven naar het versnellen van de afbouw. Dan kan ik de motie oordeel Kamer geven.

De motie op stuk nr. 1844: oordeel Kamer. Dat is staand beleid.

De motie op stuk nr. 1845: oordeel Kamer.

De motie op stuk nr. 1846: ontraden. Ik wil niet speculeren over nieuwe sancties. We respecteren de positie van een buurland. Voor Nederland liggen alle opties op tafel.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, nog even over de motie van mevrouw Piri. Wil mevrouw Piri daar nog over nadenken? Ik begrijp dat ze erover wil nadenken. In deze vorm wordt de motie dus ontraden. Als de motie wordt aangepast in de zin van versnelling, dan krijgt deze oordeel Kamer.

Minister Rutte:

Dan is het prima.

De voorzitter:

Wat was het oordeel over de motie op stuk nr. 1844?

Minister Rutte:

Die motie heeft oordeel Kamer.

De motie op stuk nr. 1847: oordeel Kamer.

De motie op stuk nr. 1848: oordeel Kamer.

De motie op stuk nr. 1849: oordeel Kamer. Dat is staand beleid.

De motie op stuk nr. 1850: oordeel Kamer.

Ik zou willen vragen om de motie op stuk nr. 1851 aan te houden. Ik kan dat nu niet overzien. Het is beter om die in te dienen bij het debat over de Ecofin-Raad. Anders moet ik de motie ontraden. Het is echt beter om dat bij de Ecofin-Raad te doen.

De voorzitter:

Ik kijk naar mevrouw Van der Plas of ze daartoe bereid is. Ze is daar niet toe bereid. Dan wordt de motie op stuk nr. 1851 dus ontraden.

Minister Rutte:

Dan wat betreft de motie op stuk nr. 1852. U kent de inzet van het kabinet in het BNC-fiche. Die is zeer kritisch, maar wel genuanceerd. Daarom moet ik deze motie ontraden.

De motie op stuk nr. 1853 moet ik ontraden, met verwijzing naar het debat. Ik vind het niet verstandig om zo de kansen van een dialoog door te snijden.

De motie op stuk nr. 1854: oordeel Kamer. Dat is staand beleid.

De motie op stuk nr. 1855: oordeel Kamer. De Tweede Kamer ontvangt hierover voor het einde van het jaar een brief.

De motie op stuk nr. 1856 moet ik ontraden, met verwijzing naar het debat.

De motie op stuk nr. 1857 moet ik ontraden.

De motie op stuk nr. 1858: ontraden. De Tweede Kamer wordt telkens apart geïnformeerd over deelname aan internationale organisaties en EU-organen.

Ik zou willen vragen om de motie op stuk nr. 1859 aan te houden. Er liggen nu geen voorstellen op tafel en ik wil daar nu ook niet op vooruitlopen.

De voorzitter:

Ik kijk even naar de heer Eppink of hij bereid is om de motie op stuk nr. 1859 aan te houden. Dat is het geval. Dank.

Op verzoek van de heer Eppink stel ik voor zijn motie (21501-20, nr. 1859) aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

Minister Rutte:

Ik zou datzelfde willen vragen bij de motie op stuk nr. 1860 van mevrouw Maeijer. We moeten nu echt eerst het rapport bestuderen van de Commissie en dan komen we op 15 november met een kabinetsreactie.

De voorzitter:

Ik kijk even naar mevrouw Maeijer. Zij is niet bereid om de motie aan te houden. Dan wordt de motie op stuk nr. 1860 ontraden.

Minister Rutte:

De motie op stuk nr. 1861 wil ik ontraden. Ik wil niet vooruitlopen op besluitvorming en voorstellen.

De motie op stuk nr. 1862 wil ik ontraden, zoals ik ook de motie van Van Haga heb ontraden.

De motie op stuk nr. 1863 is een spreekt-uitmotie.

De motie op stuk nr. 1864: ontraden. De kosten van sancties kunnen we niet los zien van de negatieve gevolgen van de oorlog in brede zin. Bovendien wordt de impact van sancties voor zover mogelijk steeds gemonitord en meegewogen bij de besluitvorming over nieuwe maatregelen.

De motie op stuk nr. 1865 moet ik ontraden. Regionale afstemming is van belang. Dat lukt niet altijd op EU-niveau, zoals ik net ook toelichtte in een paar laatste beantwoordingen.

Voor de motie op stuk nr. 1866 geldt dat exportbeleid een nationale competentie is. We streven wel naar afstemming en coördinatie. In deze vorm moet ik de motie dus ontraden.

De voorzitter:

Ik geef u, als er nog een vraag is over een motie, nog heel kort de gelegenheid, gezien de tijd. Mevrouw Piri.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik heb mogen nadenken. Dat was zeker een minuut. Ik pas de motie op stuk nr. 1843 aan in: verzoekt de minister-president om tijdens de Europese top te pleiten voor versneling van de afbouw van de import van Russisch Ing-gas.

De voorzitter:

Kijk. Dan krijgt de motie oordeel Kamer. Als u de aangepaste motie wil indienen ... Dat is helemaal goed.

Daarmee zijn we aan het einde gekomen van deze beraadslaging. Ik dank de minister-president voor zijn uitgebreide beantwoording, de Kamerleden voor een fijn en mooi debat, de mensen op de publieke tribune en de mensen die op een andere manier het debat gevolgd hebben.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter:

Ik schors de vergadering tot 19.00 uur en dan gaan we van start met het tweeminutendebat Energieraad. Ik wens de minister-president veel succes bij de top. Morgen gaan wij stemmen over de ingediende moties. Dan weet iedereen dat.

De vergadering wordt van 18.10 uur tot 19.00 uur geschorst.